

57387

57387

fosszília fosszília

2000/3-4.

fosszília

[02221119]

Tartalom

Az Exterritórium után <i>Végl László</i>	5
<i>Zorica Radaković</i> versei	14
Az építkezés; Béla és Miklós nem megy focizni; A karóra; Gombostű <i>Hazai Attila</i>	22
A pszichózis édes illata <i>Will Self</i>	24
A vak vágány <i>b Kovács Kázmér</i>	55
Felszáll az Orion <i>Ménes Attila</i>	57
Halott vajdaságiakat olvasva <i>Fenyvesi Ottó</i>	60
Új zajsztint, új överdózis interjú <i>Fenyvesi Ottóval</i>	62
A visszatekintés poétikája interjú <i>Branko Ćegeccel</i>	70
A kommunikáció hlebinai iskolája <i>Branko Ćegek</i>	76
A nemiség szemiotikája <i>Jeanette Winterson</i>	79
Karagyörgy Konrád <i>Mirko Kovač</i>	87
Sallustius, a filozófus – filológus szemmel <i>Nagyillés János</i>	92
Az istenekről és a világról <i>Sallustius</i>	104
A legjobb orvos egyben filozófus is <i>Galénosz</i>	119
Új rituális zene <i>Boris Kovač</i>	123
Szexuális forradalmak <i>Simon Reynolds – Joy Press</i>	134

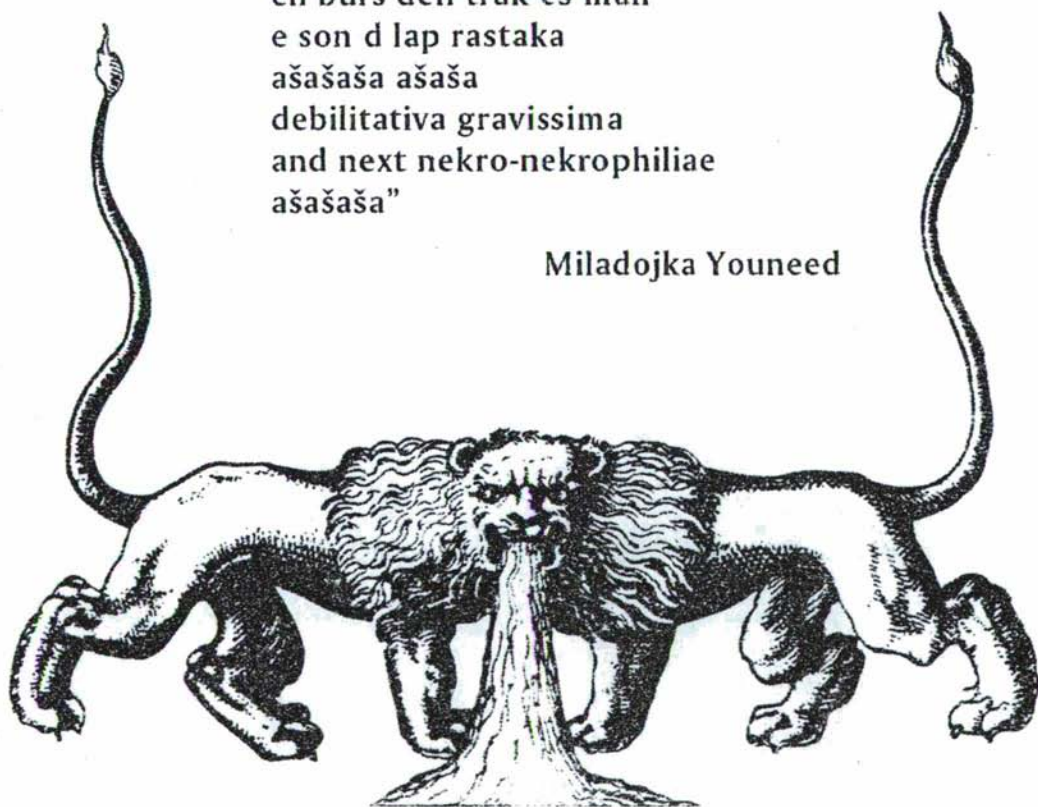

„discotomia profunda
psihogenes ašašašaša
electrocitiva altarnes
tremor electricus trigoris ašašaša

(...)

en burs den trak es man
e son d lap rastaka
ašašaša ašaša
debilitativa gravissima
and next nekro-nekrophiliae
ašašaša”

Miladojka Youneed

kõtkes

VÉGEL LÁSZLÓ

Az Exterritórium után

(*Ami az Exterritóriumból kimaradt*) Fellelegeztem! Befejeztem az Exterritóriumot. Közben sok megpróbáltatás szakadt rám. Mindenek előtt anyám halála! Nem voltam mellette utolsó óráiban. Együtt éltük túl a háborút, mellette voltam. A pesti utam előtti ellenőrzésen semmi veszélyt nem jeleztek az orvosok. Így igaz, de mégis, immár tíz éve minden pillanatban várható volt, hogy bekövetkezik, ismerem el magamban. A lelkifurdalástól nem szabadulhatok annak ellenére sem, hogy éppen azokban a napokban keltem fel a műtőasztalról a pesti István kórházban. Ennek megírására már nem futotta az erőmből, de lehet, hogy ez valóban egy másik élet története. Ugyanígy képtelen voltam megírni a budapesti napokat: a fővárosi rendőr-főkapitányságon kitoloncolással fenyegettek, azért mert lejárt a tartózkodási engedélyem. Hiába mutattam kórházi papírokat, a budapesti rendőrségen kérelmelhetetlenek voltak. Következett a rengeteg utánajárás, a papírok beszerzése. Miből élek, mi célból utaztam Magyarországra? Ki fedezi az orvosi költségeket? Hol lakom? Ki vagyok? Elismervények, aláírások, pénzbeváltási papírok.

A *Lemondás és megmaradás*ban arról írtam, hogy ha a nyolcvanas években a magyar határőrök arról faggattak, hogy mi célból utazom Magyarországra, akkor azt válaszoltam: turista vagyok. Egyes egyedül az nyugtatta meg őket, hogy turista vagyok. Miért ne utazhatnék turistaként a kádári Magyarországba? De ma már turista sem lehetek. A schengeni augurok szerint a Sehonnából indulok, így hát csak a Sehovába mehetek. Az Exterritórium polgára vagyok. Ne aggódjanak uraim, nem vagyok már turista, az Exterritóriumba tartok, ezt kellett volna válaszolnom a rendőr-főkapitányságon, de ezt valóban nem értették volna. Mint ahogy Szerbiában sem értik, mit jelent ez.

A kéziratot lapozgatva rájöttem, hogy új könyvemnek sorsszerűen adtam az *Exterritórium* címet. Ebbe a címbe belopakodik a pesti hontalanságom is. Az a jelenet, amikor a fájdalomtól gyöngyözött a homlokom, s Anikó megkérte a rendőresszont, engedje meg, hogy leüljek, hiszen még vérzik a sebem a műtét után. A rendőresszony gúnyosan felkacagott: láttunk mi már itt nagyobb embereket is, akiknek ebben az irodában kiverte a homlokát verejték. Igen, lopakodik felém a vákuum, a hontalanság állapota, amelyben annak az esélye is elsikkad, hogy mindenütt otthon érezzem magam, mint időnként Márai Sándor. Pedig egyedül ebben találnék némi vigasztalásra.

(*Az Exterritórium*) Még most sem tudom, hogy túlságosan haragos könyvet írtam-e vagy túlságosan szelídet. Nem akarom még egyszer átélni ezeket a helyzeteket, de fogalmam sincs róla, hogy a legutolsó pillanatban lesz-e választási lehetőségem.

(*Magánügyek*) Megtaláltam az egyik régi öngyújtómat. A szeles időben is gyújt. Talán öt-

hat évvel ezelőtt vettem, de soha sem volt kéznél, amikor éppen kellett volna. Aztán elkallódott a könyvek háta mögött. Így vagyok a gondolataimmal is, azokat papírra vetem, aztán elkallódnak. Aztán valahonnan előkerülnek, megörülök nekik, de mindez szigorúan a magánügyem közé tartozik. Mint ez a megtalált öngyújtó.

(Patriotizmus és diktatúra) Az újabban megfogalmazódó patriotizmusban az háborít fel legjobban, hogy nincsenek jellemek, de mindenki hősnek képzei el magát, függetlenül attól, hogy melyik oldalon áll. Ha ez a patriotizmus nem mérsékeli magát, akkor hiába várjuk a demokratikus fordulatot, mert a bölcsője a diktatúra volt. A legnagyobb szerbiai paradoxon az, hogy az ellenzék vezetői nagyobb patriotáknak akarnak mutatkozni, mint a hatalom képviselői. Ezzel máris beleesnek a csapdába.

(Megbocsátás) Csak most tudatosodik bennem, hogy időközben megjelent a *Peremvidéki élet*. Valójában még tavaly az utolsó napokban látott napvilágot. Megpróbálom átgondolni, hogy mit is jelent számomra ez a könyv. Még egy terhet vettem a vállamra. Magunkra gondolok, mindannyiunkra, a saját elrontott életünkre, írta Babits 1938 novemberében. Hol rontottuk el, töprengek a babitsi mondat után, de nem találok rá kielégítő választ. Ebben a könyvben megbocsátottam barátaimnak, saját nemzedékemnek, amellyel idestova két évtizeden keresztül feszültségben éltem. Másoknak jogom volt megbocsátani, de magamnak nem.

(Menekülés) Ha nem írok, akkor tökéletesen felesleges embernek érzem magam. Nem éppen ígéretes állapot, s cseppet sem tesz jót a képzeletnek, ha az ember az irodalomba menekül. Újra el kell olvasnom a *Jónás könyvét*. Talán mégis ez a legnagyobb magyar költemény.

(Rendhagyó kapitalizmus) Rengetegen beszélnek arról, hogy hetek múlva esetleg kitör egy újabb háború. Azt már senki sem részletezi, hogy hol és miért. Ha máshol nem, akkor Crna Gorában, vonogatják az emberek a vállukat. Ez ugyanannyira magától értetődő, mint az, hogy reggel hatkor rohanni kell az üzletbe a tejért, mert hétkor már nincs. Ugyanannyira magától értetődik, mint az, hogy késik a nyugdíj. A bankban még a tiszteletdíjat sem fizetik ki. Nincs pénz! A szerbiai kapitalizmus kibontakozása úgy látszik sok véráldozatot és nagy éhínséget követel. Mert nem kétséges, hogy az ország rendhagyó kapitalista útra tévedt.

(Az új tan) Az egyik szerb jogvédő új tant fogalmazott meg azokban a legendás időkben, amikor az állami televízió és rádió tudományosan bizonyítottak vélte, hogy a szerb gyerekek legokosabbak a világon, és a szerbek soha a történelmük folyamán nem ártottak a légynek sem, mi több, az ezredfordulón egyedül védelmezték a szabadságot Európában. Ő is, akárcsak a többi tisztességes független értelmiségi, kiábrándult az amerikai és a nyugat-európai demokráciából. A NATO szerbiai agressziója, hangoztatta, fényesen bizonyítja, hogy a demokrácia nyugati válsága végérvényes, mivelhogy a nyugati szavazópolgárok

a galád agresszió miatt nem váltották le saját kormányukat.

(Demokrácia) Én önöket demokráciára akarom nevelni, mondta egy jótékonsági szervezet képviselő angol dáma. S mennyit fizetnek nekünk ezért, kérdezte egy honi civilbáró. A dáma bólint, igen, Szerbiában nyomor van, a demokráciát nem lehet terjeszteni ingyen. A civil báró is bólint, csak szórja nyugodtan a pénzét az angol dáma. Amit akar, annak itt nincs talaja. Az Európa-ellenesség közüggé vált, s azokba is befészkelődött, akik állandóan az európai segítségre apellálnak. Az értelmiségi elit túlnyomó része megalázónak tartja a nacionalizmus elleni szívós küzdelmet, ezért arról akarja meggyőzni az európai közvéleményt, hogy a demokráciát a balkáni nacionalizmus révén is meg lehet valósítani. Ezt az utat kellene az angol nőnek finanszíroznia.

(Tanmese emberjogi harcosokról és a kisebbségi jogokról) Egy emberjogi harcos a szerbiai emberjogi állapotok kemény bírálataival előzőleg szerte Európában elismerést vívott ki magának. Állandó vendége és résztvevője volt azoknak a tudományos konferenciáknak, amelyeket az emberjogi szervezetek szerveztek erről a témáról, rangos nyugati egyetemeken pedig rendszeresen vendégtanárnak invitálták meg, hogy speciális kollokviumokat tartson az emberi jogok nyomorúságos állapotáról. A közvélemény kivételes hőst látott benne, s szakmai tekintélye annál jobban növekedett, minél nyomorúságosabbak az emberjogi állapotok.

Akadtt néhány akadémikoskodó is, persze. Az egyik tudományos konferencián például valaki feltette neki a kérdést, hogyan lehetséges, hogy egyetlen emberjogi harcos, mi több egyetlen rendszerbíráló értelmiségi sem került a bíróság elé abban az országban, amelyben ily nyomorúságosak az emberjogi állapotok.

A neves emberjogi harcos némi gondolkodás után fölényesen leintette az akadémikoskodót, hogy bár a kérdésben némi rosszindulatot érzékel, mégis eltekint ettől, mivel a világ nem ismeri Szerbiát. Ott ugyanis minden lehetséges, még ez is. A válasz megnyugtatta a hallgatóságot, hiszen el kellett ismerniük, valóban nem ismerik kellőképpen azt az országot. Meg aztán – gondolták a jelenlevők – az ilyen kérdés a kelleténél jobb színben tünteti fel azokat a vezetőket, akikről az egész világ a legrosszabbat gondolja.

A neves emberjogi harcos tehát továbbra is a különböző nemzetközi tanácskozásokon és konferenciákon, neves nyugati egyetemeken vendégeskedett, beszámolókat olvasott fel, és kellő szakismerettel taglalta az emberjogi témákat. Időnként hazalátogatott Szerbiába, és megállapította, hogy a helyzet nem javul.

A NATO-támadás után azonban kénytelen volt tudomásul venni, hogy árnyalnia kell tanait. Nem szabad többé fekete-fehér sémákban gondolkodnia. Ezért az egyik hazai tanácskozáson kifejtette, hogy Szerbiában az emberjogi állapotok rendkívül nyomorúságosak, de a kisebbségjogok ennek ellenére igen magas színvonalon mozognak, legfeljebb néhány

formai jellegű változás szükségeltetik, hogy elérjék az európai standardot. A világ nem érti ezt az ellentmondást, de a világ egyébként sem érti Szerbiát, ahol minden előfordulhat, még az is, hogy a kisebbség nagyobb jogokat élvez, mint a többség.

A közönség fellélegzett az előadás hallatán, és hosszasan megtapsolta az előadót. Nagy terhet vett le a vállukról. Végre egy nemzetközi szaktekintély bebizonyította, hogy a szakadár albánok jogai nagyobbak voltak, mint a szerbeké: A vajdasági magyaroké pedig továbbra is nagyobbak. A hátsó sorokban együtt tapsolt a közönséggel a hatalom néhány névtelen, igen fontos, buzgón jegyzetelő képviselője is. Ők is megkönnyebbültek. Hiszen nem baj az, hogy az emberjogi állapotok nyomorúságosak, bólogattak fontoskodva, az a fontos, hogy a kisebbségjogok virágoznak.

Igaz, ennek az új tannak akad egy hátulütője. Megtörténhet ugyanis, hogy a virágzó kisebbségjogok arra csábítják a többséget, hogy a kisebbség soraiba térjen át. A neves emberjogi harcos is többször gondolt erre, de elégedetten állapította meg, hogy az elmúlt évtizedben egyetlen ilyen eset sem fordult elő. Büszke volt nemzetére, hogy ellenállt minden kísértésnek, és nem adja fel nemzeti mivoltát egy tál kisebbségi lencséért.

(*Miért külön?*) Emlékszem, az *Új Symposion* szerkesztősége panelbeszélgetést rendezett volna az új digitális kultúráról. Néhány magyarországi vendéget is hívtak volna. Az egyik nemzetközi alapítvány kurátora felháborodottan kérdezte: „Miért csak a magyarok? Miért külön?” „Mert magyarul folyik a beszélgetés”, válaszoltam. Miért külön? Ilyesmit sohasem kérdezett volna az illető, ha szerb lett volna a tanácskozás nyelve, mint ahogy eddig mindig is az volt.

(*Júliusi csalogányok*) Újvidék városának életműdíját egy country énekes kapta. Éppen az, aki a NATO-ellenes össznépi koncertek idején olyan szívszorogatóan énekelt az egyik hatalmi párt, a JUL, avagy másképpen a JEB híres-nevezetes hazafias koncertjén. Később azal magyarulzkodott, hogy nem önszántából énekelt, hanem kényszerítették. Előrelátó és bölcs elhatározás volt ez az ellenzéki város honatyái részéről, mivelhogy pár éven belül úgylis beigazolódik: mindenkit kényszerítették. Senki sem azt cselekedte, amit cselekedni kívánt volna, senki sem úgy gondolkodott, ahogy szeretett volna, és senki sem mondta ki azt, amit mondani szeretett volna.

(*Emlékek és érzelmek*) Márai Sándor talán akkor érzékelte leginkább Budapestet, amikor a székváros a bombázások ideje alatt a pincékben élte a föld alatti életét. Kassa emléke azokban a hetekben elhalványodott. Nagy tragédia szemtanújaként végre budapestinek érezte magát. Az egy évvel ezelőtti bombázások jutnak eszembe. Amikor Újvidéket bombázták, csak azt éreztem, hogy soha többé nem tartozom oda. Az érzelmeim elhaltak, csak az emlékezés maradt. Szokatlan állapot, emlékezni valamire, de nem érezni többé semmit.

(*Európa zsarolása*) Már napok óta szokatlan csönd uralkodik a szerbiai közéletben. A po-

litikusok nem káromkodnak a tévé-képernyőjén. A hatalom hetvenkedik: kudarcba fulladtak az ellenzék tervei; az ellenzék büszkélkedik: a nép mögéje állt. Múlt héten – március 25-én – ellenzéki tüntetések voltak Belgrádban, de mindez csak kidomborította az általános bizonytalanságot. Még arról sem lehet megközelítőleg pontos adathoz jutni, hogy hányan vettek részt benne. A közéletben növekszik a tehetetlenség-érzés, már egyre kínosabb az adott hatalommal azonosulni, de a társadalomban még mindig nincs elég erő, hogy szakítson a nacionalizmussal. A független értelmiségiek túlnyomó része nem is határozta el magát erre a döntő lépésre. A szerb belpolitikai élet a látszatok elkeseredett háborújára emlékeztet, amelyben voltaképpen nem fontos, hogy milyen eszmék győznek, csak az a kérdés, hogy miként lehetséges átmenteni a régit, vagyis kívánatos-e tenni Európa számára a versailles-i szellemet. Európa viszont lassan belátja, hogy a közös történettől éppen Versaillesban fosztották meg hosszú időre, miként Furret taglalta. Több száz év után, a közös történet után nyomozva, Európa nem meri egyértelműen beismerni, hogy 1918-ban vétkezett. A fasizmus is, a kommunizmus is ebben a vétekben fogant meg. A be nem ismert európai büntudat kiváló lehetőséget teremt a szerb ellenzék részére, hogy zsarolja a büntudatos Európát.

(Öncsonkítás) Becsén jártam, a magyar középiskolások vetélkedőjének zsűritagja voltam. Megálltam a becsei főtér közepén, úgy, mint valamikor az anyámmal az ötvenes években, amikor gyakran megfordultam ott. Olyan ez a tér most, mint egy betongödör. A főtér körül több épületről hullik a vakolat. Minden kopott. Csak a városi park áll még, és néhány fasor néhány utcában. A színházterem is kopott, a lépcsők piszkosak. Húsz-harminc fiatal verset, novellát és kritikát ír, úgy is mondhatnám, hogy reménytelenül álmodozik, holott ezt normális körülmények között játéknak és szórakozásnak kellene nevezni. A kisebbségi azonosságtudatomat éppen ezek a kilátástalan helyzetek erősítik. Nem tartom szerencsés megoldásnak, de bátornak sem, hiszen tudom, hogy ez az állapot megcsonkítja a gondolataimat és a képzeletemet. Nem ilyen utat láttam elő magamnak.

(A város peremén) A becsei szűkebb városközpontban néhányszor magyarul kértem újságot, cigarettát, plyeszkavicát. Az elárusítók megütközve vagy megbotránkozva néztek rám. Az egyik le is intett: ne beszéljek hozzá olyan nyelven, amit ő nem ért. Hol vannak a magyarok, kérdeztem a polgármestert. Kihúzódtak a város peremére, válaszolta.

(Számvetés) Hét ciprusfát ültettem el Temerinben. Négyet az utcán a ház elé, három benn az udvarban, ama két ciprus mellé, amit anyám halála után elhoztam az eladásra kerülő szenttamási házból. Nézem a fákat, és úgy érzem, számvetést végzek az *Exterritórium* után. Legalább a kertet meg kell őriznem.

(Az értelmiség útja a centralista hatalomhoz) A nyolcvanas években volt a szerb értelmiségiekben bizonyos fokú demokratikus törekvés, de a már a nyolcvanas évek végén a demokratikus értelmiség hagyatéka megsemmisült. A legtöbbjük felülvizsgálta az értékrendjét és egyértelműen a nemzeti ügy mellett kötelezte el magát. Ez a fordulat várható volt, hisz a

szerb értelmiség Jugoszlávia fennállása idején kivételezett helyzeténél fogva az állami újraelosztás legfőbb haszonélvezője volt. Nem véletlen tehát, hogy minden decentralizációs törekvésben szakadár ideológiát vélt felfedezni. Kiderült, hogy ez az értelmiség mindig szorosan kötődött az államhoz, s nem volt képes ezt a hagyományt kritikusan felülvizsgálni. E felemás helyzet következtében nem volt disszidens értelmiségi, nem volt szamizdat, nem volt egy olyan értelmiségi réteg, amelyik az emberi jogok egyetemességét komolyan vette volna. A nemzeti kisebbségekről pedig csak alig néhányan vettek tudomást. Megjelent a színen az értelmiségi hőrosz, amely Szergij Bulgakov szerint, arról álmodozik, hogy megváltja az emberiséget vagy legalább is a saját nemzetét. Mihailo Đurić, az egykori marxista eretnek arra a következtésre jutott, hogy a szerbek a történelem folyamán mindig mások szabadságáért küzdöttek. Ez történt a NATO-támadás idején is. S valójában mi is volt e nagy nemzeti küzdelem célja? „Vagyis nem csak saját szabadságunk, hanem az ellenségnek számító másik szabadsága”, emelte ki Đurić. Az Újvidéken élő, klasszikus szerzőnek számító Boško Petrović imígyen beszélt: »A nemzetállami stratégiát a mai szerbiai politikában csak egy nagy politikai tehetséggel megáldott, önmegtartóztató, bátor és energikus személyiség fogalmazhatta meg, s mivel ezt Slobodan Milošević tette meg, világos, hogy ő az a személyiség« (Politika, 1991. szeptember 6.) Dobrica Ćosić pedig Miloševićben látta az új nemzeti messiást. »Úgy gondolom, hogy Nikola Pašić után egyetlenegy politikus sem ténykedett nehezebb körülmények között, egyetlenegy sem vállalt nehezebb terheket, mint Slobodan Milošević. Ő bátran szentelte életét a szerb állam megújításának, meg akarja szabadítani az új rabságtól és a megsemmisítéstől, ezzel a céllal a sokkal hatalmasabb ellenfelek és neheze áthidalható körülmények szegülnek szembe. Meggyőződésem szerint Slobodan Milošević az összes szerb politikusok között legtöbbet tett a szerb népért az elmúlt öt évtizedben.« (Politika, 1991. július 17.)

(*A nyugatiaknak tilos a belépés*) Palma Televízió műsorában (2000. április 20., este 22.30.) egy Turlakov nevű történész kijelenti, hogy Szerbia határait ki kell írni: „A kutyáknak engedélyezett a belépés, a nyugatiak számára viszont tilos.” A műsorvezető arca meg sem rezdült, látható elégedettséggel fogadta a kijelentést. Nem is ütköznék meg, ha az értelmiségiek körében nem találkozónék naponta e jelmondat szalonképes változatával. Ez a durva változat rövid időn belül megbukhat, de az a másik sokáig tartja majd még magát. A független értelmiségiek nem győzik ismételtetni, hogy kiábrándultak a nyugati értékrendből, a nyugati világ egyetlen kötelessége, hogy anyagilag támogassa a demokratikus értékrendből kiábrándult szerb értelmiséget. Csak így hozhatja helyre mérhetetlen mulasztásait. Furcsa zsarolás!

(*Tömegsírok*) Szerbiában a populizmussal párhuzamosan létrejött valamiféle értelmiségi heroizmus is, amely magától értetődőnek tartja, hogy nem kell válogatni az eszközökben. Minden megengedett, ha a szent célokról van szó. Ilyen cél volt a rendkívül heves albán ellenálláshoz vezető kosovói szerb etnikai domináció is. Szergij Bulgakov emlékeztetett arra, hogy Dosztojevskij már az *Ördögökben* és a *Bűn és bűnhődésben* előrevetíti ezt a magatartásformát.

(*Fasizmussal a szerbek ellen*) Milorad Ekmedžić a legtekintélyesebb szerb történész írja: környezetünk államaiban a múlt ideológiai ébredtek fel. Közép-Európa a fasizmus reneszánszát éli. (Srpska nacionalna sudbina između Srednje Evrope i Evrope. In: Srbija između Srednje Evrope i Evrope, Politika, Beograd, 1992. 33.) Pontosan előrelátta az új ezredvégi mitológiát.

(*Rassizmussal a szerbek ellen*) Ekmedžićnél még tovább ment Bojan Jovanović a *Kultúra* című folyóiratban. (1999. december) A folyóirat vezércikke szerint a NATO tábornokok úgy vadásztak a szerb civilekre, mint a vadászok a fókákra. A fókákra tilos vadászni, a szerbekre nem. A cél a szerb nemzet megsemmisítése volt, és ennek érdekében szimulálták a kozzovói humanitárius veszélyt. Ezt a szerző rasszizmusnak nevezi, amit nem lehet a „viszonylag tökéletlen hatalom” elleni harccal igazolni, annál is inkább, mert azt a hatalmat a nép szabad többpárti választásokon választotta meg. Ezeknek a gondolatoknak a súlyát csak akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy ez a folyóirat jelentős nemzetközi támogatásban részesül. Természetesen más, ezzel vitatkozó véleményt nem közöl a folyóirat.

(*Néma tömegsírok*) Bački Jarak Temerin közvetlen szomszédságában. Egykor virágzó sváb városka volt. A főutcán még állnak a régi, gazdag sváb házak. Egy könyvben olvastam, Szőreg és Temerin között is van egy német tömegsír. A temerini magyarokat Újvidéken hányták tömegsírba. Immár ötvenöt éve titkolják a tettesek. Vukovár via Bácska.

(*A tények nyelve*) Úgy látom, hogy az ellenzéki, avagy a független értelmiségiek feleslegesen finnyáskodnak. Aki a NATO ellen érvel, annak következetesnek kell lennie. Regis Debrey érvrendszere legalább következetes. „Utazásom során – írja a *Le Mond* 1999. május 13-i számában – több ellenzéki párt tagjával is beszélgettem az elnökről, és azok mind mérsékletre intettek. Milošević zsarnok, visszaél a hatalmával, populista és manipulál – ez mind igaz. Mindazonáltal az ország három egymást követő választáson megválasztotta elnökének. A diktátorokat viszont csak egyszer szokták megválasztani, másodsorra viszont már nem mennek át. Nem tett egyetlen kísérletet sem az egypártrendszerhez való visszatéréshez. Pártja kisebbségben van a parlamentben. Politikai okokból senkit nem börtönöztek be. A mindennapi életben nem tapasztalható Milošević-kultusz. Az elnököt szabadon lehet bírálni és a polgárok élnek is ezzel a lehetőséggel.» Hűvös, józan és tárgyilagos érvelés, amely leleplezi a mártírium mítoszokat.

(*Nem nyög, hanem dorombol*) Kertész Imre pontos mondata alkalmas a szerbiai közérzet meghatározására: „Csak álmélkodom, nem bírok vele: a zsarnokság vaskarma alatt nem nyög, hanem dorombol.”

(*Éjféli csendélet*) Már vagy pár éve nem jártam éjfél körül Újvidék szűkebb központjában. Nem néptelenedett el, hangos és jókedvű emberekkel van teli. S rengeteg a kóbor eb. Nem bántanak senkit, csak néha hangosan egymásra ugatnak, de ennek senki sem tulajdonít különösebb fontosságot.

(Érdem és hatalom) 1968-ban, amikor az oroszok bevonultak Prágába, a spliti mólón a taxisofőrök rokonszenvből díjtalanul szállították a cseheket. A cseh turisták nemigen éltek az alkalommal, a városi parkban friss paradicsomot és olcsó májpástétomot fogyasztottak. És sírtak! Már akkor sejteni lehetett, hogy egyszer Prágában mégis történni fog valami nagyon fontos dolog, jutott eszembe ez a sokat mondó jelenet, amikor az egyik belgrádi ellenzéki, illetve disszidens író összes műveit kormánypárti kiadó kezdte megjelentetni. Ha a neves disszidens író időnként hazalátogatott, akkor az állami televízió kimerítően méltatta ellenzéki érdemeit. Senki nem ejtett egy könnycseppet sem eközben. Hiába, nagy tehetség!

(Nagylelkű hazafiak) A dél-bácskai körzet pedagógusainak folyóiratában Nikola B. Popović történész kimerítő tanulmányban bizonygatja, hogy miközben a többi balkáni nép azon ügyködött, hogy saját államát idegen igába kényszerítse, a szerbség arra törekedett, hogy a nemzettestet egyetlenegy államba tömörítse. Ezek után egyértelmű lesz Jugoszlávia története, az utolsó tíz év véres háborúinak okai pedig a napnál is világosabbak. Kinek lehet jogában bárkit felelősségre vonni azért, mert a többi nép rabságot akart és fejjel rohant a falnak? Kollektív felelősségről egyébként sem lehet beszélni, állítja minden rendszerpárti és ellenzéki hazafi, főleg akkor, ha az áldozatok fejjel rohantak a falnak. A hazafiak csupán nagylelkűek voltak, ágyúikkal arra akartak rábeszélteni néhány balkáni nemzetet, hogy tiszteeljék a hagyományt, hiszen e hagyomány szerint ők méltatlanok arra, hogy saját államuk legyen.

(A hűség kínja) Április végén az évszakhoz viszonyítva váratlanul nagy nyári kánikula köszöntött be. Rossz nézni a szántóföldeket. S mégis, soha sem kémleltem a tájat ilyen makacsul és kitartóan. Belátom, hogy barátára leltem benne, hűségesen követ, velem együtt kínlódik. Érdekes, hogy a vajdasági irodalomban mindig a táj szépsége került előtérbe, nem a kínja. Valahogy mindenki a tájhoz való hűséget tartotta fontosnak, s valami oknál fogva nem vett tudomást a hűség kínjáról. Pedig a legnagyobb kín éppen ez!

(A bizonytalan Isten) Az ellenzéki politikusok egymásra acsarkodnak. Aztán az ellenzékiek és a hatalom tisztségviselői egymás torkának esnek. A világnak pedig fogalma sincs arról, hogy egy tyúkperben kell ítéletet mondania. Még az Isten is elbizonytalanodna, ha büntetnie kellene valakit.

(Kisebbség és szociális kérdés) 1918-ban elsősorban a gazdagabb magyar rétegek vették a vándorbotot. Vele együtt igyekezett az értelmiség is. Ezek után bizony a szegényebb néprétegek hitetlenkedve fogadták azokat a jelszavakat, amelyeket az elit cserbenhagyott. Dudás Kálmán sem értette, mi történt. „Különös módon a legfontosabb magyar szervezkedéssel szemben a legtehetősebb és a legszegényebb rétegekben mutatkozott közömbösség”, írja a *Délvidéki magyarság története 1918-1941.* című művében. Ilyesféleképpen történt 1990 után is. Valójában ekkor semmisült meg annak a szónak a pátosza, hogy kisebbség. Csak a

pőre egyéni érdekek maradtak. A legszegényebbek politikai közömbösségére tehát bőven akad magyarázat. A módosak kétszínűségére azonban nincs.

(Siker) A kisebbségi elit tagjai a megmaradásért folytatott küzdelemben végre nagy sikerről számolhatnak be. A kiválasztottak továbbra is közpénzeket készítenek elő az áttelepülést. A néma többség ebből már évekkal ezelőtt levonta a tanulságot: nem járul az urnák elé, hogy leadja a szavazatát erre a sikeres elitre. Igaza van Ciorannak: aki értelmet keres mindebben, az nem naiv, hanem mazochista.

ZORICA RADA KOVIĆ

Vidám kisfiú kutyanadrágban

A vidám kisfiú minden alkalommal kutyanadrágot hordott. Barátai irigyelték miatta. Hogy ezt eltitkolják, folyton csúfolták, de a vidám kisfiú rájuk se hederített. Egyszer a rajzfilm vetítése előtt, a mozi előcsarnokában gyönyörű nőt pillantott meg. Fülíg szerelmes lett belé. A nő sós tökmagot és pucolt földimogyorót árult. Fogalma sem volt, hogyan közelíthetné meg, így csak körülötte settenkedett. A következő évben a srác falura utazott nagyszüleihez, ott töltötte a téli ünnepeket. Itt viszont elviselhetetlenül unatkozott, mivel a mamája nem volt hajlandó asztaliteniszezni vele. Ettől a vidám kisfiú szomorú lett, a kuckójába húzódott, ahol a csodaszép nőről ábrándozva, kezét kutyanadrágjába csúsztatta.

Kollaboráció

Eltáncolták az utolsó tangót majd elszálltak!
Izzó bádogtető alatt
ing, melltartó, szoknya nélkül,
csupasz lábakkal.
Na és?
Akkor most magammal játszadok?
Csak az idő vizslat engem
(nem bújnék az írógépbe)
Az ágy bánatos
Sújtós a lég
Mai nap a holnapért
Cigi cigi után
Megérintem az ajkat
Valaki talán egy meleg vízzel teli medencében
haldoklik
Ah,
Itália, egyetlen szépség!
Lopott kamerával veszek fel,
s a tenyeremen hordozlak, mikor pazar
jachtal megérkezem, ragyogva,
hogy a legénységemmel együtt néked adjam magam.

A ragasztószalag fokozatosan enged
(az évszak megfigyelése)

(összedőlnek a felhőkarcoló, csicsereg az aszfalt,
csillognak a telefonfülkék,
a vízi kecskék a bogyókat is megették,
állítom: a fű gilisztától illatozik,
eiffel ujj mutatja:
a mák francia eredetű,
nem kell megvizsgálni, elérkezett-e a tavasz.)
az őszi földből minden újra kinő.
még az eltemetett eszmék is!
a fekete levelecskék fekete kabátban megállították
a lemezt a gramafonon.
megtörténhetne velünk a csönd?
de – nem!
az autó az utat fékezi.
az út megállítja az autót.
„idézőjelek közé zárom a csábítókat”
az idézet szabad.
nem veti alá magát bárminek.
már az egész reggelt összezavarta.
közben a higany fölszalad a hőmérőben.
ablaknak támasztom az állam.
tavasz.
(a saját idézett idézetem nélkül
úgy érzem magam, mint egy járókelő
a megállított úton.)

végig pédát rólam!
netalán értsd meg, földimogyoró vagy,
mely arra vágyik, hogy megzabálja a rozsda.
cseppnyi olaj.
és – a puskát bekenték.
lövésre kész!
jó napot! mondta fölemelt kézzel
az időárusnő. egy tojás
nem árthat!
nem vethet véget
önnek, mert az élet

örök, s a halál
állandó.
kényelmesebb így tehetetlennek lenned, mint
ha nyakad volna,
határod
biztonság és félelem között.

Pinocchio múzeumba visz nézegetni az idő maradványait

s
kicsit később, noha június van,
újra a márciusi utcán vagyunk!
A pohár árnya mögött a bárpultos
határozottan letépi a ragtapaszt ajkairól,
átkutatja a zsebeit,
előkotorja az öngyújtót!
Ezüst!
az ezüst kiváló, az ezüst jó,
jó, mint a fehér arany
Bepörget a narkó
A vidám utcán mostohák lármáznak,
de hamar elcsendesednek
az eső
nem eső
nem eső
A zaj a fülekben tombol
Kora reggel cápákkal
Alkony virággal
pusztulás pusztulás
Kőkorszaki viszketegség
Szirup köhögés ellen
Csörgedezést akarok!
hé pincér
koloritot
haszontalanságot
Autók száguldanak a sivatagon át
őszintén

komorak
szárazak
kedvetlenek a
spiritisza szeánszokhoz
Egy veréb a rádió bemondónőjének ajkán
tovább csicseregné a mondatot
nem röppenne
a gobelin-mustra morajlásába
a szamurájkard skiccére
a zen
arany keretére
Miért csupaszítják sokan magukat a nyelvig
már márciusban?
a kaja
a jó
az éter
egyszerű ízéig
forróig
túl forróig
acélig
Vadulnak az autók
a hívők
patologikusan hazudnak
nem bírják a vizet nem szeretik
a természetet
a természettudósokat
a fitológusokat
A štokavacok is bekattantak
što
što
ismételgetik
Még januárban megvadultak,
izzanak a konyakok
baromság
Amikor a harmat megtörli az aranyló reggel szemét,
a jobbkezesek benzinízt éreznek
a fülükben,
torkukban, orrukban
megpukkadt már valaki a nevetéstől,
a bánattól

szomorúságtól és szégyentől
 Majd nyugodtan cseverésznek a lázról, a
 parkinson-kórrol, a megbocsátás,
 a felejtés koldulásáról,
 Végül mindent elfelednek,
 akárha minden
 eltűnne
 a tegnapi nappal,
 mintha mindent eladtak
 volna
 idegen
 távoli
 A tükör irigykedve feltárja:
 a mező zöld, arany, ezüst,
 hiába élte át a boldog gyermek
 a kemény koponyában a nemes mondat fraktúráját
 méz
 méz
 előzőnli a főútvonalat,
 a találka helyét
 a szakításét
 a magányos találkáét
 a szakításét
 a magányos találkáét
 a középpontba való
 kicsúszás előtt
 önző ellentétek
 szavak
 szemtanúk tanúságai
 közé
 között
 A bolondok fehérek, soványak,
 talán tiszták
 az eső után
 semmi se menti meg a lombozatot
 semmi sem vigasztalja
 a háború isteni kép
 a világ
 a szenvedés
 az aszály
 megjutalmazása

Orfikus napi teendők

A kémiai laboratóriumban a hosszú álmatlan éjszakák
működőképességét ellenőrzik
a kémcső a saját
virrasztásáról álmodik
akár a tű
a hirtelen
fájdalommentes görcséről
tudat nélkül
életféltes nélkül
bünt
igazolást
A távirányító jó kezekben van
nem véthetem el az irányt
más a szándék
valami, amit későbbre
halasztanak
sohasem ismétlik meg
Mindenről az a süket örökkévalóság tehet
néma csalás
az alázat étlapja
Hiába kiabáltak neki, csipkedték,
ő ugyanaz maradt,
még ha sorra nyilazták is, lőtték
vége a jelenetnek
egyetlen ténnyel
a következmények szemlélésével
A kutya nem ugatott,
az idomító tekintete
átharapta alvás közben
gyöngé állat
állatutánczat
az erő lankadt alakja
a természet megvénült formája
hiba a javítás csekély lehetőségével
Pinocchio, tovább!
este a nagy színház deszkáin
kaliberünknek megfelelő operaénekesek lépnek föl,
félautomata puskáink
össznépvédelmi és a polgári védelem
gépfegyverei

mindez csak
jól bejátszott véletlen
abszurd

A politikusok halála

Elhalasztott tánc.
Tönkretett tűzijáték!
Sírni Beethoven zenéjére.
Csendes sör és chips.
Hallgatás. Hallgatás.
A kísérteties só mélységében utazol
az ártatlan sebek felé.
Ne izgulj!
Nem a te hibád.
Te porhanyós jószág vagy.
A béke tékozló híve.

Orcsik Roland fordításai

Zorica Radaković 1963-ban született Sinjban. A zágrábi bölcsészszakon kroatisztika szakon végzett. Költeményeket, prózát és esszéket publikált a következő lapokban: *Oko*, *Pitanja*, *Quorum*, *Polet*, *Revija*, *Godine*. A zágrábi egyetemi experimentális színpada adta elő *Dresura* című drámáját. Művei: *Svaki dan je sutra* (Zagreb, 1984), *U mraku mrtav čovjek* (Zagreb, 1989), *Bit će rata* (Čakovec, 1990), *če ima vojna* (válogatás és fordítás: Gligor Stojkovski, Skoplje, 1992), *Pola jedan* (Zagreb, 1995).

HAZAI ATTILA

Az építkezés

Ide egy házat gondoltam, mondta Marci.

Jó akkor építünk ide egy házat, szólok a többieknek és két héten belül elkezdjük az építkezést, mondta Gyula.

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, mivel nem volt meg az alapanyag, s a házépítés technikáját se Marci, se Gyula nem ismerték. Elmentek hát Bélához, és megkérték, segítsen nekik. Béla nem vállalta, azt mondta, ő se ért hozzá.

Marci és Gyula sokat tanakodtak, presszókba jártak, sétálgattak. Marci úgy gondolta, csak akkor építhetik fel a házat, ha nem a maguk erejéből végzik a munkát. Leülnek majd a domboldalban, és nézik, ahogy elkészül.

Fel kell hívniuk valakit, aki ért hozzá, az majd megszervezi, csak hogy ehhez sok pénz kell, ráadásul Gyula szerint az is lehetséges, hogy becsapják őket, és akkor bizony nem lesz ház. Gyula és Marci néhány hét után elvetették az ötletet, úgy gondolták, ezt képtelenek lesznek elintézni. A ház éppen ezért nem készült el, és most sincs ott, ahova Marci tervezte.

Béla és Miklós nem megy focizni

Béla egyik délután átment régi jó ismerősehez, Miklóshoz látogatóba. Jó barátok voltak, csak nem nagyon mentek együtt sehova az utóbbi időben. Koradélután volt, a nap sütött, Miklós nemrég kelt fel az ágyból. Kellemesen érezte magát, mivel sokat pihent. Éppen telefonált.

– Aha. Jól van. Hát persze. Ezt most hogy érted? Jó, akkor nem megyünk sehová. Ha így gondolod. Nem kötelező ma kimozdulnunk. Mindenki tegye azt, amihez kedve van. Ez az én legfontosabb tanácsom. Szia – tette le a kagylót Miklós.

Béla nemsokára csöngetett. Miklós kiment ajtót nyitni és beengedte Bélát a szobába.

– Szia

– Hello, hello.

– Mi újság?

– Semmi különös. Éppen telefonáltam – mondta Miklós.

– Akkor jó. És hogy vagy?

– Kösz jól.

– Arra gondoltam, hogy elmehetnénk focizni, vagy futni.

– Jó. Egy kis mozgás biztosan jót tesz.

Miklós felöltözött, magára húzta foszlott melegítőfelsőjét és az edzőcipőjét. Megállt az előszobában és közben érezte, elment a kedve az egésztől.

– Tudod mit, inkább ne menjünk sehova. Ücsörögjünk inkább – javasolta Miklós.

– Egy teát azért ihatnánk – szólta Béla.

– Rendben, máris csinállok egyet.

– Hű de jó.

– Gyere, főzök egy finom teát és nem megyünk sehova.

– Oké – mondta Béla. Akkor beszéljessünk.

Miklós és Béla egy órát ücsörögtek a kényelmes fotelekben. Nem nagyon történt semmi. Végül Béla elköszönt és hazaindult.

Szia, én elindulok – mondta Béla

Szia, jó hogy láttalak – mondta Miklós.

Béla elment, a tea elfogyott. És már kezdett kicsit sötétedni.

A karóra

Kellene vennem egy karórát, hogy mindig tudjam mennyi az idő, gondolta Marci. És persze ez a karóra a csuklómat is díszítené.

Marci elment a körútra és rengeteg karórát látott egy kirakatban. Ez aztán a kínálat, itt mindenki kedvére válogathat, gondolta Marci.

Végül aztán egyiket sem vásárolta meg, mert nem akarta elkölteni a pénzét. Hazament, ivott egy bögre teát, és lefeküdt aludni.

Gombostű

Budapesten a Duna bal partján fekszik Pest, a laposabbik városrész, mely egy ideje már elég hosszan húzódik a folyó mellett. Itt fut a rakpart, melyet időnként eláraszt a megáradt víz.

Marci a rakpart szélén sétálgatva egyszer egy napos szeptemberi délelőttön elveszített egy gombostűt. A gombostű feje piros volt, könnyen meg lehetett különböztetni a többi gombostűtől.

Mire hazaért, keresni kezdte kedvenc gombostűjét. Nagyon hiányzott neki. Nem is tudom miért ragaszkodok ennyire ehhez a pici tárgyhoz, gondolta Marci. Nagyon fáj az elvesztése.

De egy ilyen apróságot nehéz megtalálni egy hatalmas városban. Még jó, hogy Marcinak rettentő erős akaraterije volt, így hát összeszedte minden tudományát és visszament megkeresni. A másik nagy szerencséje az volt, hogy emlékezett, kedvenc apróságát nem a város még hatalmasabb belsejében, hanem éppen a rakparton veszítette el.

Marci órákon át sétált a folyó mellett a Margit-híd és az Erzsébet-híd között. Nagy szerencséjére a Lánchíd előtt mintegy kétszáz méterre megtalálta. A keresés tehát sikerrel zárult. Marci zsebébe tette kedvenc apróságát és hazaindult.

WILL SELF

A pszichózis édes illata

Victoriának és Annának

Két férfi állt a Sealink Club egyik privát helyiségének ablakánál, és egy harmadikat figyelt, aki a D'Arblay Street sarkánál téblábolt. Kövérkés, harmincas évei végén járó fickó volt középáras katonai kabátban. Vékony, barna haja visszavonulót fújta koponyáján. A két szemlélő mindezt jól kivehetően látta, mert négy emelet magasságból többé-kevésbé egyenesen tekinthettek le az utcára.

„Nem hinném, hogy megteszi,” mondta Richard Hermes. „Szerintem hazainál anyucihoz.”

„Ebben korántsem vagyok olyan biztos,” vágta rá társa, Todd Reiser, miközben szíppantott egyet a spangliból, amin megosztottak. „Majdnem száz százalék, hogy akarja – ez csupán mersz kérdése, vajon lesz-e benne?”

A sarkon tipródó pasas a járdaszegély széle felé indult, mintha át akarna vágni az úton lemondva szándékáról, de még egyszer visszafordult, hogy a mögötte lévő épületre tekintsen. Nehezen meghatározható stílusú ház volt, amit időtlenné tett a ráülepedett mocsok; a bejáratot csengőgombok díszítették. Még ha Richard nem is tudta kivenni ekkora távolságból, tudta, hogy a gombok fölött celluxszal odaragasztott papír- vagy kartondarabkák találhatók, rajtuk „MODELL” fölirat. Az ajtó egyik oldalánál magányos tábla árválkodott, afféle, amilyeneket a benzinkutak melletti útszélen forgatnak a légörvények, kinyilatkoztatva egyik oldalukon a „BENZIN”, a másikon pedig a „GÁZOLAJ” legendáját. Ez a cégtábla azonban csak annyit villantott, „MODELL”, s amikor pördült, egyszerűen megismételte.

A katonai kabátos, potenciális balek még mindig hezitált, sarkairól lábujjaira billegett a járda peremén. „Öt fontom van rá, hogy bemegy,” szólt Todd, és egy összegyűrt bankót vett elő zakója oldalzsebéből.

„Rendben, állom.” Richard nem akarta, hogy a sarki csóringer fölmenjen megbaszni az egyik fuvolistát. Azt kívánta, hogy elinduljon a Tottenham Court Roadon lefelé, majd térjen vissza a központi metróval Parsons Greenbe, Turnham Greenbe, vagy bármelyik Greenbe is, amelyikben lakott, azután pedig battyogjon szépen haza az állomástól anyukához tiszta lelkiismerettel meg a spermicid kenőanyagtól szagtalan farokkal. Richard elég szenvedélyesen vágyott erre.

A figura, hirtelen, mintha ténylegesen a két voyeur gondolataira rezdült volna, újra föl-tűnt, izgatottan nézett szét az utcán, föl- és lefelé egyaránt, majd beosont az épületbe. Richard és Todd továbbra is a férfi – immáron jól kivehető – profilját figyelték, amint föl-tűnt az első emeleti lépcsőforduló ablakában, a másodikban, a harmadikban.

„Biztos az árut vizslatja a mozgólépcsőn fölfelé menet,” szolt Todd gúnyos mosollyal arcán.

„Vagy talán tudja, hova megy,” válaszolt Richard.

Aztán eltűnt a szemük elől. Richard sóhajtott, próbálta elképzelni, mi mehet odabent. A kurva szobájának egyenetlen padlóján vastag, sötétbarna szőnyeg. Az ágy – milyen is lehet? Ezernyi rövid utazásra (örömtelen mindahány) épített bárka. Összecukható típusú fekvőhely, rozoga, szétdögönyözött. Richard a hely szagát vette sorra. Ócska parfümök, cigarettafüst, dákók s még több koton légióinak keveréke. Mindezek fölött pedig a babaolaj majdnem szarra emlékeztető aromája. S maga a ribanc? Valami otromba grimasszal (Richard szerint), unottan tárja a kopaszodó alak elé száraz vágatát, miközben az leveti, összehajtogatja és egy háromlábú székre teszi kabátját.

„Na, hol az az ötös?” – szakította meg gondolatait Todd, mintegy lepecsételve őket bőrtalp-nyelvével, majd átpasszolta Richardnak a rakétát, ami akkorra már kisebb volt egy deknél. Richard ujjvégeivel fogta körül, nehogy megégesse magát, miközben másik kezét szűk farmerzsebébe erőltette.

Ám a katonai kabátos újra fölbukkant. Fürgén lépett ki a kupaktanya bejárati ajtaján.

„Nézd csak!” – szólalt meg Todd némi heveséssel. „Berezelt.”

Richard abbahagyta a pénz utáni turkálást. „Vesztettél,” mondta.

„Mi van?”

„Vesztettél,” ismételte meg Richard. „Úgy értem, nincs ember a világon, aki annyi idő alatt, amíg ő fönt volt, meg tudna rántani valakit.”

„Na ja. Hát akkor nesze.” Todd egy másik összegöngyölt ötöst rántott elő zsebéből, s Richard kezébe nyomta, aki némi undorral konstataulta a papírpénz egyik végén látható száraz, vér és takony keverékéből álló vékony, kérges bevonatot. „Uzsgyi a mamihoz – remélem nincs benne semmi sajnálkozás.” Todd kiment, bevágva maga után az ajtót.

A főszer azonban – Richard folytatta a megfigyelést – nem hazafelé vette az irányt. Keresztülvágott az úton, s eltűnt az ablakpárkány horizontja mögött. Akkor viszont – zökkent vissza Richard a fölismeréstől – ide jött, a Sealinkbe. Meglepte a dolog, még ha nem is hőkentette meg igazán. Ha a Sealink tagja, valószínű, hogy van valami köze a médiához: könnyen sebezhetővé válik, amennyiben beazonosították. Talán nem is törődött az egésszel? Lehet, nincs is semmi nejcseke valahol Greenben, aki épp leveszi a serpenyőt a gáztűzhelyről, majd hűlni hagyja az ételt, miután feltálalta.

Richard sóhajtott. Fiatal, vékony, középmagas fickó volt szöke, göndör hajjal. Vonásai-ban bujkált valami feszült és finom; szemhéjain meg fülcimpáin kék vénák derengtek. Arc kifejezése általában céltudatos, kötekedő, mentes – legalábbis egyelőre – minden urbánus ravaszágtól. Richardot nem várta otthon semmilyen anyucika. Sem egy barátnő. Nem sokkal több – meditált gondterhelten – egy szikkadt lyukú prostinál.

A szavak a fejében kellően otrombák voltak ahhoz, hogy kiváltsanak nyelvén némi keserű ízt. Richard nem igazán volt az a faragatlan stílusú fiatal. Félig fölkrákgotta, majd lenyelte az epét, vállai előre görnyedtek. Borzongás futott rajta végig, azután megindult Todd Reiser nyomában, ki az ajtón, le a narancsszínű szőnyeggel borított, kanyargós lépcsőn, és be a bárba.

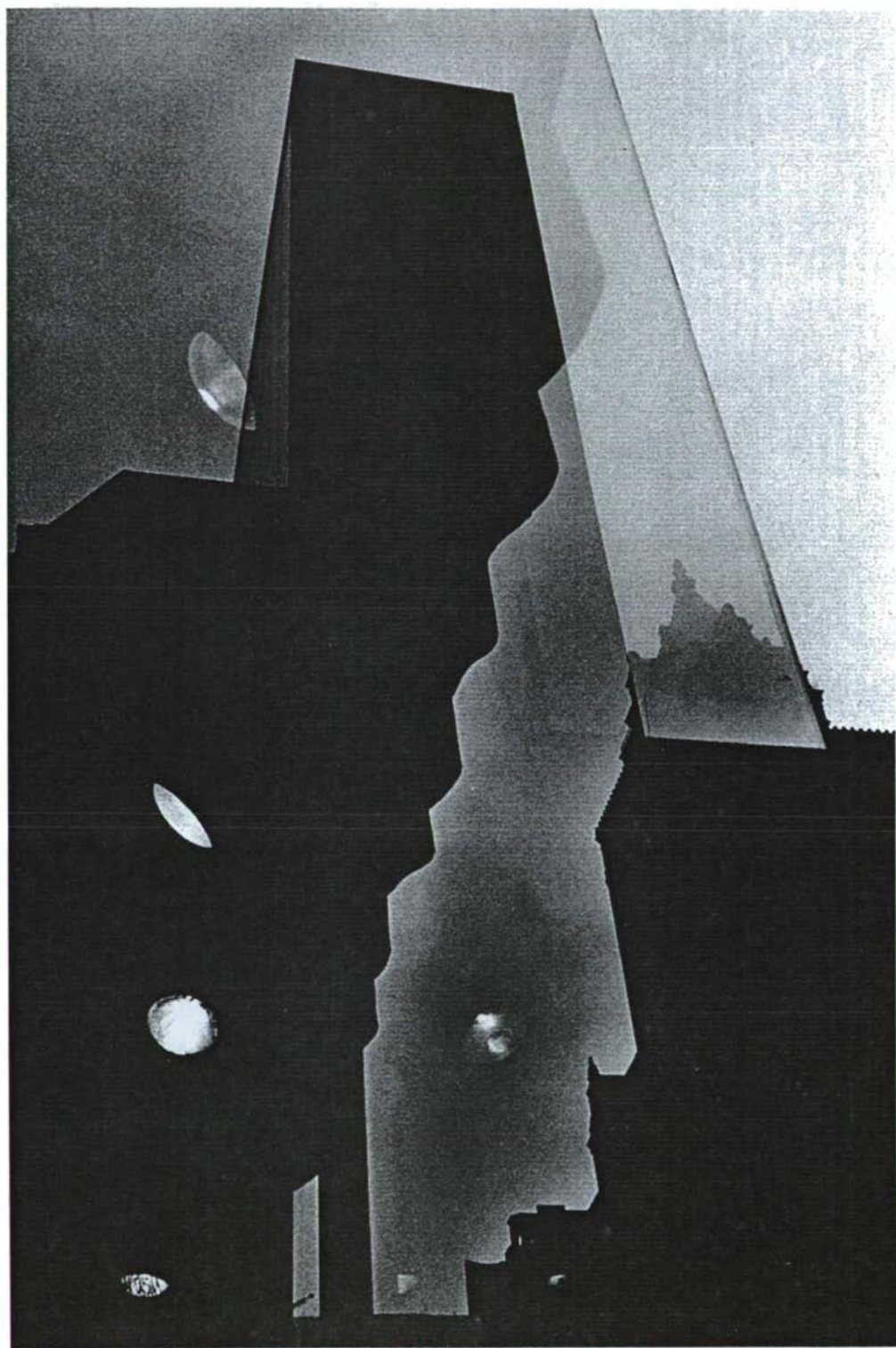
A koktélozós időszak már jócskán a vége felé járt, és a Sealink Club bárjában, finoman szólva, vibrált az atmoszféra. Az elmúlt néhány órában nagyszámú irritáló, elfekélyesedett s megkeseredett ember dolgozott keményen azon, hogy az alkohol csordultig teli, érzékeléstől mentesítő ciszternáinak mélyére nyomja megbántottságát. E – minden alternatívát nélkülöző – terápia során hathatós segítséget nyújtott Julius, a klub vezérpultosa. Föl-le pi-ruettezett a bár óriási, üvegezett sankja mögött, whiskys, gines és vodkásüvegekkel keringőzt polctól pohárig. A shakerrel káncánt, a jégkockákkal lambadát, az üveges sörökkel pedig charlestont járt. Eleven minden mozdulatában. Fénylő narancs haja csillámlott, akár egy kifaragott, kubista gyepdarab, jáde gombfülbevalói, inge, köténye és csokornyakkendője makulátlanul ragyogtak. Magatartása oly vitathatatlanul *előkelő*, hogy az exkluzív klub tagjai – gyakran ténylegesen is – rongyosoknak tündek mellette.

Richard mindezt a bár előtti kicsiny előtérből figyelte, mielőtt belépett volna. Ahhoz, hogy be tudjon látni, szinte föl kellett kapaszkodnia a bejárat megemelt küszöbére. Ezek a küszöbök, az épület funkcionalista dekorációja – csupasz villanykörték drótkosarakba zárva, rikító narancs padlóborítás, acél bútorzat – meg a hely minden pontján érezhető, állandó rázkódással párosuló moraj: ezekről kapta nevét a színtér. Ugyanis pontosan a klubnak helyet adó ház alatt volt a posta földalatti kisvasútjának központi végállomása, és a bizottság úgy határozott, hogy kézzelfogható előnyt kovácsol e pusztán városi szükségletből. Ami ennél azonban sokkal fontosabb, az az, hogy a Sealinkben lenni annyit jelentett, mint a tengeren *lenni* – számos értelemben.

Az emberi láрма Richardra zuhant. Reklámemberek, tévés arcok, a médiához kapcsolódó pénzügyi szakemberek, főcímművészek, szinkronszínészek, PR figurák, designerek, műsorokban pózoló csajok, reklámművészek valamint egy jókora szemétdombnyi pénzes vagy nevezetes élőhalott. Ők voltak a Sealink lakói. Úgy tűnt, mindannyian dohányoznak, isznak, megannyi túlzó testtartást véve föl; körbe-körbe forgó, rángatózó pofázmányok, az alkalmat lesve a társadalmi rangsorban történő sikeres előrelépésre: a társalgók fejében – vagy testében – motoszkáló, titkolt de valós szándékok.

A Sealink bárjában a helyiség minden egyes pontjának letapogatása egyre inkább (a közvetlen szomszédok arcának tudomásul vétele helyett) olyan, mindent átható szokássá lett, ami egyfajta kollektív, zavart izgatottságot eredményezett – akár egy zavaros, szétporladó mexikói hullám. Richardot elnyelte a tekintetek e nyughatatlan fonadéka; úgy érezte, azonnal ki is veti magából. Ő szintúgy nekilátott, hogy ellenőrizze, ki van ott, kit ismer, ki tart hat számot érdeklődésre, kinek lehet valami ajánlata.

Richardnak nem sokáig kellett kínlódnia e motorikusan irányított minta szerint, mert szokásos sarkában ott tanyázott Bell, s vele az isteni, az érinthetetlen, az egyetemesen kívánatos Ursula Bentley. Richard pulzusa fölgyorsult – a kopaszodó faszinger abban a pillanatban ki is lépett az agyából. Todd Reiser is ott lebzsel, meg még számos másik bandatag. Bell áttetsző, fekete szemei elkapták Richard tekintetét mintegy harminc láb távolságból, Bell martinis pohara parányi, üvegszerű horizonttá alakult. Bell fölemelte egyik ujját, s megkopogtatta vele halántékát. Egyfajta védjegyszerű gesztusa volt ez – pontosabban az egyik. A jelentése: „Fölcsöngethetsz hozzám...”, vagy – közelebb az igazsághoz – „Kegyeskedek szólni hozzád.” Richard elsietett onnan.

Természetesen a klubtagoknak létezett egy jellegzetes csoportja, amely kimaradt a fenti felsorolásból. Egy csapat, amelyhez Richard – jelentéktelenül – tartozott. A bértollnokok bandája, mert ha a Sealinknek akadt valami primér *raison d'être*-je, akkor ez egy sötét, párás milió táplálása, amelyben az üres fecsegés penészgombája egész éjszaka növekedhetett. A klub volt a város dohos pincéje.

Ekkortájt a bárban a bértollnokok és az egyéb foglalkozásúak aránya körülbelül egy az egyhez állt. S ez esetben korántsem gerinces zsurnalisztákról vagy hajlíthatatlan riporterekről volt szó, ó dehogyis. Egyetlen férfi sem próbált a bárban görnyedtebb testtartást fölvenni, hogy enyhítsen srapnel okozta sebének fájdalmán, amit a balkáni krízisről szóló tudósításai során szedett össze. És egyetlen nő sem fejtette ki komoly alapossággal a magánéletét valamelyik sarokban összecsdülve a kincstári szakértőgárda neokeynesiánus implikációiról az Állami Szektor Hitelezési Követelményrendszere kapcsán. Szemernyit sem.

A Sealinket rendszeresen látogató bértollnokok, akik oly zajosan locsogtak a bárban, zabáltak az étteremben, bámultak dülledt szemekkel a tévészobában, hajlongtak a csocsóteremben és hözöngtek az illemhelyen, egészen más helyet harcoltak ki maguknak a kulturális táplálékláncban. A surmóság sugárzóinak, a közönségesség közvetítőinek s a dágvány disszeminátorainak pozícióját. Cikkeket írtak cikkekről, tévéműsorokat készítettek tévéműsorokról, kommentálták azt, amit mások mondtak. A legfelszínesebb, legjelentéktelenebb s legműlandóbb kulturális reflexivitás terén üzérkedtek, működésbe hozva egyfajta párbeszédet társadalom és tudata között, ami során pont akkora rezonancia keletkezett, mint amikor egy vastag alumíniumfóliából készült, egyedi formájú pástétomosedényre ütnék iratkapoccsal.

Oly sok másikkal egyetemben, összegyűlve a bűzös közönségességben, Richard is nap mint nap a bárban, ebben a nyitott szereposztású szobányában dolgozott, felszínre hozva a habzó szóáradat tekintélyes mennyiségét. Névlegesen az öltözködés-megjelenés, művészetek/kultúra, pletyka-illetve-előzetes rovatért felelt egy nagy példányszámú életmód-magazinnál, de emellett megtöltött számos kiemelt helyet is cikornyás cikkekkal néhány szórákóztató jellegű férfilepben, magasztalva a nadrágprések, az aromaterápia meg a hódesházás előnyeit.

Bizonytalanság hatotta át e (létezésben betöltött) szerepet illetően – minden annyira újnak tűnt számára. Egy évvel korábban még egy régies, egyszerű újság hírosztályán dolgozott egy régies, egyszerű északi városban. Volt neki gyermekvállalásra kacsintgató barátnője meg egy falelválasztásra szoruló kicsiny lakása.

Lassacskán révbé ért néhány, londoni magazinoknak próbaképpen készített írománya, s a kapott dicséret lendületet vitt lábaiba, amelyek meg sem álltak a felelős szerkesztő asztaláig, beköltözött a szájába, amely addig a rezignáltságát nyelte, és a szerszámába, amely összetöppörödött barátnője vaginájának vidékies, muszlin szorításától. Richard dél felé vette az irányt – földrajzi értelemben.

Londonban kötött ki álláskeresőben, s kibérelt egy lakást Hornsey-ban. Egy szűk, barátságatlan dobozt, amit még ridegebbé tett az a szükséglet, hogy igazi lakóhelyként tűnjön föl. Minden mikroszkopikus volt benne – az ágy, a székek, a tűzhely. Még az ajtók szemöldökfái is legalább hat hüvelyknyivel alacsonyabban helyezkedtek el a szokásosnál, ezért,

amikor Richard későn vagy részegen érkezett haza, esetleg mindkettő (ami gyakrabban esett meg, mint nem), szobáról-szobára haladva állandóan lefejelte az ajtókeretet.

Miközben élettére tovább zsugorodott odalenn délen, szociális horizontjai egymásba csúsztak. Földdobódott, hogy milyen jól boldogul a városban; előzetesen azt hitte, rázós lesz majd az elkövetkezendő időszak, minden csupa sznobéria meg rosszindulat. De bértollnok kollégái teljesen úgy tekintettek rá, akár valami regényfigurára: egy pozitív Ariel, aki elvárásolja unalmuk szigetét. A tényeket, hogy Északon dolgozott, jelentéktelen állami iskolába járt, affektálás nélkül beszélt otthonáról meg a szüleiéről – oly véletlenszerű és ellenállhatatlanul inspiráló tulajdonságoknak tekintették, hogy egyik partimeghívás követte a másikat, ahol a bolgár borok csak úgy ömlöttek nyakról nyakra az üvegek nyakából az alkalmi bár-pultok körül. E potyázások hintapalintája – nyitányok, kezdeti vállalkozások vagy egyszerűen sajtóbulik – után Richard átült a tivornyázók gyorsvonatába. Átvonultak a West End klubjaiba, s a tagsággal rendelkezők bepréselték a többieket a Soho House-ba, a Fred's-be, a Groucho-ba vagy, természetesen, a Sealinkbe – a kiemelt piperkőc helyre, az arrogancia műtermébe.

Richardot lenyűgözte a Sealink. Filmsztárok, popzenészek, valamint elsődleges szempontként, szakmájának nagymenői – a szuperbérecek; láthatta őket mind. Kitűnően karbantartott pincsik rázták magukat le-föl a narancs szőnyegeken, Richardnak majd kiestek a szemei, úgy sóvárgott utánuk. Semmiféle szexben nem volt része az elmúlt évben, leszámítva két fékeveszett kamatyolást közvetlen főnökével a magazinnál, a negyvenes éveiben járó sikeres anorexiással, akiről később kiderült, hogy kesztyűfetisista. A harmadik keffentés akkor hiúsult meg, amikor a nő arra kérte, hogy húzzon föl edényfogó kesztyűket, mielőtt beakaszt neki. Szükségtelen mondani, hogy afférjuk nem befolyásolta – bár Richard tartott ettől – munkakapcsolatukat. Ugyanolyan hatásosan nézett el Richard fölött, mint tette korábban.

Bezzeg a sealinkes csajok! AAAAOOOOOHH! Mennyire odáig volt értük! Fénylő hajuk, cigarettától illatozó bőrük! Vékony hangjuk, a fogyókúráról beesett szemeik! Tökéletesen megvető arckifejezésük – a drága pénzért tanult semmibevétel. Átsuhantak a helyiségen, Richard lobogó szemekkel követte testük mozdulatait, akkurátusan regisztrálva összes illegésüket-billegésüket, miközben maga elé idézte ruhájuk, hajuk, bőrük finom, légies íveit...

A legelső azonban e nyeretlen kancák közt, kiemelkedve a hamis fényű bizsuk közül, Ursula Bentley volt. Ursula egy szórakoztató magazin számára készített naplót szerelmi kalandjairól havi rendszerességgel: a lehető legkínosabban rettenetes írás, amit valaha is olvasott, de Richard hihetetlen kedvezményeket tett Ursula számára, a harmadik világ adósságaihoz mérhetőket. Akarta őt. Nem egyszerűen volt szép, hanem oly módon, amely már annyira fölfoghatatlanul valószínűtlen – mint egy kínai gyorsétkező mögött a szemétkben talált gyémánt –, hogy Richard szinte azt hitte, szerencsétlen bolond, Ursula megváltotta őt, saját magát; minden aljasságot, valótlanságot, tragikus ellaposodottságot, amiknek hullámai a Sealink körül tájékozottak.

Így futtatta zátonyra Richardot Bell, majd kicsiny bandája tagjává fogadta.

Richard elfoglalta a számára fönntartott helyet, és intett az egyik pincérnek tökéletesen tisztában lévén azzal, hogy a rangsorban elfoglalt szerény pozíciója folytán akár több tíz

percen keresztül is várhat italára. Bell – mint általában – csendben üldögélt brancsának közepén, akár egy nagytestű pók a hálójában; láthatatlan szálak fonták körbe öltözék gyanánt, a pletyka, a spekuláció, az azonos illetve különböző vélemények szálai. Bell meg csak ült, mindenre figyelt, mindent rögzített, minden egyes darabot megcsócsált a jövőbeni visszaöklendezés céljából.

Ha létezett a Sealink Clubnak vezérbikája, nagymenője, egy igazi Vautrin, aki a lenti mélységekből kormányozza fölfelé a botrány hajóját, akkor az Bell volt. Bell szintén bértollnok volt, elég állhatatos, de ennél persze sokkal több. Napi rovatai egyidejűleg futottak a *Standard*ben meg a *Mail*ben, mintegy tízmilliónyi ideológiailag megbéklyózott olvasóhoz jutva el. Heti tévéműsorát – egy csevegő show-t *Campanology** címmel – péntek esténként csúcsidőben közvetítettek élőben, kábé tizenötmillió nézőnek. A Talk Radióban, holtidőben futó telefonálj-be show-ját vasárnap hajnalonként hallhatták, talán kettő és négy között (mindig hat órával korábban vették föl), azonban még ekkortájt is sikerült nagyjából négyszázezernyi elveszett lélek fülébe duruzsolnia.

A rendkívül telített műsorprogram hatására Bell egyik hűséges udvari talpnyalója Venn-diagramok metszeteire alapozva – na meg bizonyos misztikus számítások eredményeképpen – leszögezte, logikailag, hogy Britanniában legalább kétszázezer olyan ember van, aki *semmi* egyebet nem csinál, mint Bell hangját hallgatja, Bell arcát lesi vagy szavait olvassa élete minden egyes éber órájában. Ugyanez az udvaronc, mentora előterjesztésére, egy hét szabadságot kapott, mert komolyan foglalkozott a gondolattal, miszerint Bellnek lassan intézkednie kellene a tudatalattiba sugárzott közvetítések ügyében, hogy gyarmatosíthassa az ottani álmok képeit is.

Bell rendkívül masszív, harmincas éveinek vége felé járó férfi volt. Vastag alkat, egyenesen meg keresztben egyaránt, ami eredményezhetett volna egyfajta különös tuskószerűséget, négyzetletességet, arca ellenben annyira lapos, kétdimenziós volt, hogy szinte megtévesztette a szemlélőt. Aligha akadt bárki a Bellt szemügyre vevők közül, aki súlyának, tömörségének paraméterein törte volna a fejét; sokkal inkább az arca babonázta meg a tekintetet. Hírneves lévén, senki sem azt várta, amit *életnagyságban* megpillantott, ám Bell jó megjelenésű, elegáns, tiszta és rendezett külsejű ember volt. Felsőteste akár valami téglalap, két karja ugyanez vékonyabb kiadásban. Lábai egybevágóak voltak felső végtagjaival. Egyszerű, jószabású öltönyöket viselt, amelyek az említett felületeket hangsúlyozták.

Ez így volt rendjén. Éleseszűbb, gyakorlottabb megfigyelők, akiknek sikerült Bell közelében maradniuk – kvázi potenciális fedélzeti pozícióban –, elég hosszan szerezhettek benyomásokat valódi súlyáról. A finom gyapjuszövet alatt elemi erejű test lakozott. Minotaurusi test, félig bika, félig ember; vastag csontok, fáradhatatlan izmok. Bellnek még a tartása is olyan volt, amilyen a Minotaurusé lehetett: derékból előrehajolt, lábai keményen a Sealink padlójának támasztva, előrevetett karok, hogy a legelőnyösebb piramis alakzatot vegye föl a térben, tökéletes súlypontjával alkalomadtán kiküszöbölve a *gravitas* esetleges hiányát.

* A harangmegkondítás, csengőmegnyomás művészete.

Aztán a búrja. Újfent minden szempontból alaposan kihasználta a saját fejét. Senki sem tudta biztosan megállapítani, volt-e nyaka Bellnek vagy sem. Zsír meg izom ruganyos rétegeiből épült rá a felsőbb szint pagodája. Kevesen ismerték föl – még azok közül is, akik együtt aludtak Bellel, s érezték távolabbi (vagy közelebbi) szenzoraikon összezáródni azokat az erőteljes rágószerveket – az arc állkapcsos, mondhatni primitív szerkezetét. Mégis, bevonva a közönség szemszögét, közelről nézve gyakran találták... meglepően helyesnek.

Fénylő fekete hajának egyenesre vágott szálai lazán lógtak le magas, fehér homlokára. Szemei feketék – mindazonáltal melegek. Hibátlan arcszínét apró, harang alakú anyajegy tette hangsúlyosabbá alsó állkapcsa szélén. Ajkai vörösek, de szárazak. Noha ornyerge széles és durva volt, orrcimpáiban finomság rejtett. Pofájában meg állában pedig az elégségesnél több csont, hogy támogassák a toldalékokat. Nem csoda tehát, hogy Bell célba talált – gyakran. Révbe ért, többé-kevésbé bármikor és bárkinél, akinél akart.

Még egy olyan – üzekedni vágyók csöcselékével teli – helyen is, mint a Sealink, kitüremkedett Bell csillapíthatatlan étvágya a pina meg a fütykös iránt. Szerette mindkettőt. Valamelyik bárbeli bunkó azt állította, az előbbit jobban, aztán jöhetett a többi. Bármiképp alakultak a dolgok, Bellnek sohasem volt gondja az utánpótlás beszerzésével. Persze az ő munkája hatósugarában mindig is ott repdestek a csábítás ürge, felületes és féktelen formái: az éppen annyira kicsapongó, tartalmatlan és gyöngye figurák, hogy utánaforduljanak egy fátyolos tekintetű férfinak, majd nem sokkal utána azon vegyék észre magukat, hogy hanyattvágódtak, térdeiket meg combjaikat automatikusan a megfelelő helyzetben kínálva az eredményes behatoláshoz.

De Bell nemcsak az óriási szájával elérhető füvet legelte le a réten, korántsem. Képes volt maga alá gyűrni azokat is, akik megpróbálták elkerülni, kitértek az ezüstös nyelv elől, amely mint a bola* röpi és tekeredett alsó végtagjaik köré, ledöntve őket az osztályon felüli szőnyeggel borított pampa földjére. Jutott ezekből bőven, mivel – az isten verje meg valamennyit! – még a West End lakóinak is akad némi büszkesége, tisztessége, olyan kapcsolatai, amelyeket nem kívánnak elveszíteni.

Bell az efféléket különösen kitüntette figyelmével. Tökéletes fölfrissülésnek tűnt a férfi számára régóta működő kapcsolatok után kutatni – házasság, együttélés, vagy akár egy titkos viszony – pusztító erejű tömegével közéékelődve a szoros köteléknek, megszakítandó a gyarapodó évek, élmények, gyermekek számát... sőt a szerelmet is.

Megszámlálhatatlan mennyiségű bömbölő hitves, barátnő, barát, partner és szerető örvongott tehetetlenül, le-föl rohangálva Bell bérpalotájának tömbje előtt az engesztelhetetlen járdarészen, Bloomsburyben. Bell soha nem tett kísérletet arra, hogy leplezze gyarlóságait. Tény, hogy élete, testi valója kolumnájának legalább annyi volt a sava-borsa, mint a nyomtatottaknak, amelyek flörtjei legjavának tűnhettek. És mindig megkaparintotta magának a kiválasztott férfit vagy nőt. Olyannyira, hogy ha a Sealink lakosai arra lettek figyelmesek, hogy Bell ráirányozta a célgömböt az aktuális prédára, már tudták, csak idő kérdése, mikor lesznek könnyek a klotyóban, zokogó hangok a kaputelefonban, veszekedések az

* Indián eredetű dobófegyver Dél-Amerikában. Két kö- vagy vasgolyó borszíjjal összekötve.

előszobában. Lacos-nak baromira elfoglalt napja lett volna Bellel.

A klikk épp egy ilyen viszony eltörléséről vitázott, amikor Richard venni kezdte az adást beállítva füleit az álnokság magas frekvenciájára. Éppen Ursula Bentley beszélt, „Tényleg, szerintem el kéne mennie valahova, egy klinikára... vagy bármi, lenyugodni, é'titek, mire gondolkodok –”

„Én nem hinném, hogy pont a drogok jelentik a problémát.” A közbevetés egy Slatter nevű figurától érkezett, aki egy hajnyírógép szervizt üzemeltetett, jórészt Bell adományai-ból.

„D'gulj el –” vágott vissza dühösen, édes kis száján megvető fintorral Ursula, „ha nem a drogok, akkor viszont kurvára azoknak kellene lennie. Bell azt mondja, hajnali ötkor dörömbölni kezdett a főbejáraton, rángatózva, fehér arccal, minden ízében remegve. Ugye, Bell?” Sugárzó szemeit mentora felé fordította, aki a szokásos minimalitással biccentette meg brutális koponyáját, jelezvén, hogy tényleg így volt.

Slatter válaszát formálta, sőt, néhány szava még rá is torlódott Ursula magyarázatának végére, de látva Bell hallgatólagos beleegyezését, azonnal elnémult, s körmei vizsgálatába mélyedt. Slatter; nevetést fakasztóan visszataszító ember volt. Vézna, már sárgásan meg-ereszkedett bőré alak, aki állandóan idióta öltönyöket hordott, amelyek vagy szövet meg műszálas anyag keverékének tunktek (nyáron), vagy kárpitbélésűnek látszottak (télen). Vállai in korpahalmok, fejbőre pedig jól láthatóan varasodott. Körmei alatt, amiket éppen szemlézett, oly csinos, kérekszerű lerakódások – mindegyik kedves, apró, sötét félhold alakú –, hogy a kosz már-már dekoratívan hatott. Ám mindezek ellenére – vagy inkább sokkal gonoszokdóbban, éppen ezért – Slatter volt Bell jobbkeze, alázatos szolgája, a kulimunkát végző kurvája. Ő volt az, aki megbízásokkal rohángált, fogadta az üzeneteket, beszerezte a kokaínt és eladta a pocsogó lánykákát a folyó mentén az Edgware-i abortusz-specialistáknak.

Az ő mocskos mancsai biztosították Bell tiszta kezeit. És ahogy ez egy – tökéletes *modus vivendi* kialakító – parazitához meg vendéglátójához illik, szimbiozisban éltek, elfeledkezve arról, melyik szerep kié.

Bell továbbra is csöndben maradt; a felügyelet s nyugtalanság szálai, amelyek a bandatagokkal kapcsolták össze, búgtak, lüktettek. Ki ragadná meg az alkalmat – révedt el Richard –, hogy beajánlja magát, s vállalja a jövedelem, a nyersanyag és a lehetséges témák termelésének felelősségét?

Todd Reiser. „Nem fogjátok kitalálni,” kezdte, „hogy mit láttunk, a fiatal Richard meg én, az imént...” Reiser inggallérig érő, sima haja zakóját érte, ahogy előrehajolt, igényt támasztva egy helyre a weben.

„Tényleg,” vinnyogta Adam Kelburn, a *Cojones** nevű férfi divatmagazin, ahová Richard is bedolgozott, felelős kiadója, aki egy távoli – viszont lelkes – tag volt, „nem fog menni. Miért nem mondd el, Todd?”

Reiser még jobban összegörnyedt, szinte valódián formázva meg a farmer- és gyapjúvászon keverékét, miközben egy martinis pohárra támaszkodott. „A legfőbb szobában vol-

* Spanyol káromkodás.

tunk, höhö, s az ifjú Richard kiszúrt egy alakot, aki a kupaktanyával szemközt őgyelgett a járdán, h'höhöhö..." Reiser amúgy egykoron-és-eljövendő filmrendezőnek tudta magát, aki mostanában – megfelelő természetességgel – reklámokat készített. Mindenkiel gorombán viselkedett az undorító durvaság szintjéig – Bellt kivéve mindenkiel, aki csak létezett. Hát, gondoltuk, teszünk egy kis fogadást, vajon tényleg bemegy-e megtönni az egyik oboást, höhöh'hö..." Megállt, hogy kortyoljon az italából, mikor Bell hangjának koromfekete tónusa beszennyezni készült a levegőt.

„Mekkora volt a tét?” Richardot, mint mindig, sokkolta a férfi hangjának kimért higgadsága.

„A tét!” – folytatta Reiser. „A tét, az, öö... egy ötös, ugye Richard?”

„Valóban.”

„Na szóval, bemegy a mokus, fölvánszorog a harmadik emeleti farkalodáig. Na, mondtam magamban, egy ötös ide – mert ennyire vonatkozott az alku –, amikor berezelt, s visszadöngetett, le az utcára, h'höhöhö...”

Akárcsak Reiser vihogo, kihasználta nőcskéi, gondolta Richard – de abban a pillanatban, ellenállhatatlanul, kezdett eluralkodni rajta a lehetőség vágya, hogy ő szintén kihasználhasa őket. „Ami azt illeti,” pottyant bele Richard az anekdotát elnyelni készülő röpké életű, nyitott szájú gyomorba, „nem ment haza.”

„Nem?” Reiser annyi taknyot zsúfolt a két nazális mássalhangzóba, amennyit csak tudott.

„Nem, bejött ide.”

„Ide? A Sealinkbe?” Ursula volt. Richardhoz beszélt – nagyjából. Szíve dalra fakadt.

„Igen, most, éppen ott áll, Juliusnek löki a sódert.”

Hat számító szempár cikázott a tömegben, hogy végigpásztázza, majd föltűnés nélkül bemérje ezt a balekot, ezt a tökéletes célpontot. „H'höhöh'hö,” vihogott Reiser, „repedjek meg, a Richard gyerek igazat mond!”

Senki sem figyelt rá, mert Bell bizonyos finom, akár határozatlannak is vélhető mozdulatokkal jelezte, szólni kíván. „OK,” mondta, „játsszunk egy kicsit. Slatter, menj oda a szemközi pulthoz, és tudd meg a kopasz kám nevét. Reiser tarts vele te is. Mihelyst megvan az ürügy, menjetek át a túloldalra. Azt mondtad, a legfelső emeletre ment... jó, bizonyára a kurva is ott van, akit látni akart, vagy éppenséggel nem bírta elviselni a látványát. Adjatok neki némi suskát és vegyétek rá, hogy jöjjön át ide, jelentsétek be mint a kopasz vendégét, gyertek ide a bárba és *faire un petit rendezvous*. Ez megmenekítene minket attól, hogy beledögöljünk az unalomba, he?”

Richardot lüktető, kakofonikus némultság taglózta le. Mintha valaki egy kétfontos, nedves halfilével verte volna körbe a fejét.

Három órával később még mindig kábának érezte magát a The Hole nevű – az Old Compton Street-i pornó-kellékbolt legeslegmélyebb pincéjében található – illegális kocsmá legtávolabbi sarkában üldögélve egy zsámolyon. Richardot megdöbbenetette az iménti eset során megnyilvánuló hamisítatlan, makacs rosszindulat. Még mindig emlékezett a szerencsétlen férfi arckifejezésére, amikor meglátta a ribancot bejönni a bárba, aki odasompolygott hoz-

zá, sebes kezét átdugta kabátja vállpántján, majd hátának dörgölte peroxidos szemöldökét. Richard földézte magában a pasas rövidlátó, sértett tekintetét, s ahogy nyaktól fölfelé elvörösödik ritka haja elszórt gyökereiig. És Richard érezte a szégyent, amit ő provocált ki.

Most morózusan ücsörgött a józanság vékonyka pallóján egyensúlyozva, miközben körüllötte fodrozódó hullámokat vetett a részegség tengere. Bell ugyancsak ott volt. Éppen állt, két ajtónyi, overállba meg rácsos trikóba öltözött fekete sráccal cseverészett tökéletes lezserséggel. Bell elemében volt, testtartását a másik kettőéhez igazította, akárcsak – amit Richard a háttérzajon túl még ki tudott venni – mondandóját nyelvi kliséikhez, a Nament-minden-jeikhez, Semmigáz-aikhoz meg Frankón-jaikhoz, hogy szokja a tolvajnyelvet s hozzáférhetővé válják hallgatói számára.

Ursula szintén ott iszogatott. Még mindig olyan volt, mint eredetileg, a koraesti órákban, szemeiben semmi vörösség, dús, gesztenyebarnára színezett hajának tartásában semmi változás. Sőt, mintha a hosszú, végigivott éjszaka még több életet, testiséget kölcsönzött volna lényének. Richard úgy rejtőzött elázottsága mögé, mintha az egy fa lenne, és ő amögül bámulná. Hogy lehet képes ilyen alakokkal együtt lenni? Hogy lehet szemtanúja kegyetlen tréfáknak, amelyet például a katonai kabátos fickóval is játszottak anélkül, hogy ne korrumpálódjon közben legbenső lényege? Hogy lehetett ilyesmire képes?

Richard belátta, a barmot csinálók magamból veszélye forog fenn. Túlságosan is be volt kómázva ehhez az egészhez. Mikor kanyarogva keresztüldülöngélt a tömegben elfoglalni helyét a helyiség végén rejtőző vécéfülkében, hogy felszínre törjön, majd kiürüljön belőle némi folyadék, bokákra taposott, papírpoharakat lökött meg könyökével. A káromkodások még messziről is a fülébe csobogtak, átrobajlottak a földi siralomvölgyön. Fennmaradok, fontolgatta megfontoltan – miközben arra a meghatározott pontra koncentrált, amelyen keresztül a péniszt elhagyja a vizelet –, mégha ő nem is indul haza vele. Hazamenne vele? Oh! Hazamenne?

Természetesen Richard tisztában volt azzal, hogy párszor megtörtént már ilyesmi. Aligha akadt olyan a Bell körüli állandó társaságban, aki ne vitte volna el. Azonban mindez csupán Bell módszerül szolgált, hogy megbillogozza őket; a bejárás engedély. Egyszer ő is megtette, aztán már nem... vagy mégis? Ursula annyira – *olyan kibaszottul kíváncsi*. Tökéletes alak: nagy, hegyes mellek, semmi fölpolcolás vagy támaszték; derekán kellemes fogás esett; mozgékony csípő és hosszú, kacszázó lábak; na meg a fej. A szemek körül állandó, bámulatbaejtő violaszín hevedesség; a szemöldökök mint két egyenes, barna vágás; kerek, mégis kemény arc és tökéletesen hibátlan, rózsaszín bőr feszült rajta. Ursula említette Richardnak – a semmi apropói –, hogy nincs szüksége make-upra, toalettje mindössze kevéske hidratáló krémből, valamint a Jicki márkájú finom, áthatóan erotikus parfümből áll, amelyet Guerlain készített Eugénie császárnénak.

Egy parányi hidratáló krém! Richard kívánt a csöpp hidratáló krém lenni. Azt akarta, hogy fölvigyék egy pamut-gyapjú pamaccsal arra az arcra, arra a nyakra, azokra a bőgyökre. Oh Jézus! Világos, nem jönne ide hozzá, hogy lökjön neki némi alamizsnát, ebben biztos lehetett. De nem hagyhatta itt. Egyszerűen nem hagyhatta...

„Még mindig itt, he, fiatal Richard?” – kérdezte a fölé hajoló Todd Reiser: megtehetette, ugyanis Richard teljesen összezuhan a zsámolyon bóbiskolva. A rendező kiváló példáját

nyújtotta praxisának: alkatra porbafingó, akárcsak forgatásai. Gusztustalan farmereket viselt, amelyek ráncolatlanok voltak, noha redőzöttnek kellett volna lenniük. Mindehhez néhez szövetingeket vett föl, s Richard nem tudta megállni, hogy ne képzelje maga elé a még kopottabb felsőruházatot Reiser szekrényének zugaiban – zipzáras kardigánok meg ujjatlan Fair Isle szvetterek. „Azt hiszem, tudod, nincs sok esélyed abban az irányban...,” vigyorgott önelégülten Reiser – legalábbis Richardnak úgy tűnt – egész testével az imádnivaló Miss Bentley felé fordulva.

Kicsiny csomagnyi epe toltult föl Richard torkának mélyén. „H'tt, m'jah,” válaszolta, majd azon kapta magát, hogy hátsó lábain áll, illetve tántorog, mint egy Camparitól elázott csikó, és egy – ugyanúgy önkéntelen – „J'jéjt” motyog el Bell, Ursula meg Reiser hozzávetőleges irányába. Utána az Old Compton Street, alkudozás a törzsi jelekkel hegesített arcú, csipesz íróablás taxi diszpécserrel a Pollo Bar melletti kioszknál.

A taxi északnak tartott, fölfelé a Tottenham Court Roadon. Richard elterült a hátsó ülésen, szinte érzéketlenül, viszont teljesen éberré rázta a kocsi, mikor kereke megdőccent egy kátyúban.

A Euston Road-i útkereszteződésnél óriási hirdetőtáblát állítottak föl, hogy eltakarja a Euston Tower melletti üres telkeket. Richard odafordította fáradt tekintetét látván, hogy a hajnal fényei vörösbe borítják a tábla tetejét – majd magát a reklámot vette szemügyre. A három az egyben típushoz tartozott, forgó, háromszög alakú rudak vaskeretben; s amikor a taxi megállt a lámpánál, épp egy – szinte második bőrként ható, hibátlan selyemtokba zárt – női nemi szerv indult pördülésnek, mintha megkevernének egy pakli kártyát emelés előtt, hogy föltáruhassanak azok az ismerős vonások: a vörös ajkak, a széles ornyereg. Bell meglep, fekete szemei néztek Richardra, vastag ujjával Bell magas, fehér homlokára bökött. Utoljára a reklámszlogen tárult elé a táblán, szinte bepattant tudatába: „Egész éjszaka az MW 1053/1089 kHz sávon. Ragadd meg a harang nyelvét – és csöngess rám, Bell.”

Váltott a lámpa, a lépő zöld férfi ikonja összeillesztette lábait, a taxis menetbe kapcsolt. Az autó előrelódult. Richard az ülésre ejtette fejét. Merre kalandoztak most azok a vörös ajkak? Talán az Ursulát borító rózsaszín bőrt kóstolgatták? Richard rekedten nyöszörgött; a taxis hátrafordult, a műbőr üléshez pedig recsegett alatta. „Mi'csinál?” – kérdezte a taxis profi módon azonosítva a Richard torkában folygyülemlett epét meg gyomorsavat.

„Nem – gr'nff – igazán semmi, 'den rendben.”

Továbbhaladtak. Hornsey még soha annyira nem tűnt menedékkül szolgáló kikötőnek Richard számára, mint ekkor.

A következő délelőtt Richard a *Rendezvous* szerkesztőségi ülésén ücsörgött – gyomorforogató, mesterkéltné életmód-magazin –, mikor bejött az egyik helyettes fölragasztható jegyzetlapocskát lebegtetve ujján. Körbesétált Richard helyéig – főnöknője, a kesztyűfetisista mellett –, majd átrakta ujjára az enyvezett hátuljú lapocskát. Richard a papírdarabnyi információra sandított: „Ursula Bentley telefonált. Kérem, hívja vissza a 602 3368-on. *Sürgős!*”

Richard nem Chico Franquini új filmjén, a *Grave Robberen* törte a fejét, továbbá a közlekedő Shell Oil Benniszült Zenei Fesztivál sem érdekelte túlságosan; nem volt rá hatással a Bankside-i Kandinszkij-kiállítás, vagy a Corneille Társaság próbálkozása a Sadler's Wellsben

az eredeti, Gyagilev-féle *Tavaszi áldozattal*. Richard tudatának iszapos, szennyezett partjához erőtlenül csapódtak a kultúra hullámai; a horizont közelében egy léket kapott tanker szenvedett a dermedt tengeren. Richard fölfogta hajnalban a katasztrófa nagyságát hornsey-i ágyában, amikor érezte a bort, a sört meg a vodkát vastag sugárban ömleni ki a tanker testéből, s ahogy a kábító füst sűrű fátyla gyülemlett feje fölött.

Ez a nap az átvészalni kategóriába tartozott – megpróbálni kitartani. Egyszóval nem az az időszak, amikor Richard megalkuvásoktól mentes erkölcsi leltárt készít, és gyógyszert vesz be morális hiányosságait kezelendő. Nagyjából már kezdte érezni a szája belsejében aggódása közepette fogaival gyártott fekélyek mintázatát; mindent megtett, hogy ne figyeljen oda a kezeit markoló zsíros fantomujjakra: ebéd tájékán talán ráveszi magát a bélmozgató szörnyűséges bemutatójára.

A *Rendezvous* szerkesztőségi irodája a másnaposok számára maga volt a pokol. A lefényképezhetetlen ragyogású fénycsővilágításhoz az átlagosnál sokkal visszataszítóbb, nyitott belső tér párosult – padló meg mennyezet egymásba keveredő-kavarodó burkolata, ami összezavarta ezáltal a közbeeső légtér is –, mellkasnyi magasságú, különálló boxok valami kevert anyagból, amit durva, zablisztszerűen csomós vászonnal vontak be. A zsurnaliszták, szerkesztőhelyettesek, nyomdai előkészítők, titkárnők, arculattervezők meg gazemberek, e fejlődésben visszamaradt, satnya útvesztő bérlői föl-alá rohagáltak papírdarabokat küldözgetve egyik asztaltól a másikig, vagy egyszercsak előbukkantak a fülkefalak mögül, hogy átüvöltsenek kollégájuknak, érkezik a kópia – a számítógépes hálózaton. Összejövetelek a vízhűtőnél, az illemhely mögötti lépcsőfordulóban vagy a tűzlépcsőnél: a *Rendezvous* dolgozói Silk Cutot szívtak, miközben apró tanácsokat osztogattak egymásnak Londonban élő embertársaik tömegének jövőbeni gondolai kapcsán. Komoly viták alakultak ki az egyes konyhakultúrákat reprezentáló éttermek megnyitásáról meg az experimentális operaelőadások haláláról, mintha ezek korszakot meghatározó, ezeréves horderejű kérdések lettek volna. Richardot mindez még egy tiszta napján is hányásra ingerelte. E semmiségek piramisának csúcsa – egy nagyratörő papság irányítása alatt – pedig a délelőtti szerkesztőségi ülés volt. Mint felelős rovatvezető, Richard hetente kétszer jelent meg ilyeneken. Tulajdonképpen ezeken a gyűléseken kerültek helyükre a dolgok – ha csak a rovatvezetők ültek össze, az pusztá áskálódásba torkollott. De úgy igazából, tette föl a kérdést magának Richard, mi is az ő munkája? Még jobban leegyszerűsíteni az eljövendő eseményt, mint az már tette önmagával? Készíteni egyfajta kulturális leltárt? Százötven szó; egy regényről, egy darabról, egy lemezről, mellékelve róluk egy bélyegnyi fotót, sőt nem kevészer – szerénytelen véleménye szerint – kellett másodrendű ügyekkel, témákkal foglalkoznia, inkább, mint az eredetiekkel.

Az aznapi ülés különösen kegyetlenre sikeredett. A Szerkesztő, kinek modora fele-fele arányban volt menedzsmentes duma és manipuláció keveréke, éppen azon igyekezett, hogy megalázza az előadások rovat vezetőjét, egy megbízhatatlan férfit – virágba szökkenő heroinfüggőséggel. Ennek még tízórai előtt sírás lesz a vége, gondolta komoran Richard, mikor megérkezett az üzenet.

Az ő üzenete. Átütötte a rekeszek anyagát – az ő üzenete; áttörte a Szerkesztői Iroda üvegfalait (azután állíttatta föl őket a főnök, miután megnézte az *Az elnök embereit*). Kókusz-

illatú szellő szárnyán érkezett, hawaii gitár hangjaira. Az alkohol vastag rétegét kezdte letakarítani a vágy tisztítószere. Az émelyítő füst szinte áthatolhatatlan tömege fölszakadozott, majd eloszlott. Szemei még mindig a jegyzetlapra szegezve, Richard előtt megjelent a jövő, amely úgy tárulkozott föl előtte, mint valami szűzföld. A jövő, amelyben Ursula Bentley rácsörgött a munkahelyén. Ez a nirvána.

Richard az ülés hátralévő részében mindaddig a konferenciaasztal alsó lapjához dörzsölgette fölálló farkát, amíg éles fájdalom nem hasított combjainak belső oldalába. Egyszer vagy kétszer át is villant rajta, hogy e szokatlan gyakorlat akár még ejakulációt is előidézhetne nála, de abba kellett hagynia: meg kellett védenie magát attól, hogy tovaröppenjen a nyálkás képzelgések felhőjén. Richard még föl sem emelkedett az asztaltól, amikor a kesztyűfetisista – egy szusszanásnyi szünetben – műkörmével rápöccintett Richard üzenet-aranyborjújára, majd megeresztett egy célzást, „Hát, Richard, Ursula Bentley hmm? Csodás kis darab, ugye – bár, stílszerűen szólva, azért Ursula már jópárszor rágerjedt az ő csenőjére, ugye?”

Amint az ülés véget ért, Richard úgy iszkolt keresztül a rekeszek labirintusán, akár egy kísérleti patkány, hogy megkapja mindenkori kokainadagját. Lekuporodott menedékként szolgáló zsákutcácskájában, és tárcsázta a számot: kensingtoni lakás. Ahogy a légköri jelenségeket legyűrve létrejött a kapcsolat, Richard képzelete Ursulával kezdett el játszadozni kensingtoni lakásában: magas, égbenyúló mennyezet, negyed acre-nyi perzsaszőnyeg, a helyiségekben rengeteg ritka *objets d'art*. S ott fénylett ő, Ursula, maugham-i figura, amint végigheveredik egy öblös ablakban elhelyezkedő deko-díványon. Hosszú köntöse az elefántcsont faragvány redőire s csipkéire omlott. Melleinél csillogott a füzőbe dolgozott arany, akárcsak ruhája szegélyénél vagy ujjainál. Maga a telefonkagyló egy hermafrodita fiatal, igazi Adonisz szobrocskája – akárcsak Ursula, aranyból és elefántcsontból formázva.

„Igen?” – recsegett a kagylóba Ursula hangja.

„O-ott Ursula? Ursula B-Bentley?” Richard hangja inkább trillázott, mintsem válaszolt. „Igen.”

„Itt Richard, Richard Hermes.”

„Oh, persze, a fiatal Richard. Kissé gyorsan pattant meg múlt éjjel. Mi történt?” Hangja kimerően csengett – de nem Richard füleinek.

„Aaa, tudja a reggeli meló –” Barom! Richard nem gondolta, hogy Ursula bármit is értetett a dologból. Ursulának volt egy rovata („Peccadillo”*, amit néhány elvetemült viccelődő csak „Pick-a-Dildo”-nak** hívott), de ezen kívül... Richardnak sejtése sem volt arról, mit csinált Ursula. Azonban ki lehetett következtetni a módszerből, amelynek lényege, hogy Ursula mindenre legyintett, ami a pénzzel volt kapcsolatos – persze akkor is félrelegyintett, amikor a számlából az ő része került sorra –; a munka bolygója körül inkább keringett, mintsem megtelepedett volna rajta.

„A Rendezvous-nál, a, mi is a neve, az a kesztyűs nő.”

„Parancsol?” Sajnálta a dolgot, hogy bármi összekötheti e kettőt. Úgy érezte, mintha (a

* Apró vétek, gyarlóság.

** Kb.: Végy egy műfaszt.

túlhajló abszurditás esete) már el is árulta volna Ursulát, proleptikus házasságtörést követett volna el.

„Tudja, a főnöke Richard, Fabia, a kesztyűs nőci. Nehogy azt mondja, hogy magával még nem próbáltatta föl. Egyszer elkapott a ruhatárban egy partin. Kissé be voltam állva, szóval összehaverkódtunk, vagy ilyesmi. Aztán síkesztyűket vett elő a zsebéből, azt a vastag vattával bélelt fajtát. Rá akart venni, hogy vegyem föl őket s csördítsek oda neki emberesen. Azóta mindenfélét hallottam róla – de mindig szerepelt kesztyű a dologban. Na és magánál? A lyukacsos bőrű autós típus? Vagy az egyujjas?”

„Edényfogó kesztyűk, ami azt illeti.”

„Ha-ha! Ez nagyon jó, Richard. „*Touche*”, így is lehetne mondani.”

Te jó ég! Valami jót mondott! Ezernyi rózsaszín flamingó röppent föl Richard gyomrának vulkanikus tavaról.

„Ami engem illet, *nekem* nem sok mindenért kellett volna fölkelnem ma reggel, így hát maradtam a fiúkkal.”

„H-hol?” A flamingókat Náci élveboncolók géppuskázták le.

„Azon a Charing Crossnál lévő buznyák helyen, aztán vissza a The Hole-ba – akadt még Bellnek némi dolga ott –, s végül Bloomsbury.”

„B-Bellnél kötöttek ki?”

„Ja. Szippantani. Bell adott abból a szarságból, bliss* a neve. Valami kotyvalék: hernyó, E** meg ice keveréke. Kis pipából kell szívni. Olyan érzés... nemtom... Hát! Képzelheti.”

„Szóval,” folytatta Ursula, „Reiser akkorra már lekopott, de Bell fölhívta – mert tudja, hogy Reiser nem tud ellenállni a drogoknak –, és azt mondja, »Hé Todd, volna kedved eljönni hozzám egy kis blissre? Itt az egész brancs meg néhány csaj, akik csak úgy beugrottak vidékről, és emberekkel akarnak találkozni a film... « Todd annyira elkezdett nyáladzani, hogy még én is hallottam a fröcsögést »Ja-ja, ja-ja«, mintha Muttley-t tömné. Erre Bell, »Na de te ide be nem teszed a lábad!«, és levágja a kagylót. Ha-ha-ha-ha!”

„Hi-hi, hi-hi,” szállt be Richard, pedig ha az életére esküdött volna, akkor sem tudta volna megmondani, hogy mi lehetett ebben olyan vicces.

„De mégis eljött a szerencsétlen dinnye, s fél óráig nyomkolászt a bejárati csengőt, míg Bell végül ki nem kapcsolta –”

„Mikor jutott haza?” – vágta rá Richard a legnagyobb bátorsággal – reflexből.

„Mi?”

„Úgy értem – vissza?”

„Nemtom. Akármí. Hat harminc, hét. Ilyesmi. Gyerek még az idő, ami azt illeti – be vagyok baszva. Na, Richard, ma este lesz Mearns partija, s rám bízta az APB-t***. Találkozunk a klubban hétkor – én korán...”

„O –”

* Boldogság, üdvösség.

** Ecstasy.

*** Itt: körbetelefonálást.

Richard kompromisszumot kötött magával. Visszafordult, hogy bemetrózzon a városba. Kiszállt a Tottenham Court Roadnál, s egy férfidivatáru üzletbe sietett. Vett egy fekete pamutnadrágot, egy fekete blézert meg pulóveringet, tiszta zoknit, alsóneműt. Igazából nem engedhette meg magának, de azt sem, hogy ne nézzen ki tisztességesen, Ursulát érőn.

Hét előtt öt perccel esett be a Sealinkbe, lehorgasztott fejjel végigcsont a folyosón a férfiretyóig. Ott megborotválkozott, a kilógó orrszőrőket meg hajszálatát sem hagyva ki, majd lekuporodott az egyik fölkében a vécéülőkére, hogy megtisztogassa testhajlatait egy köteg megnedvesített vécépapírral. Végül – a ruhák celofán csomagolásán négykézlábra ereszkedve – pedig beöltözött új díszeibe. Még öt perc a tükör előtt – figyelmen kívül hagyva a Sealink feje mellett lógó szabályzatának megjegyzéseit a prüszkölésre, vakaródzásra és szipákolásra vonatkozóan –, s Richardnak még soha nem sikerült ennyire fölkészülnie. Viszszanyomult a bárba nagysietve. Akár egy normann lovag Agincourt-nál.

Az első nyílvesző a testébe egyenesen Juliustól érkezett. Richard belépett a bárba, odasompolygott a pulthoz, rátette könyökét, s belefogott a kényes vállalkozásba: magára vonni a pultos figyelmét. Tizenöt percbe telt. Végre előtte állt a narancsszínű gypdarab, Richard pedig a következő, alkalmilag elejtett kérdésre tett kísérletet: „Julius – itt van Ursula?”

„Ő, nincs,” jött a válasz, az „n” tarkótól nyakszirtig repesztette szét Richard fejét, az „ő” meg lángra lobbant, majd elegánsan a nyaka köré esett. *Nincs itt?* Lassan fél nyolc, már itt kellene lennie. Csak játszott vele?

„Kérek egy –,” de a narancs hajpamacs már messze járt, a pult másik végén, hogy kiszolgáljon egy színészt, akinek leglenyűgözőbb alakítása a mai napig egy Pepto-Bismol reklám szinkronja volt. Richard bebarangolta az egész klubot őrző jegesmedvére emlékeztető, szökellő, ide-oda dülöngélő mozdulatokkal. Ellenőrizte az emeletet, a földszintet, benézett a sörözőnek látszó kávézóba, a kávézónak tűnő sörözőbe, a csocsósobába; még a női vécé előtt is szölongatta, nem föltűnően, minden ízében remegve, de mély hanghordozással ejtve ki a három reszkető szótagot, „Uuuur-suu-laaa...”, míg elő nem tűnt két vidám, ikszlábú bértollnok-banya – hogy megterheljék a számláját.

Aztán vissza a bárba, kezeivel markolászva a kemény, szinte valódi guminak tűnő nyugtalanság képzeletbeli labdáit. Richard látni sem akarta Kelburnt, Reiser, Slattert meg a többi körülöttük legyeskedőt – ez elképzelhetetlen. Újra elnyelné az undor lefolyója, amely közvetlenül az előző éjszaka szennyvízcatornájába torkollik. Legalább beszélgethetne kettesben Ursulával, mielőtt ez megtörténik. Tökét kell kovácsolnia a papírcetliből.

Richardnak hirtelen beugrott a privát szoba, amelyben tegnap éjszaka töltötte az időt Reiserrel. Lehet, hogy odafönt van? Az egyik, oda beosztott szobalány Bellt szintén jótevőjeként tartotta számon. Richard nehezen hitte el a dolgot, de az eset a lányt Bell adósává tette. Mindig eljuttatott egy másolatot a kulcsról Bellnek vagy bármelyik régi haverjának, mikor vissza kívántak vonulni a klubtagság elől.

Ha Ursula odafönt van, mit csinálhat ott? A spekulálás, bizonytalanság és hajmeresztő vágy hosszú napjának nyomai kezdtek meglátszódni Richardon. Szörnyű képeken kezdett elmélkedni Ursulával kapcsolatban, ahogy letérdel – Reiser elé! Slatter elé! Kelburn elé! A még sunyibb, gennyesebb bandatagok elé. Ahogy ágyában másztak egymásra a fantomfigu-

rák, úgy mászta meg Richard a lépcsőket. Mikor fölért az ötödikre, szíve vert, mint egy kalapács, látómezeje kitágult-összehúzódott: a percepció tangóharmonikája. Anélkül, hogy megállt volna összeszedni magát, tenyere lökésével szélesre tárta az ajtót.

Az ajtó sarkainál kivágódott, hogy föltárja egy apró, lehajtható lapú asztal látványát, amit pontosan a szoba közepén állítottak föl; körülötte négy alak kártyázott. Richard a banda tagjaira ismert, Reiser, Slatter, Kelburn és Mearns – a profitcápa. Amikor viszont a félbeszakítás forrása felé fordították fejüket, Richard négy, közel azonos vonásokkal rendelkező arctípust látott. Mindegyiknek bikanyaka, erőteljes állkapcsa, magas, fehér homloka, vörös szája és széles ornyerge volt. Egy csoportnyi Bell – kész harangtorony. Négy fekete szempár vizslatta Richardot a pillanat hosszú, végtelennek tűnő töredékéig. Szinte beléfűrdtak a tekintetek, mintha májbeteg lenne, s ők mindenképpen szövettani vizsgálatot akarnának rajta végrehajtani. A harangjáték látványa annyira fölfoghatatlan, annyira horrorisztikus volt, hogy Richard nekiesett a folyosó falának, miközben azt motyogta – inkább, mint mondta –, „Mi a fa –”. Megdörzsölte szemeit; szédült, hányingere támadt, eljutott az ájulás határára. Térdre rogyott.

Néhány pillanat múlva erős kezek ragadták meg Richard vállát, s egy határozott, de lágy hang ütötte meg a fülét: „Mi baj van Richard?” Richard megrázta a fejét, hogy kitisztuljon, fölneézett a fekete szemekbe, megint visszahőkölt – ám ez az igazi, az autentikus Bell volt. „Gyere, gyere be.” Bell Richard karjai alá nyúlt és fölemelte. Oly könnyedén, ahogy az ember kapja föl az ingyenes újságot, mintegy a szemetesbe dobás mozdulatának előzményeként. Most érintette meg először Richardot ez az óriás: zavarbaejtően rémisztőnek érezte – Bell kegyetlen, sokkoló erejét.

Bell egy karosszékbe hajította Richardot a szobában. A többiek abbahagyták a játékot. Még mindig úgy ültek, székükben megtekeredve, de már nem látszott klónozott Bell-külsejük. Visszanyerték saját, bámuló arcukat. Todd Reiser fölállt, lesöpörte csenevész öléről a spangli hamujának szemcséit, majd azt mondta, „Minden rendben ifjú Richard? Az előbb majdnem kiszámoltak...”

„Nem – már minden rendben. Rendben. Azt hiszem, túl gyorsan jöttem föl a lépcsőn.”

„Nem érzed a ritmust, he, fiatal Richard? Túl sok éjszakázás, túl sok *szórakozás*?” Az utolsó szót gúnyosan megnyomta. Nem bírta megállni.

„N-nem, tényleg. A lépcsők, na meg aztán titeket látva... Mindannyian úgy néztetek ki, mint...”

„Mi van?” Ezt Slatter kérdezte, aki éppen az egyik körme melletti bőrdarabkát tépkedte sárga fogaival. „Hogy néztünk ki?”

„Ú-úgy néztetek ki...” – Richard az ablaknál álló izompacsirtára mutatott – „... mint Bell.”

A szoba röhögésben tört ki, a szarkasztikus vihogás különféle formáiban, kezdve Slatter lihegő, indulatszói „Hú-hú-hú”-jától Reiser kizsákmányoló jellegű, névmási „Hő-ő-ő-ő”-jéig; még Bell is horkantott párat. Richard túlságosan meg volt keveredve ahhoz, hogy szégyellje magát, az utóbbi egynéhány percet nézte vissza agyában, újra meg újra. Valóban négy Bell tartózkodott a szobában? Vagy csak úgy tűnt? Mindenesetre Bell mindenütt jelenlétének tagadhatatlan, és ha Richard hallucinált, abban – több mint valószínű – az az ember testesült meg, kinek cselekedetei, gondolatai hatalmába kerítették. De ha ez nem Bell, ak-

kor ki más lehet, mint –

„Ursula!” – kiáltott Mearns. „Milyen csodás látni téged, milyen, de milyen nagyszerűen nézel ki.” Fölkelt, hogy köszöntse. Richard fölemelte fejét kezeiből, hunyorgott. Ursula az ajtóban állt megtámasztva magát kezeivel a feje fölé. Egyik combját megemelte és félig keresztbe vetette a másikon. Arany flitteres fölső meg szintén (csak elszórtabban) flitteres, hálószerű ruha ékesítette, amely éppen annyira tette közszemlére a fantasztikus *hasacska*t, mint elrejtette. S Ursula nem egyszerűen csak egy rövid szoknyát viselt, hanem egy drapériát – parányi szegéllyel vastag, zöld brokátszerű anyagból, amely lelógott, alig takarva el ágyékát. S e hajtóka mindkét oldaláról széles vászonfüggönyök hullottak alá. Ha Ursula egyenes lábakkal állt volna, normális testtartásban, elég tisztességesen festett volna. Ám így, felvéve ezt a kihívó pozíciót, ruhája hosszabb részei hátraestek boltívet formázva, amely kiemelte combjainak találkozását. Richard torkát egy mély, glottális nyögés hagyta el.

Ezt a többiek észre sem vették: mindannyian fölkeltek, hogy Ursulához menjenek. Egy-
más után leheltek csókokat a levegőbe néhány hüvelyknyire Ursula arcától oly példaadóan
ismerve el a tényt, amennyire csak lehet: inkább lennének néhány hüvelyknyire a testén *be-
lül*.

Richard onnan bámult, ahova az imént leroskadt. Vajon jelét fogja adni sajnálatának, hogy lekéste a randevút, ami pusztán az események akaratán kívüli, gyűlöletes fordulatának köszönhető? Adta: fölemelte egyik kezének ujjait, majd felé bökött összedörzsölve a két középsőt.

Jóval, de jóval később azon az estén a banda taxikban kelet felé tartott. Néhányszor fölve-
tődött, hogy étterembe kellene menni, de Mearns – akinek a buliját rendezték tulajdonkép-
pen – már bevacsorázott Pabloval (a klikk kedvenc eufémizmusa – legalábbis ebben a hó-
napban – a kokainra), s nem akart semmi macerát. Ki is fejtette, „fizetni x fontot a terítékért,
x fontot a szervírozásért meg húsz kurva x-et a kajáért, hogy elnyamnyoghassunk a húspás-
tétomon – normális kaja helyett.” Miután a többi tag is leült lakomázni Mr. Escobarral, az
úgy le is volt zárva.

Mearns partija ugyanúgy kezdődött a banda számára, mint bármelyik sealinkes este, úgy
folytatódott, mint akármelyik sealinkes este, most pedig sebesen haladt a lesújtó valóság
mint végkifejlet felé: a Limehouse-ba tartottak ópiumot szívní.

Bell ült elől, a taxissal beszélgetett. Richard meg Mearns hátul, közöttük Ursula, a töb-
biek pedig a mögöttük lévő kocsi-
ban. Richardnak a helyezkedés és anticipáció mesteri ké-
peségei szükségeltettek, hogy ilyen közel kerüljön Ursulához. Nem mintha nem nézett vol-
na keresztül Richardon a szokásosnál jobban – egyszerűen rá se bagózott.

A taxis – középkorú szíriai férfi Blimp ezredesi* bajusszal, strandlabdányi pocakkal és
megtört arckifejezéssel – egy hosszú, bonyolult történetet mesélt Bellnek, vontatottan, iga-
zi átérzéssel bebörtönzéséről illetve megkínzásáról egy Assad elnök elleni merénylet mi-
att. Úgy tűnt, Bell komolyan figyel a mesélőre. Feszülten tanulmányozta a taxis fájdalmas

* David Low által teremtetett alak, az ostoba, reakciós katonatiszt alapfigurája.

vonásait bólogatva, apró, biztató röffentéseket hallatva. Richard viszont csak nehezen tudott kivenni minden szót, mert szólt a rádió, s arra a sávra állították, amelyen Bell betelefonálás műsora ment. Ez a show, mint általában, elsősorban Bellről szólt, a betelefonálók ledorongolásáról, bátorításáról, figyelmen kívül hagyásáról. A sugárzott Bell és az autóbeli Bell közel álltak egymáshoz.

Richard különösnek találta mindezt, Ursula meg Mearns azonban nem figyeltek föl erre – legalábbis úgy tűnt. Mearns éppen legutóbbi ópiumos kalandjáról érkezett, Patpongban a tizenhárom éves, hármaskor kurvákkal. Richard érezte, ahogy Ursula bordái az övéihez érnek, amikor elvihogja magát. A Jicki édeskés aromája vastagon beterítette a kocsit zárt légtérét. Ha a Magic Tree autólégfrissítő-fajták között lett volna Ursula illatú, „Prütykölő Parfüm”-nek hívták volna. Richard farka akár egy vasgerenda, amit egy cölöpverő géppel kalapáltak a lábai közé. A sofőr meséjére próbált koncentrálni, ami a gyáva, érzéketlen brutalitással szembeszegülő bátorságról, melegségről és állhatatosságról szólt. A taxis tábornok volt a légierőnél. Aranyélet Svájcban. Ringyók és Arany. A tábornok beleundorodott a dekadenciába. Puccsot szervezett. Tizenkét évet kapott. Püfölték a talpát, ütötték a herét. Megcsavargatták hüvelykujjait.

Egymás mellé helyezni ezt a sztorit meg a rikoltozó, kokainos atmoszférát, amely eluralkodott a bandán, miután leléptek a Sealinkből – igazán groteszkül hatott. Richardnak fölfordult a gyomra, Bell továbbra is szimpatikusan bólogatott. A taxi lassan szivárgott át a városra. Mikor megálltak a Kingsland Road kereszteződésénél lévő lámpa előtt, Richard elnézett balra: egy buszmegálló betonoszlopa és egy emeletes busz reszkető hátulja fehérnemű reklámot fogtak közre, amelyen a fiatal bigének annyira szenzációs, farokrepesztő nemű szervei voltak (szeméremajkai, hegyes mellbimbói, mindez álszemérmesen előadva), hogy Richard aggódni kezdett a nadrágja miatt.

De a megállón túli ajtónyílásban, amit telehordott a szél szeméttel, egy férfi ült, akinek mindkét lábát amputálták, s dobozos Enigma sört iszogató. Richard meredten bámulta az irányába néző csonkokat, rajtuk bőrvédő. Vagy, ahogy Richard elnevezte magának, lábfej nélküli csizmák. Próbált belegondolni, milyen lenne, ha amputálnák a brokeszát, neki is egy bőrvédő nyomná az ágyékát. Érezte, vibráló erekciója alábbhagy kissé. A taxi nekilódult.

A Bell bandáját szállító két jármű a Limehouse Causeway mögötti Milligan Streetre ugyanabban a pillanatban érkezett meg, utasai kiömlöttek a szeles utcára. Londonban nyirkosra fordult az idő – gyakran megesik; egy levél mint valami hideg, nedves nyelv csapódott Richard arcának. Seholy egy fa a környéken, konstataulta, csak a Canary Wharf legolandszerű épülete derengett a közelben, tetején a repülőknél szánt jelzőfény sötét, vidéki diszkóvá varázsolta a világvárosi éjjelt. Bell megadta számlaszámát a taxinak, aláírta a papírt, ahol a korábban csavargatott hüvelykujj jelezte. Mikor Assad kudarcot vallott merénylője elhajtott, Richard Bellhez fordult, „Mi a véleményed róla? Nagyszerű sztori.”

„Milyen sztori?”

„Assadról meg Szíriáról – a taxis meséje.”

„Ja az – őszintén szólva nem igazán követtem, a ma esti show-ra koncentráltam. Jöhetne valami felelet arra, amit arról a wassername-ről mondtam.”

„Kiről?”

„Az a szappansztár.”

Bell elszakadt Richardtól, hogy megmássza az előttük álló ház bejáratához vezető néhány lépcsőt. Richard a mögötte lépdelő Ursulához fordult. „Hallottad a taxis dumáját? Vagy egy részét?”

„Mi van?”

„Assad, a kínzások?” Richard képtelen volt elhinni azt, ami most történt vele: hogy folyamatosan az este bőrét próbálta átlukasztani.

„Ja, valamicskét. Rémes, mi?” Ursula turkálni kezdett a táskájában cigi után kutatva. Állkapcsa dolgozott, kérődzött: a semmi kokainpépjén.

„Mondhatni. Szörnyű még belegondolni is, hogy ilyesmi történne a világban, mi meg csak pofázunk a *semmiről*, nem csinálunk *semmi*, csak plakátokra firkálunk. Neked nincs néha elegend ebből az egészből?”

Ursula fogai egy pillanatra abbahagyták az őrlést. Egyenesen Richardra nézett. Richard visszanézett rá és szemeiben látta, amit mindig is keresett: Ursula értette, amit mondott. Tényleg. Tudta, hogy ezt nyavalyás körbenjárásnak hívják; hogy neki – mint Richardnak – ugyanúgy komolyabb elvárásai voltak az élettől. Afféle elvárások, amelyek talán unalmasnak, konvencionálisnak tűnnek Bell meg a klikk szemében, de amelyek alapja a szeretet, a biztonság és a hit – a fontos értékek. Ursula kinyújtotta kezét és finoman összekócolta Richard szöke tincseit. „Tudod mit?” – mondta.

„M-mit?”

„Aranyos vagy.”

Az öreg kínai, aki beengedte őket az omladozó házba, ismerősnek tűnt Bell számára, aki az aggastyán unokái felől érdeklődött, majd bizonyos közös üzleti ismerősökre tett utalásokat. A banda többi tagja ezalatt az előszobában várt. Végül mindannyian bejutottak a roskatag, kora tizenkilencedik századi épületbe. Valamikor a régi Limehouse-nyomortanya része lehetett: összekapcsolódó sikátorok, udvarok meg bérlemények zsúfolt, háromdimenziós, dögletes együttese a térben; most ott állt magányosan, kihasítva a múltból, a Docklands Enterprise Zone szélén dülöngélve.

A kínai kevésbé kidekorált szobákban vezette keresztül őket, hogy megérkezzenek – természetesen – a zavarbaejtő számú stílus világába. Néhány helyiség falán perzsaszőnyegek, máshol teleragasztva a falak pop posztterekkel, a legtöbben pedig fénycsóvilágítás és csempe, akár a budikban vagy a marokkói kávézókbán. Mindenütt párás, ütött-kopott környezet, s mindenhol drogozó emberek. Két iráni fallikus vánkosokon kuporogva üldözte kedvetlenül a sárkányt; egy pamutbársony borítású díványon libafalkányi, vihorászó felsőbb osztálybéli csaj – kivetkőzve magából, mint a Regent's Parkban a gorillák – heverészett bekampózva az E-től, egymás haját cirógatták, amikor pedig a brancs elindult fölfelé a lépcsőkön, két fekete srác mellett haladtak el, akik cracket szívtak egy volvicos flakonból készített pipából. „Én jobb szeretem az Eviant,” mondta vigyorogva Mearns, mikor elslattyogtak mellettük.

„Kell valami buzikám?” – jött a válasz, mire a társa azt dörmögte, „Nyugi Danny,” így megnyugodtak a kedélyek.

Később Richard alig emlékezett arra, hogy akkor este ópiumot szívtak. Egy padlásszobába mentek, a lejtős plafon különféle pozíciókba kényszerítette őket a lépcsőn, ki előreha-

jolt, ki hátradőlt. A kínai egyik porontya, lánya – vagy unokája, vagy dédunokája –, aki tizenegy év körülnek tűnt, tömte meg a pipát, körbeadta, majd, miután kikapargatta belőle a salakot, újrakezdte a műveletet.

Richard Ursulára nézett, aki engedte, hogy Bell megfogja tarkóját, miközben a pipa vastag szárát másik kezében tartva Ursula szájába vezeti. A látvány rettenetes implikációval bírt. Richard a padlószegélyről lepattogzó festéket meg a lámpaernyőn lerakódott port bámulta. Kinn az utcán egy kutya a ráugató részegre förmedt. A sűrű, édes, organikus füst betöltötte a szobát. A bandatagok úgy nyugodtak le a körök során, mint izgatott gyermekek, akik éppen estimese-adagjukat kapják meg narkotikum gyanánt.

Egyszer csak a lépcső mellőli fekete alak rontott be a szobába, bemázolt egyet Mearnsnek, majd kirohant. A vártnál kisebb zűrzavar kerekedett. Bell kiment, hogy megkeresse a kínait, aki azonnal hívta kidobóját, a Vince nevű máltai monstrumot, akinek rosszul varrták vissza félig lemetszett orrát.

A kínai visszavezette őket a kijáráthoz a túlsúfolt helyiségeken keresztül, miközben agályosan gügyögött. Bell pedig a „Nem számít... Nem számít...”-ot hajtogatta olyan hangszúllyal – Richard tudta –, hogy az öreg érezze, nagyon is számít az eset, valaminek történnie kell.

Kint jópár taxi várakozott – valaki biztosan igényelte mozgékonyágukat. A banda be szállt két járműbe. Ahogy távolodni kezdtek a háztól, Richard a fekete sráca lett figyelmes a hátsó lépcső közepén. Úgy tűnt, Vince fojtogatja. Vagy talán – s a gondolat oly fájdalmasan vágott Richardba, ahogy a beteges emésztési zavar gázbuborékja szorul meg az emberben a derékszíj tájékán – Vince magáévá tette, majd elvágta nyaki ütőerét a rázkódó orgasmus előidézésének apropóján.

Megint a Sealink – pontosabban a csocsószoza. A klub nagyméretű csocsóasztalt vásárolt egy pedofil parlamenti – képviselőtől. Akkor éppen a macho akarok lenni meg a sosem leszek az feszült neki rögzített farkának, rángatva őket, és a golyók ide-oda ütődtek, vágódtak. Richard a szoba falának támaszkodott nem hivalkodó testtartásban két izgatott pantalló közé beszorulva, amiknek tulajdonosai – szemmel láthatóan – fizikailag összenőttek a fasztalan férfiak ütött-kopott, nyolchüvelyknyi figuráskáival, amikkel foglalatostkodtak.

Bell a bárba nyíló ajtóban állva Trellettel beszélgetett, aki a banda befolyásos, öregebb tagjának számított. Trellet komikus színészként baromi sok zsetont söpört be a szeretetreméltó, ügyetlen pater familias szerepének köszönhetően, akit egy végtelen szappanoperában játszott. Valójában azonban amint vége lett a forgatásnak, Trellet arca pillanatok alatt változott át kenetteljesen jóindulatúból kisszerűen romlottá. A zsebméretű Robert Morley-ra (circa *Beat the Devil*) emlékeztető megjelenésű Trelletet – Bellhez hasonlóan – mocskos vágyak mozgatták, ám Trelletén még csavart egyet nyílt perverzitása.

Richard nem tudta megállni, hogy ne hallgassa ki őket. Eközben kifinomult fülei – összekötte a legnagyobb mélykék vénákkal – a szégyen halvány árnyalatáról a tehetetlenség és düh sötét, haragos rózsaszínjére váltottak. Trellet két, egymást kiegészítő anekdotát mesélt, amelyek közös vonásául szolgált, hogy Trellet milyen módon alázott meg bárkit, aki csak az útjába került.

Az első történet főszerepét egy a kokainba beleőrült arisztokratikus lány játszotta, aki Trellet parancsára a konyha csempeburkolatát nyalogatta, majd önmagát, végül Trelletet –

egy nyalintásnyi kokainért. A második már sokkal revelatívabbra sikeredett. Trellet – az egészet gyomorforgató hidegséggel adta elő – tartott egy serdülőkorú, Down-kóros szeretőt (*megtisztelő* – a szexuális rabszolga közelebb állt volna az igazsághoz) a Battersea Bridge túloldalán lévő lakásában. Trellet örömtől eltorzult, hájas arccal szolgáltatott részleteket a lakás berendezéséről és a kikényszerített kényelemlről.

Ursula a korlátnak támaszkodott, flitteres Vénusz, hosszú, sötétbarna hajának tincsei szinte átölelték felsőtestét, dús női mellényt formázva. Az a jó az ópiumban, ha be vagy tőle állva, hogy csak azok a dolgok számítanak, amelyek számítanak. Vagy ilyesmi, gondolta Richard, miközben összeszedte magát óriási erőfeszítéseket téve, nehogy regisztrálja annak tényét, Trellet hogyan terjesztette ki láthatási jogát – „Nem tudod elképzelni se komám, a szája, mennyire lucskos volt, annyira *ragacsos*.” Richard fölegyenesedett. Megkerülte a fociasztalt, odasétált Ursulához, majd keményen a vállára tette a kezét s így szólt, „Fogok egy taxit – megengednéd, hogy neked is hívjak egyet?”

Legalább annyira meglepődött a válaszon, mintha Ursula abban a pillanatban hirdette volna ki az IRA tűzszünetét: Ursula elmosolyodott, „Persze.”

Mearns partijának éjszakája Richard számára az Ursulát Kensingtonban lévő lakásához szállító taxi becserkészésével ért véget. Ursula még egyszer összekócolta tincseit majd ismét kijelentette, hogy „aranyos”, nyomott egy csókot a levegőbe arca mellé, és nem tiltakozott, mikor Richard megemlítette, hogy egyszer ebédelhetnének együtt, valamikor a jövőben. Amíg a taxi el nem tűnt, Richard észre sem vette, hogy mindössze egy tízes meg némi apró maradt a zsebében. Ursula, jellemzően, meg sem kísérelte hozzájárulását adni a költségekhez, és Richard nem hozta magával kártyáját vagy csekk-könyvét. A taxis elvitte Notting Hillig, mielőtt kihajította volna a járműből. Richard onnantól gyalogolt.

Lehangoló talajmenti köd várta a Portobello Road környékén és a Front Line-t elhagyva, ahol még ebben az órában is ott álldogáltak a crackerek, összegyűlve a kétségbeesés csomóiba a könyvtárosok sarkán, szemekkel az elhaladó kocsikat követték: mint a föld-föld rakéták célratartó lézernyalábjai. Richard tudta, kifélék, mit akarnak. Jobban azonosult velük, mint azt valaha is gondolhatták.

Jócskán pirkadat után ért csak Hornsey-ba, mint aki ütközetből tér meg, testén a narkózis különféle színei, kék, vörös, bíbor; fönt, lent, cikkcakkban; ám mindezek ellenére még mindig mintha szarva nőtt volna ki az ágyékából, még mindig Ursulára gondolt, elképzelve őt mindenféle pózban, helyzetben: meztelenül, ruhástul, fölemelt lábakkal, sőt, amputáltan – mint az a balek az ajtónyílásban az East Enden –, a hatékonyabb behatolás érdekében. S még akkor is, mikor az ágya elért hozzá, úgy érezte, telve van vággyal, hogy már Ursulát sem földélni, sem magát türtöztetni nem tudja. Három rántás, s – akár a sörrel teli hasból egy kocsmai vízeldében kifröcsögő anyag – máris az ondó nagy cseppjei áztatták el baba-házának tollpaplanját. Szükségtelen mondani, hogy ezt a reggel folyamán nem ismételte meg a szerkesztőségben, a *Rendezvous*-ra verve.

Londonból lelépett az ős, ez az átmeneti, szezonális turistaöltözkék a sárgásbarna Burberry® leveleken, hátrahagyva a városnak a maga fagyos, időtlen, téli álmodozó fájdalmát.

* Egyfajta kabátszövet.

Egyszer mindenkire rámosolyog a szerencse: Richard Hermes örökölte a kesztyűfetisista szerkesztői állását a *Rendezvous*-nál. Új munkaköre némi föllendülést hozott, beleértve a Sealink klubtagsági jelöltségének gyors előrehaladását. Tizenöt helyett már csak öt percébe telt, hogy megkapja Juliustól italát. S szintén tovább közelített a szem, a harsogó üresség, Bell bandájának epicentruma felé. Már magától értetődött a banda körbetelefonálásának alkalmakor, hogy őt is bevonják a találkák megbeszélésébe. Ugyanúgy segítették és a sárba taposták, mint a többiek – de már nem jobban.

Azokon az éjjeleken, mikor sem pénze, sem energiája nem volt találkozni velük ebben vagy abban az étteremben, bárban, klubban, azonnal jöttek a hívások recsegő mobilokról: „Richard... én vagyok, Bell. Azon törtük a fejünket, hogy csak egy dolog hiányzik igazán az estéből. Ursula is itt van, s egy kicsit... nem is t'om... egy kicsit levert. Azt mondja, csak téged akar látni –”

„Tényleg? Merre vagytok?”

„Itt a... Slatter, mi ez a hely?” Vihogó, bugyborékoló hangok, semmi információcsere a vonal túlsó végén, amit Richard feszülten figyelő füle befoghatna, majd: „Ja, valami görög lebu, a Finch –” S ahogy lenni szokott, itt megszakadt a vonal, Richard egyedül maradt a pokol tornácán, nem tudta eldönteni, hogy végigpörgesse-e a *Yellow Pages*-t, kikeresve minden adatot, ami a „görög étterem”-re vonatkozik meg azokra, amiknek első szótagja „Finch”, vagy egyszerűen csak verje a fejét a falba, amíg be nem áll az öntudatlanság, az Ursulaság nem észlelésének állapota.

És jött pár igazán kései hívás háromkor, négykor, ötkor, miután Richard hazavitte Ursulát Kensingtonba (már szabadott neki – persze fizetve érte), vagy a banda markában hagyta, mikor egyedül indult haza. Éppen álmodott, Ursulát kergette egy mediterrán strandon, amikor a telefon kitartó trillázása visszarántotta ágya füledt valóságának határai közé, fölugrott, hogy fölrántsa a kagylót – „Halló – ki'eszél?” –, de fülének már csak a gépi hang kegyetlen dorombolása jutott, s mikor a 1471-et próbálta, jött a dermesztő, robotikus információ, „Önt ma négy óra negyvenöt perckor hívták, elnézést kérünk, de a hívó száma ismeretlen...” Az „elnézést kérünk” hangzott igazán gyilkosan; ha a rögzített hang *őszintén sajnáljukot* mondott volna legalább: ez lett volna a legkomolyabban együttérző hang, amit Richard életében hallott nyomasztó helyzetére vonatkozóan.

A dolgok menete egyrészt rosszabbra, másrészt viszont jobbra fordult. Bell és bandája foglalatosságai ugyanolyan romlottságról, bennfentességről és cinizmusról tettek tanúbizonyságot, mint korábban, viszont ezalatt Richard egyre közelebb került Ursulához, igaz, a pengén átmászó csiga sebességével. Egyre többször ebédeltek együtt egy gyorsétkezdében, ugyanakkora távolságra Ursula lakásától és a *Rendezvous* szerkesztőségétől. E találkozások alkalmával Ursula egészen másnak látszott, annak a nőnek, akit Richard el akart... el akart... el akart venni feleségül. Kedvence a barnakenyér volt szardíniával és majonézzel, míg Richard mindig szalámis szendvicset evett.

Továbbtűnt esti énjének átmeneti vidámsága, a kétértelmű viselkedés, a föl villanó combok, a hencegő mellek, a susogó szeméremszőrzet. Sehol se a kokainos önfeledtség, a kecsapvörös ajkak, a tükörben ragyogó kristályokként szikrázó szemek. S természetesen az illat, az az édes, kimondhatatlan, csábító parfüm. Az illat, amelyet Richard olyan tökéletes

biztonsággal azonosított vele, akár a gravitációt a földdel. Ahogy elszállt az aroma, sokkal inkább megközelíthetővé vált, sokkal inkább a lány a szomszéd lakásbanossá, mint azt valaha is hinni lehetett.

Ijedősen, szeleburdi, apró falatokat engedett látni a múltjából, abból a múltból, amely olyannyira elragadtatta Richardot, amely illett neki, ahogyan a sajátja passzolt hozzá sok tekintetben: imádott apa, akitől a válás miatt eltávolodott; egy anya, akinek a hatását még mindig próbálta lerázni magáról; testvérek, akik a városba jöttek, hogy élvezzék szédítő társaságát, majd lehordják a sárga földig, amiért hiányzik belőle az ítéloerő, a meggyőződés meg a komolyság. Együttéreztek egymással, közösen rágódtak a másik pitiáner nyomorúságán s kielégítetlenségén. Richard még Ursula legutóbbi írását is szóvá tette bármiféle utalás nélkül arra – még magának sem –, hogy sorainak világrengető hatása megegyezik egy nedves törülközőre pottyánó használt kotongumiéval.

Ilyenkor szóba sem került Bell meg a klikk, s mikor azon az estén vagy másnap találkoztak a Sealinkben, mintha nem is lettek volna a közös ebédek. Ugyanaz a régi, ízetlen heccelődés, ugyanazok a kegyetlen tréfák. Ursula pedig úgy viselkedett, mintha misem történt volna déltájt, mintha semmiféle kapcsolat sem létezett volna a két világ között, amelyben immáron mindketten berendezkedtek.

Létezett egy másik, még jobban fölkavaró, sötét oldala is az események menetének. Ahogy a hideg beszennyezte a várost, kezdve a házak alapjainak birtokbavételével, majd jöttek az emeletek egymás után, míg ez a folyamat össze nem forrasztotta ég és föld fagyosságát valós szövetséggé, úgy értek az értelmetlen örvöngés új magasságaiba a sajtóbulik, a könyvpremieres mulatságok és a filmbemutatókhoz kapcsolódó fogadások. A bandatagok meg Pablo viszonya szintén átalakult: már nemcsak vacsoráztak, hanem legtöbbször teáztak is vele, alkalomadtán egy ebéd, sőt, előfordult néhány nagyszabású reggeli is.

November elején ugyanis új szállítója lett a brancsnak Slatter valamelyik szívességének köszönhetően. A figura sokban rá ütött, fejbőre például annyira korpásodott, hogy könnyen elképzelhetőnek tűnt a becsomagolást elkerülő néhány készítményéről, hogy a létrejött újszerű műhó elegendő lenne egy kisebb lesiklopálya beborításához. Azonban – javára legyen mondván – mindig a legjobb anyaggal rendelkezett (krémesen fehér, megfelelő szilárdságú, nem hatott azonnal), s néhány gumírozott gomb megnyomására bármikor és bárhol ott termett. Richard, de tényleg, oly gyakran vette igénybe a diler szolgáltatásait (leginkább Ursula parancsára), hogy rövidesen neve kezdett előrehaladni az állandó hívók listáján, amelyet a szállító mobiljában tárolt: végül Richard bekerült a szippantóparádé top tenjébe.

Richard olyannyira a kokain rabjává vált, hogy a hitelkártyája hátsó lapjába nyomtatott számok elkezdtek kidomborodni, fölemelkedni, akár a „POLO” szó kitalálásának napjától fogva – csak hátulról előre. Richard annyira sok kokaint fogyasztott, hogy reggelente már gyakran nem lehetett eltávolítani az orrcimpái belsejében megkeményedett váladékot se hegyesre vágott körömmel, se bőséges mennyiségű sós melegvízzel. Komolyan eltűnődött azon, hogy lemegy az utca végi sikátor garázsaihoz és megkéri a biztoskezü szerelőt, esztergálja orrát nagyobb űrméretűre.

Richard oly sok kokaint fogyasztott újabban, hogy már nem kellett amiatt aggódnia, mi-

kor lesz spontán erekciója; inkább azért kezdett erősödni benne a félsz, hogy föláll-e még neki valaha.

Ám a legdurvább változást mindazok közül, amit a megnövekedett kokainfogyasztás eredményezett, az a jelenség képviselte, amit Richard úgy hívott – valamicskét csillapítandó az emlékekből eredő, alattomosan égető fájdalmat –, *belles époques*. Számos evilági alkalommal ugyanis – ahogy akkor este Mearns buliján a Sealinkben –, amikor azt hitte, Bell ismerős vonásait véli fölfedezni, újra odanézve be kellett látnia, a banda egy másik tagja röhög rajta megsemmisítően.

Egy szürke, másnapos reggelen fölfelé haladva az Old Compton Streeten egyszercsak Bell ajtónyi hátát pillantotta meg a Frith Street sarkánál, a buzi kávézó előtti nyilvános fülkébe préselődve. Richardot meglepte, milyen korán az utcán látja a kolosszust, s ahogy hátulról közelített – a Barries divatos, vérebfognyom mintás öltönyét viselte –, többször ellenőrizte a látványt, hogy biztos legyen a dolgában. A távolból még körbe is sétálta a helyet összeráncolt homlokkal, nagyon lassan, óvatosan, akár egy űrszonda az idegen bolygó körül, nehogy hatalmas baklövést kövessen el.

Bell volt, semmi kétség. A tornyosuló húsnak pontosan az a belli árnyalata, akár egy régi Wedgwood teáscsésze belső peremén, és fekete hajának ívét is jó irányba adták ki a szájak. A kagylót a fülhöz tartó kéz gyűrűsujján pedig ott díszlett Bell pecsétgyűrűje. Richard örömtelin köszöntette, „Szevasz”, de valahol a „Sze” meg a „vasz” között megfordult a telefonáló, s ahogy képbe került az arc, akadt egy pillanat, amikor Richard egyszerre két arc vonásait érzékelte: Bellét és valaki másét. A következő pillanatban elillantak Bell ismeretőjegyei: egyenesen Trellet arcába bámult. A haszonleső színész így válaszolt, „Mi a faszt csinálsz? Vedd le rólam a kezed – tűnj a fenébe!”

Richard eltántorgott onnan, vissza az utcára. Feje apró darabokra tört. A helyzet nem volt annyira megalázó, mint amilyen fájdalmasan zavarbaejtő, meghökkentő. Ennyi mindössze – és ott volt a levegőben a Jicki átható illata. De Trellet miért ezt használta, amit Richard kizárólag Ursulával azonosított? Persze nincs különösebb oka, miért ne használhatná Trellet is ezt az illatot, mindenesetre bizarr egybeesés.

Továbbá ott volt Richard esete Todd Reiserrel, akivel egy találkoztól beszélt meg abban a kicsiny szusi kávézóban, a japán központ aljában a Brewer Streeten. Richard késett. Az egyik legrosszabb reggel, amire – másnaposságból kiokosodottan – emlékezett. Beverte az orrát lakásának szappantartónyi méretű mosogatójába, mire vérezni kezdett, majd elájult, s hanyattesés közben izomból lefejelte a radiátort. Richard meg sem próbált bemenni a *Rendezvous*-ba, csupán egy „beteg” faxot küldött a legközelebbi sarkon lévő irodából. Munkatársai nem rémültek meg túlzottan – inkább a töküik lett tele: ki is rajzszögezték Richard képét a szerkesztőségi üzenőtablóra. Az orránál szúrva át a fotót, a pontosság kedvéért.

Összetoldozva, görnyedten ment le a szusi bár keskeny lépcsőjén. Az egyik lakkozott rekeszben pedig halfalatok fölé hajolva ott ült – Bell! Ám ahogy Richard leért a lépcsőn, s Bell evőpálcikái fölértek szoborszerű ajkaihoz, a gölem képe pislákolni kezdett, majd szerte-foszlott, akár a tükröződés a fölkavarodott vízen, azonnal végbement az átváltozás. Bell helyén Todd Reiser csücsült kajánul vigyorogva.

Richard mély levegőt vett, nehogy öklendezzen. A levegőben a Jicki elnyúló illata, a gyü-

mölcsökből és virágokból összeálló, enyhén nehéz *mélange*. Richard szó nélkül haladt el Reiser mellett, hogy bevesse magát egyenesen a vécébe: *hors d'oeuvre* Pablóval.

Többnyire azonban a *belles époques* időszakai a Sealinkben jöttek el – emelkedő ütemben. Bármikor is botlott bele elővigyázatlanul valamelyik bandatagba a sörözőben, az étteremben, a csocsószobában vagy a bár valamelyik helyiségében, először Bellnek hitte őket, s csak ezután vette észre mindannyiukat a maguk valójában. És mindig ott terjengett a Jicki, Ursula illata a levegőben.

Hogy Richard nem esett kétségbe mindeme változások miatt, annak tudatából fakadt, hogy fölismerte, közeledik Ursulához, közeledik a pillanathoz, amikor magáévá teszi. Már engedte arcon csókolni magát találkozásaik alkalmával, engedte, hogy ajkai tökéletes ívének közelében érjen arcához Richard szája, mikor elváltak. Napról napra, partiról partira, kokaincsíkról kokaincsíkra került közelebb Richard szája Ursuláéhoz. Tudta, Ursula kedveli, többször is kimutatta. Ursula mindig abbahagyta szexuális ügyeinek ecsetelését, ha Richard föltűnt – valami, amiért Richard hálás volt. Korábban szándékosan hozta föl az eseteket, kimérten, mintha a rosszindulat meg irigység pontos mennyiségét határozná meg, amelyet Richardban idézett elő. De mostanában gyakran vonta ki magát, amikor a banda buja témákról kezdett fecsegni, karon fogta Richardot, majd elvezette.

Richard azzal is tisztába jött, hogy rázós útra lépett. Kínosra fordult a helyzet munkahegyén. A Szerkesztő kertelés nélkül megmondta neki, hogy lelkesebben járjon be, és tegye el magát s a vállalt munkáját hamarabb a következő napra, vagy a következő évben radikálisan leszűkülnek kilátásai a karrierje tekintetében. Szigorú kiiktatásban részesült, a Szerkesztő arra is utalt, milyen gyakran látják együtt Bellel és bandájával a Sealinkben. „Talán ő átrohanhat ebben a ritmusban az életen,” mondta, miközben Richardre sandított abszurd, ötszögű tervezőszemüvegében, „de ő évente kétszáz ezer fontnyi suskát markol föl és x ezer szót pötyög be hetente...” – kínos szünet feszítette a hely nem túl szakszerűen megszűrt levegőjét; Richard úgy érezte, beteg, beteg ember vagyok egy beteg, beteg épületben – „... hát maga, mivére?”

Richard, magában eldöntötte, „avégre”, hogy Bell kínozza. Noha már elérkezett arra a pontra, hogy megvesse Bellt s mindent, amivel kapcsolatban állt, képtelen volt leválni erről a ragadós emberről. Eljutott oda, hogy fizikailag is undorodott Belltől. Már nem vizsgálta kíváncsiságra vagy tiszteletre emlékeztető tekintettel masszív, kötött testét; jelenléte őszintén zavarta. Bell tuskószerű alkatának, a Bellhús tömegének, a Bellfolyadékok meg Bellváladékok szagának még a gondolata is undorította. Elképzelni, ahogy azok az ujjak megérintik, amelyek azokat a vakbuzgó véleményeket, célzatos kijelentéseket, fölfuvalkodottan gyanúsítgató célzásokat gépelték be! Ahogy ajkaidnak nyomja gusztustalan száját, amelyen keresztül elhangzottak azok a becsületsértések, érezni, ahogy nyelvedhez préseli méreggel teli sajátját!

Richard álmodta mindezt – arra ébredt, hogy üvölt a hideg, nyirkos, téli késő éjszakában.

Mintha egyszerre okozta volna Bell ezt a levertséget és számított volna rá Richard; Bell mindenütt való jelenléte a médiában még sohasem látszott ennyire nyilvánvalónak Richard számára. Úgy tűnt, egyre több hirdetőtábla reklámozza a betelefonálás műsort. Egy a

Charing Cross Roadon, egy a Stranden. A Euston Roadnál lévő reklám után – Richard állandóan elhaladt mellette kanyargós taxiútjai során hajnali háromkor, négykor, ötkor – elátkozott helyek egész láncolata bontakozott ki, jelzőfények, amelyek kihívóan provokálták egészen Hornseyig.

Ha metrózásai során Richardnak alkalma nyílt arra, hogy magához vegyen egy régi példányt a *Standard*ből, azt mindig úgy hajtogatták, hogy Bell rovatánál nyíljon ki. Apró, aljassággal teli passzusoktól hemzsegett, mint például: „Vitán fölül áll, miért mutat akkora érdeklődést a kellemes illatú Jasmine Phillips a Grindley's Upstairsben rendszeresen föllépő együttes iránt. Egyébként egy dzsesszbandáról van szó – s a mi Jasmine-ünk nem élhet sokáig anélkül, hogy meg ne fújna valakinek a trombitáját...” A mindennapi rágalmazások közepén, állandó rovatcímként, pedig egyetlen hangutánzó szó állt, „BONG!”. Ez a Bell soha senkit sem mentett meg – hanem odalökött: ötmilliónyi ingázó közönye, elidegenültsége elé. Bell beszélgetős műsora a növekvő Karácsony előtti hajszában fokozottan üzemelt. A Minotaurus minden éjjel ott ült plasztiklabirintusában a stúdióban, hogy bevonja a táncba nyafogó „vendégeit”. A következő reggelen minden show-t újra a képernyőre vittek, hogy a figyelmetlen, távirányítófüggő nézők is azon kapják magukat: épp a Belloszférát szívják magukba s izgatottan bontják meg a téridő szerkezetét csodatevőjük segítségével.

Richard az otthonra gondolt, haza kellene menni. Apja, a nyugdíjba vonult ügyvéd, boldog lenne, ha láthatná. Sakkozna, elsétálnának a nedves fűvű réten keresztül a helyi italmérésbe egy pofa sörre, míg mostohaanyja elkészíti a vacsorát. Apja retrieverje előreszaladna, a sövények aljánál kaparászna. Pipájának füstje nagy, tekergőző csomókban száll az esti levegőben. Őszintén, minden részletre kitérően megbeszelnék, mi a helyzet Londonban. Az öreg bölcsességének titkos tartalékai a felszínre kerülnének, mikor a Bellhez hasonló emberek és tetteik jönnek a sorban. Ahogy az eredeti világos sörből az első korty szétárad Richard szájában, Richard érzi az ízben egy valódibb, kézzelfoghatóbb világ eljövetelét, mint Bell meg a banda lázas machinációi. A karácsonyi vacsora pulyka lenne, s még sok minden egyéb is kerülné az asztalra.

Ez a gondolatsor a Notting Hill Gate alatti hugyoldában pörgött végig Richardban, s mikor észhez tért, azon vette észre magát, annyira előrebukott a felsőteste, hogy arcának egyik fele meg a vállá nekinyomódott a húgyvizszavető sima, sárgás bevonatú acélfalának. A vécés rázta föl. „Ne hagyd kinn lógni a dákeszodat komám a legyeknek,” tanácsolta. „Valami buzernyák lenyisszantja, aszt' máris a Portobellón árulja, mielőtt annyit is mondhatnál, hogy Errol Flynn!”

Richard úgy döntött, a *Rendezvous* szerkesztőségi bulija után hazautazik. De még ezelőtt tesz egy utolsó kísérletet a Mount Ursula meghódítására. Ha kudarcot vall, legyen, tovább kell lépni, megszakítani a kapcsolatot Bellel, értékesebb dolgok felé fordulni, letörölni a port ideáljairól s újraéleszteni magában a becsvágyat.

Másnap az irodában ebédelt, hogy az étkezési időben beállók nyugalmat kihasználva fölhívja. „Ursula?”

„Tessék?”

„Itt Richard.”

„Richard – de jó hallani. Eljössz Kelburn vidéki házába a hétvégén? Teljesen friss MDMA-

t szerzett Svájcból, a Sandoztól, elutazunk mindannyian egy kis bacchanáliára."

"Nem is t'om. Úgy terveztem, hogy pénteken hazaugrom apámhoz. Tudod, a Karácsony."

"Persze, persze, jogos, nekem is el kellene gondolkodnom ezen –"

"S őszintén szólva, Ursula, nekem elegendő van Kelburnből, azt hiszem."

"Megértelek."

"Ursula."

"Igen?"

"Szeretnék látni, mielőtt hazautazom."

"Este a klubban leszek. Találkozom van –"

"Egyedül, Ursula, kettesben szeretnék lenni veled." Hallotta Ursula lélegzetét a vonal túl-só végén. Elképzelte, ahogy a mellettel kellemes domborulata emelkedik, majd süllyed ruha adta formája szerint.

Végül válaszolt, "Én ugyanúgy szeretnék kettesben lenni veled, Richard."

"Akkor együtt vacsorázunk? Csütörtökön, csak mi ketten?"

"Jó, rendben, gyere ide értem, s elkerüljük a Sealinket jó messzire. Bellel meg egy Los Angeles-i producerrel kellett volna vacsorázni mennem, de meglesznek nélkülem."

A beszélgetés végeztével Richard kiment a férfi vécébe, magára zárta az egyik fülke ajtaját, odaállt a csészéhez, vizelt egyet, majd háromnegyed grammnyi kokaint szórt a húgyra. E keverék fölött elmondott egy imát – tisztátalan följajlás –, hogy sikere legyen Ursulánál, majd fogadást kötött, a lelkét ajánlva cserébe.

Három nap múlva egy teljesen kicserélődött Richard Hermes csöngetett az Ursula lakása előtti kaputelefonon. A kokain úgy szállt el belőle, akár egy parancsnoki torony a beletrafáló Saturn Five rakétától. Richard pszichéje szárnyalt, mióta megszűntek Pablo jelentős étkezési előjogai. Iszonyatos hajszába kezdett a munkahelyén, kitakarította a lakást, elrendezte mínuszba futott számláját és fölhívta szüleit. Oly erényesnek érezte magát, mint egy kilencvenéves apáca, aki szigorú szabályok szerint lavírozott végig szüzies életén. Úgy érezte – meglehetősen paradox módon –, kész a szerelemre. A Brompton kápolnával szemközti St. Quentin sörözőben ettek. Ursula kezdetben visszafogottságot mutatott, akár az ebéd-ek alkalmával. Bell meg a banda szóba sem kerültek. Richard ideges volt, de éber. Úgyesen viselkedett a pincérekkel, hamar átlátta a borlapot, jól rendelt italt. Mikor a főfogáshoz értek (legalábbis ő – Ursula leparkolt az előételeknél, parmezán sajtdarabkákat rendelt mustárkel leveleken, aztán ugyanezt még egyszer), Richard úgy érezte, nagyon jól elkapta a ritmust. Ursula jókat kacagott a tréfáin, miközben bedobta saját, társalgásbeli szellemességeit; egyszer vagy kétszer még a térdét is az övéhez dörgölte az asztal alatt.

Ursula sokkal szebben nézett ki ezen az estén, mint korábban bármikor. Sokat láttató fekete ruhát viselt bársony variációval, fekete, szarvasbőr magassarkú cipővel és szépia tónusú harisnyával. Richard tudta, a szegély miatt vette föl ezt a harisnyát, ami után Richard koslatott egész a sörözőig: amik mentén a későbbiekben haladni akart egészen a combok tövéig. Mellei a bársony finom fogságában pihengtek. Barna tincseit föltűzte a feje tetejére, amiknek szókített végei halommá gyűltek össze. A barna szemek – körülöttük arany pötty-

työk – úgy néztek, mint soha ezelőtt; földobódott, igazán érzéki módon.

Ám, mindezek ellenére, Richardot teljesen sokkolta, amikor – a kávé megrendelése után – Ursula előrehajolt közszemlére bocsátva dudáit, karcsú kezét Richardéra tette, s így szólt, „Ne rendeljük meg a *digestifet* – van egy kis Belltől kapott brandym a lakásban...” A Jicki illata úgy áradt róla, akár a pézsma a nőstényoroszlánról.

Richard keze a levegőbe röppent, hogy újfent odahívja az éppen előbb távozó pincért. „M-megkaphatnánk a számlát, kérem?” – hebegte, mint Olivér a dologházban.

Hogyan is képzelhette, hogy Ursula gazdag? A lakás, amelybe Ursula beeresztette, nem lehetett nagyobb az övéénél: egy nagy szoba, végében a főzőfülke, másik oldalán a fürdőszoba ajtaja. Nagy, koszos üvegtáblájú ablak hunyorgott rá arra a kozmikus borzasztó, megtestesült oxymoronra: egy fényszökőkútra. Néhány szokásos bútordarab: egy rozoga rekamié, egy fotel, fiókos szekrény. Innen-onnan kilógva, a székek karfáira dobva meg a padlón kupacokba hajigálva pedig fantasztikus kosztümjeinek darabjai hevertek szanaszét, amelyeket a Sealinkben mutatkozó persona öltött magára: a mikroszkopnyák, csillogó harisnyák, csöcstartók. Egy harisnyanadrág a lámpaernyőre hajítva, hogy tompítsák a fényt vagy sem, Richard nem tudta megfajteni.

És e kép fölött – mint senkiföldje fölött a lóporfüst – ott lebegett a Jicki pikáns íze, oly átható, hogy Richard szinte látta pezsegni, forni a bergamott meg a levendula molekuláit a szoba szűk légterében.

Ursula megérkezett a kis konyhából a brandyvel. Elöblített némi vízzel két poros vizes-poharat, majd italt töltött beléjük négy vékony ujjának magasságáig. Kilépett magassarkú cipőiből, s keresztülment a szobán. Lábával megnyomott néhány gombot egy állványon, mire Tricky Martine-jának hangjai kezdtek áradni a rejtett hangfalakból: „Igazán velem akarsz lenni – Én nincs mit adjak/ Ha hit van, lesz élvezet, halljuk a szívek dobbanását, ha úrrá lesz rajtunk a rémület...” A trip-hop trippegett és hopogott. Ursula leheveredett szoborszerű testével a rekamié lábához, s légies csípőjével a szőnyeg kifakult bolyhait cirógatta. Richard csatlakozott hozzá.

Kezdetben felszegnék érezte magát; legjobb öltönyének mellénye vágott hónaljban; de miután karjaiba vette, nem érzett mást, csak őt, a belőle áradó nagyadag érzékiséget. Aztán összeért szájuk, az örökkévalóságig édes ragacsosságú, marinírozott ajkakat szívogatta. Minden oly természetesen haladt a maga útján, hogy úgy tűnt: abszolút kölcsönös vágyódásról van szó. Ursula nyelve előrenyomult, Richard csatlakozott. Sikló tekeredett össze viparával.

Kezei mindenféle ügyetlenkedés, esetlenség nélkül vándoroltak végig testén, a melleken, a csípőn, a combok sima bőrén.

Már félig a heverőn feküdtek. Ursula magához húzta derekánál fogva, fölrántotta ingét. Hűvös, hideg hullámocskák – a tenyerei – hasa sóval teli, forró tepsijében. Richard Ursula szájába nyögött, Ursula Richardéba. A Martine mindkettőjükébe. Ujjai Ursula ruhájának szélét keresték. Érezte a brokátot harisnyája végénél, szabad utat kapott. Hihetetlennek tett szett húsának lágyága. Felfoghatatlanul szenzációs élmény a szeméremajkai fölötti faszörzet selymessége.

Vetköztetni kezdték egymást. Ursula egyszerűen fölült, kezeivel keresztbenyúlt maga előtt, majd lerántotta magáról a ruhát. Melltartója és bugyija elefántcsontszínű szatén. Egy tiszta, nedves álom ült közvetlenül előtte. Mintha éjszakáról éjszakára, újabb éjszakára maszturbálna, miközben földézi látványát; Richard lába között sóvár bögyörő ágaskodott – a szikár sudribunkó helyén.

Richard levette nadrágját, ingét. Rámosolygott Ursulára, de nem találta ilyen kedvében, ő megfogta Richard fejét, s odarántotta a sajátjához. Richard ujjai a mellbimbókhoz értek, ingerelték, csipkedték. Ursula felnyögött. Kezei délnek indultak, hogy levegyék Ursula bugyiját. Úgy markolt bele a pinájába, mintha csak grabancon ragadna valakit. „Basszál meg,” hallotta, „kérlek hatolj belém.” Kiszabadította a farkát. Kezei akár a szárazjég. Richard hörögött, miközben térdre ereszkedett, leszakítandó az utolsó leveleket is Ursula husáng-testéről. Ursula hanyatt feküdt, vonaglott, dobálta magát. Ismét megfogta a szerszámot, hogy magába vezesse.

Amint Richardban tudatosult, hogy bejutott, rádöbrent, legföljebb három döfölés, és elszáll. Érezte, ahogy az ondó nekilödul, mint afféle habzó anyag egy kémcsőben. Valamit tenni kellett, valamire gondolni, ami elejét veheti a legrosszabbaknak, élete legmegsemmisítőbb fiaskójának. Valahogy le kell lohasztania fütykösét, kicsit visszafognia. Mi hatna rá azonnal egyfajta bromidként, mi szakítaná meg ezt az elektromos görcsöt? Nem a régi barátnőjének házias, fagygyús teste – ugyan erotikus képzet, noha nem annyira, mint azé, aki alatta feküdve unszolja ziháló hangon. Nem az apja becsületben megráncosodott arca – bár ez segített valamicskét. Kellett valami, ami feltétlenül lehangoló, ami kikapcsolja, transzcendentális módon...

„Keféld meg!” – buzdította Ursula. Sarkai Richard ülepén siettették az aktust. „Élvezz belém!” – sikította nyakszirtjébe kapaszkodva. Körmei Richard csupasz vállait tépték. Hirtelen bevillant a megoldás, a megfelelő, hatásos lekonyító. Bell! Bellre kell gondolnia. A fehér, domború homlokra, a nyirkos, síkos ajkakra, Bell fekete, koromfekete hajára. Bellt kell előhívnia magában, hogy lecsillapodjon kissé, elhárítsa a katasztrófát.

S így megnyugodva Richard újra nekidurálta magát, az elterült Ursula fölé lendült, hogy újult erővel, gyémántkeménységű magabiztossággal cuppanjon bele.

Ursula szája kitárult. Szemei visszafordultak az extázisba. Haja legyezőszzerűen szétnyílt a fején. Arcvonásai átalakultak... Nem, nem átalakultak, *átváltoztak!* Megváltoztak, más, erősebb, brutálisabb jegyek tűntek elő. Ursula homloka megduzzadt, kifehéredett, agyveleje folyamatosan nőtt. A karok pedig, amelyek Richardot tartották, szintén változásnak indultak, megvastagodtak, telítődtek izommal és szőrrel. Megpróbált kiszabadulni, ám a köréfonódott lábak is megkeményedtek. Félelmetesen megvastagodtak, bilincsbe fogták Richardot. Ahogy Richard megbabonázottan meredt előre, a csodálatos mellek, amelyeket néhány perce nyalogatott, szívoogatott, kiszélesedtek, kiterébélyesedtek súlyos vacsorázó tárgyakká, a mellbimbók körül pedig föltűnően megszorodtak a göndör, fekete szőrök.

Richard farkából elszállt az élet. Nem kicsusszant puha bőrtönéből – kiköpődött. Nem Ursula hangja buzdította Richardot, hanem egy mélyebb, öblösebb hang, nem a lemondás hangja – hanem a kárhozaté.

Bell természetes mellére ölelte Richardot. Megcirógatta Richard szőke tincseit és nyers ke-

zével simogatta arcát. Richard nem értette, hogyan is hallhatta meg, amit Bell beszélt, hiszen saját üvöltései süvöltöttek keresztül-kasul, pattogtak ide-oda a szobában. „Jó végre a fedélzeten látni,” mondta a böhöm. „Már azt hittem, sosem fogsz igazán belépni – közénk állni.”

S ahogy felsőtestére rántotta Richardot, a Jicki illata Richard torkának mélyére tolult. De már nem édes volt az íze, hanem keserű, keserű, akár a kokain.

Domokos Tamás fordítása

Will Self Észak-Londonban nőtt föl. A „szatirikus beszédmód fenegyereke” ma Dél-Londonban él feleségével és gyermekeivel. John Llewellyn Rhys- és Geoffrey Faber Memorial-díjban részesült. A szöveg eredeti címe: *The Sweet Smell of Psychosis*. Bloomsbury, 1996. További művei: *Cock&Bull*; *The Quantity Theory of Insanity*; *Great Apes*; *Grey Area*; *My Idea of Fun*; *Junk Mail*; *Tough, Tough Toys for Tough, Tough Boys*; *Sore Sites*; *Revelation*; *How the Dead Live*.

B KOVÁCS KÁZMÉR

A vak vágány

*(Cseppek a kenderkötélfonó homlokáról
avagy egy dombosi lélek rengálása)*

Első (Belgrádi) kör

E papucsléptű sors oly unottan csoszog végig rajtam; fenn
ónos léptei súlyán mérik: hogy' éltem/haltam... A

Számvetésen ért babérratásra ne számítson az úr!
Licitje láttán sunyít csak sután a clo(w)n-azúr. B

A szerep ha — mely holtig hű — megragadná az öntelt költőt,
add uram, hogy vágná hozzá tollát, a töltőt! C

Nem kék' kísértetni folyvást a hadúri jog talmi hatalmát,
s a lélek el már itt lenn nyerné az ég nyugalmát. D

Második kör: Veszteglő vonatok (Dombos elé, fél-útonállón)

Kell-e még vers-vért a dombosi szüre, vagy végleg áttért a
szellemiről a gyorsabb s olcsóbb testi nedűre? B

Ez mán csak bejön — mintha baltával csapnék az érdeklődés
flegmán felnyíló, álmos homlokterébe — nekem. C

Lehetett volna maradni még hon, és nem — rohanvást haza —
fejet s segget tisztelni, mint hajdan ama kujon... D

Setét a bács'i táj. — 'Kimaradáson az árom' — nekem meg
estét-reggelt mosó, zord cella-lámpa fénye fáj. A

Harmadik kör: Levelek Szegedre (Isten, család, haza)

A remény hajtott a messzi idegenbe..., tán jobb lehet nekünk...;
s haza (sittre) csalt a vágy: hogy inkább együtt legyünk! C

Hadistenében nem hittem bár, a *haza csalárdul fogad: * ó/kis
'Új idő'-t hirdet, s közben meg zsigerből elfogat. D

Ez lenne ím a fordulat: cella-haza jut és rabkabát?
Ülök, a régi rend meg ki kinn moshatja magát. A

Én a seregen belüli szolgálatot tagadtam, s vonat
most el tőlem mindent a jog: nejemet, lányomat. B

*Negyedik kör: Levelek Szegedre II.
(Majdani pszichoanalitikusomnak)*

Kellett — megbüvölt pilleként — e tűzhöz ily közel repülnöd, s
helyed hullák hegyén át be a lángokba gyűrnöd. D

Álmomban vízbe vész a lányom. Keresem: le hova merült?
Már holt vagy? — kiáltom. Fény rian. Meg ki menekült? A

Adom a vers-mázt. (Rám mit a lét ró — 'kínál.) Babrálva inkább
a *hon szoknyaszegélyén lennék költőcske Mihál! B
* mindegy hol, csak ott- legyen

E test-ingerben szegény világban a múlt köde a sexus,
de még ezt is semmivé alázza a kontextus. C

Záradék (mellékdal) a hályogkovács rengálásához

Olvasó! — magad is jól tudod: — költőnek hinni snassz dolog.
Precíz lesz mind a ténye bár — rímet rá forma kénye zár.
Hazug így fenn mi csillog, alul a láb meg kín(n)-lóg.
A jó pap és a bölcs madám megnyesi majd, mit ki oly sután
a van-ból gyúrni véltem — verslétből ennyi adatott nékem.

*Kelt a belgrádi Katonai Bíróság vizsgálati fogdájában,
2000. november 13. és 16. közt.*

MÉNES ATTILA

Felszáll az Orion

A Macska a tetőkön lakik, a bendzsóját pengeti, van rajta egy gomb, hogyha megpöcköli a bendzsóból puská lesz, később Szabatához áll, résnyi a szeme, ő az ördög, a templomban is öl, a végén lelövik, szekérre teszik, a város csak áll és nézi a menetet, a prérin megállnak, Szabata feltámad, a hosszú köpönyegét magára lódítja, dollárt szór a szélbe, aztán eltűnik, én meg csak pislogok, tülövő bot, teljesen belezúgok, valami páncél mögül lő, Hallerral, Bódivál nézzük hetedjére, és fagyasztott szilvát szopogatunk a Vég erkélyén, a fagyasztott szilva téglányi dobozban, nem lehet megenni mindjárt, szétrágni se, kemény mint a kavics, be kell venni, zörgetni nem lehet, mert a jegyszédő azonnal ott terem, hiába van sötét, tudja, hogy mi voltunk, inkább elszopjuk csendesesen, a málnát ugyanúgy, más íze is van, sajog a fog a hidegtől, az ínyet is horzsolja, de megéri, mindig elfogy, mire a halálfej pipás a bárszéken a lányra vigyorog, hopp egy légy kiáltja Bujtor István, a kocsija rendszáma $A^2 + B^2 = C^2$, és medencébe löki a professzor testőreit, a professzor célja, hogy kiirtsa a várost a baktériumokkal, a lánya a Bujtor szeretője lesz, a magokat a köpenyzebeembe gyűjtöm, izgalmamban film végéig a gipszstukkót kaparom, mindig ide váltok jegyet, hogy kaparjam tovább az angyalnak az arcát, az orra a kezemben marad, aztán jön a szeme, Gojko Mitić az eget fürkészi, átszáll egy sólyom, csak ő tudja, mit jelent, az indián lány a pataknál mos, aztán szerelmet vallanak, leszáll az éjszaka, bokrok mögé bújik, onnan lesi az őrt, a lovak idegesek, hátul a kis csapat a tűz felé kúszik, riadó és általános roham novhenedikén az Apolló moziban felperzselt föld és kegyetlen öldöklés, a Zizi kiszakad, szétgurul, mindenki anyázik, mily halkan közelepsz Ájvenhó vagy Vidok, látszik, hogy ölni fogsz, akár az igazság, nyári vetítés a téglafalra vászon, egy örült férfi lakik a szomszédban, ezért nincs hang, a nagyerdei tábor ebédlőjében néhány horogkeresztet én is felrajzolok, Stirlic kapitány, a tiszta fajú árja földúton poroszkál a Tóth Árpád moziba, az erdőben megáll, átöleli a nyírfát, aztán adóévözik, rajtam is úrrá lesz a fegyvermánia, matinéra a Meteorba járok, mire hazaérek, kész a négy rántott hús, mióta lakni idejöttünk, egy köpés a mozi, mindig ott vagyok, vetítés előtt egy órával lődörgök, a plakátot bámulom, Fanfan éjszaka kardozik, a várfalról pottyán alá, lent a lova várja, pont a nyeregbe, nem értem, a tökét hogy nem üti bele, álmomban én is meztelenül hajtom, dagadt és vigyorog, a foga fekete, rossz szándéka lehet, a helikopter hágcsoján mászik fölfelé, most újra, furcsa, ruhákban, és elég furcsa zene Meklén meg Tamara, szupernova süvít a csillagközi térben, kis fehér pontocska, a Nap felé tart, és meg kell állítani, az Orion űrhajó teljes fegyverzete, rohantam, hogy nézem, de akkorát taknyoltam a fagyaltos előtt, hogy két lány cipelt haza, a fejükön csuklya, és világít a szemük, a japánok egyformák, mindig hasra szúrnak vagy levágják a fejet, de a királyt például íjászok ölik meg, egyedül van egy hadsereg ellen, a végén már úgy néz ki, akár egy túpárna, az utolsó nyílvevő a gégejét fúrja át, tátog, aztán lerogy, nem kér már kegyelmet, a kastélyban pókháló, zezugos folyosón férfi közeledik, a lovagterembe lép, sebhelyes az arca, aztán a sebhelyet

leveszi, Fantomasz, Füné felügyelő túl sokat beszélne, de csak összezagyvál, Fantomasz integet, a kocsijához rohan, az autó felrepül, ott száll a fa fölött, Szájmoné Jaguár, az autós-kártyából rögtön kiválasztom, kétszáznegyen kilométer/óra, éjszaka a polcon megmoccan az edény, szellemlátomások, Jugóból mint Tarzan, Kása Zoli meséli, a Kása faterja hivatásos vadász, a nagyapja szobájában éjjel egy után izzó szempárt láttak, az apja odalött, de nem volt már segítség, az öreg reggelre halva találták, a szemében rettegés, árnyéket láttam én is egy délután, mozgott a Nyugati utcán, nem tudtam követni, annyira féltem, hogy leguggoltam, karja volt meg feje, és mintha szoknyában, az ötös számú robot, nem film, csak nyelvécke, rendes öltönye van, és olyan, mint egy ember, a csuklóján kapcsoló, a piros jelzésre átugrik egy falat, váll-lapja is van, a bázis jele a 25-ös szám, csinállok magamnak valami hasonlót, a gyakszi óráról sikerül ellopni néhány bilétát, és a kabátomra tűzöm, a hóhér lesújt, a márki feje a kosárba pottyán, valami barnás lé szíváro, mint a mustárvízenyő, Bódivál tervezzük, hogy éjszaka kilógunk, a csónakázó tónál találkozunk, évekig téma ez, az Apolló moziban tükör az egész fal, nincs pénzem a jegyre, legnagyobb büntetés, a sok ember közt valahogy beférek, éppen elkezdődne a tengeri ütközet, teltház van, és persze hogy elkapnak, a Meteorba viszont hátulról jutok be, gurul a tűzkerék, Gergő meg Vicus a pataknál esküsznek örök hűséget, minden pataknál van valami csók is, nem lehet megunni soha a patakot, egyedül szeretek, ha anyám is velem van, az olyan részeknél a szemem eltakarja, ha dumálok szájba vág, a beszéd nem zavar, de állítólag egyszer felgyújtott villany miatt egy szerelmes pár úgy összeragadt, hogy orvos műtötte szét, és letakarták őket, utálom, ha néznek, mindig elpirulok, ezért jó a sötét, hiába növekszem, sikerül egyszer Edit mellé ülni, a haját babrálom, csak észre ne vegye, az első sorba kérek, aztán hátrahúszok, rengeteg arany van ott, ládászám, drágakő, láncok meg gyöngy, megérte szenvedni, a börtönből kiszökni, vipera őrizte, Leviatán lehelete várta, most a víz alól felbukkan, a legnagyobb iszonyat, körben csak a tenger, és sehol egy hajó, de még egy ladik se, itt fog megfulladni, a hullámok csapkodják, a víz alatti városba vissza már nem mehet, muszáj eldobnia az aranytömböket, mégis az élet, az a legfontosabb, meglát egy szigetet, balzsamos a lég, azt hiszem, így mondják, a néger ezen csak veszíthet, kutyát küldenek rá, Belmondó, ahogy leszáll a gépről, bársonyszőnyegen kell végigsétálnia, jön a kormányzó, és becsületrendet tűz ki a mellére, diadalmas zene, de Belmondó leüti, a Tisza mentén szöknek tovább a legnagyobb titokban, még az őskorban járunk vagy az indiánok földjén, nem lehet tudni, de biztosan kiderül, sem király, sem hatalom, két sógun vív egy fehér, egy fekete, a sziklás domboldalt benövi a repkény, felkúszik a fára, haláluk után is gyűlölik egymást, aztán jön egy bajuszos paraszt, és kivágja a tölgyet, csapkodja az indát, arc ez, vagy csak fény játszik a levelek fonákján, 16 éven felüli, rimázkodni kell, a sovány jegyszédőnő, ha tiszta a levegő, nem bánja, beenged, a kövér rohadt szemét, korhatáros filmek, a jegyet kezdés után vissza sem váltják, most mit kezdjek vele, dugja a seggébe, van rá egy húszasom, egész hétre négy film, az egyik ismétlés, ha kell még pénz, lopok az anyámtól, úgyse veszi észre, ha van egyáltalán, hónap vége felé a helyzet drámai, nem haragszik érte, otthon nem koszolok, mindegy, csak tűnjek el, egyszerre lőnek, és mindkettő pontosan, a lány meg csak nézi, akkora pechje van, minek futott oda, a szájából vér bugyog, így lesznek barátok, együtt temetik el, Edit szipogni

kezd és kifújja az orrát, pedig csak hülyeség, szólok, hogy figyeljen, még egyszer nem mutatják, fehér a fehér közt hatalmas különbség, borzalmas szélvihar, vérükre esküsznek a titkos kamrában, viaszpecsét, egy szerzetes elviszi, a tőre megvillan a csuha korcában, egy tollseprűt vágnak a kövér fejéhez a Vigben fél négytől, bosszúból habostortát hajít, az idegen űrhajó a földhöz csapódik, és árvizet fakaszt, elönti a várost, a sovány fut elől, üldözi a kövér, az út felporzik, és mindketten eltűnnek a bukó nap fényében.

FENYVESI OTTÓ

Halott vajdaságiakat olvasva

Sáfrány Imre (1928-1980)

– iránytű nélkül, vadul –

✧

Várják az apostolok.
Várják a cédrusok, az olajfák,
a tenger.
Várják a kobalthajú balerinák.
Várja Párizs és a lilán
szemerkélő műszálas eső.

✧

Nagy piktúra kellene. Színes, optimista!
Harsány kobaltok és cinóberek.
Mélysötét lubardák, ólomnehezékek.
Egy meleg akcentus. Kettő, esetleg három.
Rohanás kellene az éjszakába. Mosztárba
vagy a Neretvába. Le a tengerekre.
Életünket már úgyis eltékoztuk a kontinensre.

✧

Odakinn a hold fogyatkozik.
Sáfrányok, Farkasok, Vinklerek,
múlt századi ködlovagok.
Csend van rólatok.
Csend van, fagyos az éjszaka.
Hiába izzik az igyekezet.
Hosszú még a szüzse,
nagyokat csúsznak a lovak.

✧

Illene szeretni.
Illene szeretni a felhőket.
Olyanok, mint az álmok, mint az emberek.
Váratlanul bukkannak fel, majd hirtelen nyomuk vész.
Senki sem tudja biztosan, mikor és hol:

csak jönnek, mennek, akár a vágyak, örömök,
barátok. Föltűnnek és eltűnnek,
és mégis rettegettek, szeretettek,
megcsodáltak és szépek.
Kellenek a földnek és az égnek.

Illene szeretni.
Illene szeretni a szigeteket is.
Onnan szépen látszik a tenger.
Szerezni kellene egy telket olajfával.
Körül és belül: ezernégyszáz négyzetmétert.
Kőkunyhót építeni rá,
Mint egykoron írtad vala.
S tengerre néző életet élni,
igazi robinsonit.
Kunyhóból nézni egy rettenetesen
szép nagy darab tengert.

Illene szeretni a nőket.
Szeretni rendületlenül.
Kellene és illene más is.
Egy szakajtó csend, meg
egy tonnányi múzsa világítótoronnyal.
Lenolajkence, terpentín, cinkveisz.
Párizsi kék. Török vörös.
S ne felejtse!
Térjünk majd ki a
fontos kis részletekre is.

✠

Az égöv mérsékelt.
Az idő pocsék.
Nem szűnik a hóesés.
Nem szűnik az álom.
Maradandóvá kellene tenni a pillanatot.
Elképzelni a semmit.
Bátran maszatolni, vadul rögtönözni.
Nem érdemes várni és
megzárulni.

Új zajsztint, új óverdózt

Fenyvesi Ottóval beszélget Virág Zoltán

Amerikai improvizációk című, 1999-ben kiadott legutóbbi köteted nyitóverse, a Roll over Tapolca az időt (is) „tekercselve” emlékeztet történetet idéz, amit szeretném ha felelevenítenél.

Generációm 1980-ban olyan helyzetbe került, hogy az *Új Symposion* nevezetű újvidéki folyóirat szerkesztését átvehette. A Sympónak az volt a lényege, hogy a különböző nemzedékek harmonikusan egymásra épültek, a dolog Tolnai Ottóék generációjával indult, akik ki-neveltek egy újabb alkotógárdát (Danyi Magdolna, Thomka Beáta, Böndör Pál és mások), ők pedig minket, így kerültünk mi 1980-ban döntési, „végrehajtó” pozícióba az *Új Symposion*nál. A folyóirat történetét végigkísérték a különböző nemzedéki, esztétikai és politikai ellentétek, problémák. A hetvenes évek elején két számot betiltottak, de sokat kekeckedtek Danyi Magdiékkal és velünk is. Danyi Magdi főszerkesztése alatt, az 1970-es évek közepén csináltunk egy pornográfnak minősített erotika-számot, amit félig-meddig szintén betiltott a tartományi hatalom, de problematikus volt a vajdasági magyar fiatalok helyzetével foglalkozó szociológiai elemzéseket tartalmazó szám is.

A *Roll over Tapolca* című versem elején említett történet szintén ezeknek a botrányoknak a sorába tartozik. 1981-ben épp az Újvidéki Televízió magyar szerkesztőségében dolgoztam, amikor egyik délután fölhevott Sziveri Jancsi, hogy találkozzunk a Kafe Bulevar teraszán, mert nagy probléma van, leállították a *Symposion* szedését. Az *Orgia mechanika* című versem szemet szúrt a nyomdában valamelyik ideológiai buzgómozgásnak, s természetesen azonnal értesítették a Forum vezérigazgatóját. Aki pedig behívta őt és iszonyúan ledorongolta. Majd összehívták a kiadói tanácsot, megtárgyalta az esetet a pártbizottság, és felkerültem a feketelistára.

A verset ki kellett venni, nem jelenhetett meg. Később egyébként megváltoztattam a költemény címét, meg egy-két sorát, hozzáírtam, elvettem belőle, nem sajnálom, mert azt gondolom, az átalakítás során még jobb lett a szöveg. Végül megjelent nyomtatásban is a 200. jubileumi számban, majd bekerült az 1988-as kötetembe, a *Kollapszusba*.

Külön érdekes ebben az egész jugoszláviai magyar helyzetben, hogy amikor kitört ez a botrány, a verset mindjárt lefordították szerbre, s az egyik legnagyobb példányszámban megjelenő belgrádi irodalmi lap, a *Književna Reč* rögtön közölte. Ott természetesen nem volt vele semmi gond. A mi vajdasági magyar helyzetünk skizofrén volta abban nyilvánult meg, hogy több kultúrának a határmezsgyéjén éltünk. A magyarhoz a nyelv kötött bennünket, a jugoszláv, szerb, horvát, szlovén, bosnyák, macedón és egyéb kisebbségi (ruszin, román, szlovák) kultúrákhoz pedig a valóság. Arra kellett berendezkednünk, hogy így éljük le az életünket, ami nem lehetett teljes, hiszen hiányzott belőle a teljesség, a boldogságnak egy másik dimenziója.

Humán érdeklődésűek lévén, az újvidéki Magyar Tanszéken kívül más anyanyelvi képzé-

si lehetőségünk alig kínálkozott, érvényesülési esélyeink korlátozottak voltak. A műszaki értelmiség, a jogászok, a közgazdászok, a természettudósok, az orvosok mind-mind idegen nyelven voltak kénytelenek elsajátítani a szakmájukat, tehát nagy részük asszimilálódásra volt ítélve, s lassanként már nem azt a nyelvet beszélték, amit mi. Talán ebből kifolyólag lehetett viszonylag kevés olvasója az *Új Symposion*nak, ami ezer-kétezer közötti példányszámban jelent meg. Noha a terjesztés sem volt mindig tökéletes.

A magyarországi olvasóknak és szerzőknek szintén érdekes volt a *Új Symposion*, ők is megjelentek benne. Mészöly Miklós, Eörsi István, Tamás Gáspár Miklós, Molnár Gusztáv, Radnóti Sándor, Zalán Tibor, Nádas Péter, Esterházy Péter és mások rendszeresen küldték a közlésre szánt szövegeiket. De megjelentettük Illyés Gyulának a zsarnokságról írt híres versét is 1983-ban. A szöveget Zalán Tibor apránként küldte el nekem Újvidékre, először csak a vers egyik oldalát, majd egy pár nap múlva föladta a másikat, utána a harmadikat.

A tévhitell ellentétben Jugoszláviában ugyancsak komoly cenzúra működött. Én például egy évig szerveztem az újvidéki Ifjúsági Tribün magyar műsorait. Amikor a Kaláka együttes látogatott Újvidékre, behívatott az újvidéki városi rendőrség kulturális osztályának vezetője és arról faggatott, miből áll az együttes esti programja, elmondtam, hogy többek között Petőfi Sándor meg József Attila versek is lesznek. Arra kértek, hogy mellékeljem a verseket szerbre fordítva. Természetesen nem mellékeltem, csak annyit mondtam, hogy bármelyik komolyabb újvidéki könyvtárban megtalálhatják ezeknek a költőknek a szerbre fordított köteteit. S különben is mindkettőről általános iskolát nevezetek el a tartományi székvárosban. Szóval néha nagyon bizgón vigyáztak ránk az elvtársak.

Az *Orgia mechanika* miatt aztán priuszom lett, megismerték a nevemet a tartományi pártbizottságban is. Rendesen rám szálltak. A feleségemet, aki újságíró volt a Magyar Szó c. napilapnál 1982 őszén, az esküvőnk után behívatta a főszerkesztő, hogy tudja-e, hogy mi csoda gyanús alakkal kötötte össze a sorsát. Nem sok eséllyel pályáztam a munkahelyekre, a vállalati tótumfaktumok mindjárt kigolyóztak.

Hasonló üldöztetésnek volt kitéve Sziveri János is. Amikor 1983 májusában kirúgtak bennünket, Pancsovára, Dél-Bánátba akarták helyezni tudósítónak. Pancsova egy régi magyar-német város Belgrád mellett, csak egy híd van közöttük, most a bombázások idején (1999 tavaszán) elég sokat hallhattunk róla, ott van a legnagyobb jugoszláv olajfinomító, nagy ipari centrum, környezetszennyezett meg minden (elég kevés magyar él már ott), tehát Sziveri Jancsit oda akarták elküldeni, hogy teljesen lehetetlenné tegyék. Losoncz Alpárt felfüggesztették tanársegédi állásából az egyetemen, Mák Ferencet pedig alkalmatlanná nyilvánították az újságírói munka végzésére. Tehát lépten-nyomon retorziók értek bennünket.

Ám azért annyira rafináltak a hatalom képviselői is voltak, hogy a Symposion kemény magját alkotó társaság tagjait különböző módon megkísértették. Tizenötven alkottuk a szerkesztőséget, s ebből a 15 emberből néhányan le is morzsolódtak. A hatalom taktikája az volt, hogy mindenképp meg kell alázni a főkolomposokat, a bojkottot szervező közösségünket pedig fel kell oszlatni. Munkahelyeket kínáltak egyeseknek, ha megtagadnak bennünket. 1988-89 tájékán, amikor az egész diktatórikus rendszer recsegni kezdett és megkezdődött a délszláv birodalom bomlása, az új hatalom megpróbált bennünket rehabilitálni.

Rendeztek egy nagy kiadói tanácsulást és azt mondták, hogy bocsánatot kérünk tőletek, de igazából minket már nem nagyon érdekelt ez a bocsánatkérés.

Valójában akkortájt már kezdett szétesni a mi társaságunk, hiszen jöttek a délszláv események, borzalmak. Ráadásul, a 35. év után az irodalom már nem csapatjáték. Mindenkinek családja volt, saját problémái, egzisztenciális ügyök kínozták. Sziveri János már beteg volt, Szabadkán megoperálták, később Pestre került, az *Új Symposion* körüli ügyek már nagyon kuszák voltak. Nem igazán működött többé a régi közösség. Az új hatalom helytartói ugyan azt akarták, hogy csináljuk tovább, meg vállaljunk nagyobb szerepet a tartomány kulturális életében, de ösztöneink azt súgták, hogy maradjunk ki azokból a dolgokból, amik a kilencvenes években Jugoszláviában majd lejátszódnak. Nem vettünk részt azokban a borzalmakban, amik ott történtek, és semmilyen formában sem hitelesítettük azt a politikát, ami a délszláv polgárháborúhoz vezetett.

Arról viszonylag keveset szoktál nyilatkozni, hogy az újvidéki egyetemen folytatott bölcsészeti tanulmányok mellett milyen művészeti stúdiumok vonzottak, milyen képzési lehetőségeid adódtak még az elmúlt évtizedekben.

Nem nagyon kíváncsi voltunk ide Magyarországra, én személy szerint pláne nem, hiszen a családjában (főleg a nagyapám és az apám részéről) komoly ellendrukk élt az oroszokkal és a kommunizmussal szemben, délről jövő csapataik Bácskán keresztül nyomultak Magyarország felé. A túlélők mindenféle borzalmakat meséltek a dicső felszabadítókról. Nagyapám állatait és vagyontárgyait az oroszok elvitték, egyszerűen kifosztották a tanyáját. Később pedig a földjeit vette el a jugoszláv kommunista hatalom. Szóval nem nagyon vágytam az oroszok által leigázott Magyarországra.

Apám nem nagyon fért a bőrébe. Kalandor típus volt. Elment vendégmunkásnak Nyugat-Németországba, Frankfurtba, egy kitelepített bácskai német gyárában dolgozott. Úgyhogy engem viszonylag korán megérintett a nyugati világ szelleme. Anyám (Balassi Bálint kései ivadékaént) jobban ragaszkodott az ősi földhöz.

Az egykori Jugoszláviában valamivel emberségesebb, szabadabb szellemű szocializmust próbáltak építeni (bár mi magyarok azért másodrendű állampolgárok voltunk). Svéd modellt meg öngazgatást emlegették, szajkózták napról-napra, s ez a kultúra rengeteg nyugati-keleti értéket befogadott, s ezeket szinte egyidőben a megjelenésükkel eljuttatták a nagyközönséghez is – szerbül, horvátul, szlovénül. Mi pedig nem tudtunk betelni a szellemi táplálékokkal. Fiaitok voltunk, ragaszkodtunk a fiatalságnak ahhoz az előjogához, hogy az ismereteket begyűjtse, és a belülről fakadó nyugtalanság közreműködésével valamiféle új rendszert, új világot alakíthasson ki belőle.

Több szempontból előnyösebb helyzetben voltunk tehát, mint a magyarországiak. Simán mehetünk a nyugati országokba, Párizsba, Londonba, Amszterdámba (ahol hippikkel, rockerekkel, punkokkal és más alternatív életformákkal találkoztunk). Sokat csavarogtunk nyugaton, de mentünk az Adriára, Belgrádba, Zágrádba, Szarajevóba. Útjaink során új tapasztalatokat, ismereteket szereztünk. Zágrábban még a filmművészeti főiskolára is beiratkoztam, Ljubljánába pedig gyakran elmentünk Sziveri Jancsival, mert ott két évente világ-

színvonalú grafikai biennálét rendeztek. Valójában feltöltődni jártunk ezekbe a kulturális centrumokba. Ha valaki nem akart csak a saját nemzeti érzelmeibe begubózni, akkor a régi Jugoszlávia sokkal izgalmasabb és korszerűbb szellemi kalandokat kínált, mint az akkori Magyarország.

A szerb, horvát, bosnyák, szlovén, macedón kortársaimat pedig az Ohridi-tó partján, a sztrugai költészeti fesztiválon ismertem meg. Rendszeresen fordítottuk és közöltük műveiket a *Symposion*ban.

Szeretném külön kiemelni, hogy a szlovén írószövetségtől 1982-ban két-három hónapos ösztöndíjat kaptam, hogy tanuljam a nyelvüket és ismerkedjek a szlovén irodalommal, kultúrával. Azt hiszem, ez a mozzanat nagy mértékben meghatározta a nyolcvanas években alkotott műveim szemléletét. Hiszen akkor kerültem személyes kapcsolatba a szlovén alternatív művészeti élet képviselőivel, a Pankrti együttessel, a Borghesiával, a Laibachhal, a ljubljanaei Mladinsko Gledališče művészeivel, az Irwin festőcsoporttal, a *Problemi* folyóirat írógárdájával és másokkal.

Az irodalom kezdetben nem annyira érdekelt, inkább a képzőművészet vonzott. Rajzoltam, képzőművészeti dolgozatokat írtam. Valójában a képzőművészet felől jutottam el az irodalomhoz. Mivel az Újvidéki Bölcsészkar Magyar Tanszékére kerültem, ahol irodalmi és nyelvi tanulmányokat folytattam, talán nem véletlen, hogy az irodalom felségvizeire jutottam. Nemzedékem számára a *Symposion* folyóirat is jó iskola volt, imádtuk Domonkost, Mauritsot, felnéztünk Tolnaira és Végelre, személy szerint én Bányai óráin is sokat tanultam. Kötődünk ugyan a faluhoz, ahonnan elindultunk, ám az a vidéki közösség már „kitagadott” bennünket, viszont a város, Újvidék nem fogadott be bennünket, nekünk csak a *Symposion*t jelentette. Állandóan ilyen ellentmondásokba keveredtünk, azon kívül pedig ott volt az a töméntelen ismeret (könyv, film, kiállítás), amit habzsoltunk és nagy előszeretettel fogyasztottunk.

Nekem a kommunikáció-elmélet volt a vesszőparipám. Pontosabban Marshall McLuhannek, a torontói egyetem irodalomtanárának elmélete a Gutenberg-galaxisról és az új médiumok sajátosságairól, az új elektronikus korszak eljövételéről.

Az idősebb symposionisták mindig arra tanítottak bennünket, hogy kritikával, kritikai szemlélettel viszonyuljunk a világhoz, a különféle jelenségekhez.

A szövegeidben, valamint a szövegeidet kísérő alkalmazott grafikai megoldásokban gyakran találkozni olyan audiolis és/vagy vizuális protézisekkel, amelyek a dinamizálódás, a globalizálódás problematikáját a sebességöszön, a zaj, a monotonia és a csend (újra)értelmezése segítségével közelítik meg. Mikor kerültél kapcsolatba a szokványos dallamvezetésű és ritmusvilágú muzikalitás divatirányaitól elforduló zenei szubkultúrákkal?

Az életem úgy alakult, hogy 1975-től már egyetemistaként az újvidéki rádió magyar műsorában hetente egyszer-kétszer különböző zenei műsorokat szerkeszthettem és vezethettem, ezekben a műsorokban merőben más zenét próbáltam bemutatni a hallgatóságnak, azaz nem a kommersz popot és egyéb andalító zenét, hanem punkot, rockot, alternatívokat. Jugoszláviában az ilyesfajta zenét (talán azért, mert nem olyan kifinomult ízlésük

van az embereknek, kicsit durvább és barbárabb fülük van) nagyobb érdeklődés és figyelem övezte. Az Újvidéki Rádió, a Belgrádi Rádió, a Zágrábi Rádió a hetvenes évek közepén, szinte egyidőben a punk nagy londoni robbanásával, egy-két hét késéssel már Sex Pistols és Ramones zeneszámokat sugárzott az éterbe. De később is igyekeztem követni az új zenei jelenségeket, persze azért némi progresszivitást mindig próbáltam keresni a zenék mögött. Így fedeztem fel az indusztriálisokat, a Test Departmentet, az Einstürzende Neubautent, a Bauhaust és más „zajművészeket”, egyéb különös zenéket, mint például Nick Cave-et vagy Tom Waits-et. Ezeket a muzsikákat juttattam el a magyar nyelvterület hallgatói felé. Szinte az utolsó pillanatig, 1991-ig csináltam az éjszakai és egyéb műsoraimat a rádióban. Az igazsághoz tartozik, hogy az a szerkesztőség, ahol külsősként a zenés rádióműsorokat készítettem, szerb nyelvű volt, tehát nem viselkedtek velem olyan ellenségesen, mint a magyar szerkesztőségekben. Én voltam az egyik külsős szerkesztő, aki magyar nyelvű rock-műsorokat csinálhatott.

Persze ahhoz, hogy komolyabban elkezdjek foglalkozni ezekkel a dolgokkal, ahhoz a ki-ebrudalásunk (az *Új Symposion*ból) is hozzájárult, hiszen valamiből azért meg kellett élni. A feleségem a Magyar Szónál volt újságíró, és néhány évig a lap műsorújságát szerkesztette, ahol nekem állandó zenei rovatom volt. Különböző álnevek (Koko Taylor, Koko Kommando, Rudi Radiátor stb.) alatt zenei híreket tettem közzé. Ezt valahogy megtűrte a hatalom, nem vették komolyan ebbéli tevékenységemet, úgy gondolták, ezzel kevésbé árthatok a szocialista rendszer építésének.

Közben aztán 1983 után a *Képes Ifjúság* című hetilaphoz kerültem, ahol rám bízta a két A4-es oldalnyi terjedelmű rock-zenei rovat szerkesztését. Különböző zenei cikkeket kellett írni, szerencsére nem nagyon törődtek azzal, hogy miféléket, így ez a rész igazából nemcsak a kommersz popzenéről szólt, hanem az általam kedvelt alternatív zenekarokról, előadókról is. Nagyon komolyan belemártóztam én ebbe a világba, nemcsak zenéket hallgattam már, hanem angol nyelvű szaklapokat, könyveket is olvastam. Érdekelt ennek a zenének az esztétikája és filozófiája is.

Az irodalmi szövegeimet hamarosan megfertőzte ez a vírus. A verssorokba tudat alatt belopóztak ezek a ritmusok, szavak, kifejezések, de maga az életérzés is, bár le kell szögez-nem, engem a rock and roll világa már a hatvanas évek végén, kamaszkorom legelején meg-érintett. Azt is felfedeztem, hogy itt iszonyú nagy lehetőség kínálkozik a magyar költészet bágytatag és fonnyatatag formai-tartalmi állagának megújítására. Hogy ez sikerült-e, nem tudom. Mindenesre én rock-költészetnek nevezném ezt a periódusomat. Ez leginkább a *Kollapszus* (1988) kötetemre jellemző, de a későbbi, a *Káosz anygala* (1993) című is magán vise-li ezeket a jegyeket. Sőt néhány vers, keményebb szövegem pl. a *Commando Dance* nem jelenhetett meg az Újvidéken kiadott *Kollapszusban*, úgyhogy eleve átkerült a későbbibe.

Sava Babić belgrádi professzor, aki a magyar irodalom kitünő ismerője és remek fordítója, Hamvas hárs (1999) című könyvében említi, hogy a különféle gondolkodási mintákban és érzékelési te-rületeken egyaránt autentikusan megszólaló versbeszéded nagyon erős formaérzékenységgel páro-sul, és a délszláv irodalmak avatott tolmácsolójaként tart számon téged. Szorosnak tekinthető a kapcsolatod a horvát, a szerb, a szlovén kultúra azon jeleivel (pl. Branko Ćopić, Milko Valent,

Miodrag Pavlović, Vojislav Despotov, Novica Tadić, Vladimir Kopić), akiknek a műveit magyarra fordítottad?

Az említettek többségét személyesen ismertem valamikor. Jugoszláviában az volt a szokás a 70-es és a 80-as években, hogy különböző költészeti fesztiválokat rendeztek ország-szerte: a macedóniai Sztrugában, Dalmáciában, Zágrábban, Karlócán, Kanizsán és máshol. Jöttek szlovének, szerbek, horvátok, bosnyákok, albánok, magyarok, macedónok és valahogy mi is belefértünk Sziveri Jancsival ezekbe a válogatottakba. Különféle alkalmi kiadványok készültek. Fordítottuk egymás szövegeit. Csereberéltünk különböző folyóiratokat, könyveket és véleményeket.

Egyik legkedvesebb, régen nem látott barátom Szarajevóból származik, Goran Simićnek hívják, hozzám hasonló rocker-költő, és az a legutóbbi különös élményem vele kapcsolatban, hogy amikor 1997-ben Amerikában és Kanadában jártam, s miután magamhoz tértem a nagy kultúrsokktól, időeltolódástól, Bede Fazekas Zsolt rendezett nekem egy költői estet Torontóban a Parameter klubban, majd pedig elmentem a városi könyvtárba, ahol minden szerdán este van egy költészeti összejövetel. A könyvtár emeletén van egy szép nagy kávéház, ahol az egy órás hivatalos műsor keretében egy meghívott költő olvassa fel a szövegeit angolul, majd pedig a közönség soraiból bárki elmondhatja saját költeményeit. Nos, a különös véletlen során ott leltem rá Goran Simić barátomra, akiről évekig semmit se tudtam. Fogalmam sem volt, mi történhetett vele az ostromlott Szarajevóban, számtalanszor feltettem magamnak a kérdést, vajon mi lett vele? Túléli-e a délszláv polgárháborút és borzalmat. Oda került Torontóba, és nagyon jól esett vele találkoznom.

A többiekhez is erős szálakkal kötődöm, hiszen évekig egy csónakban, a költészet csónakában eveztünk. De a tájhoz is nagyon kötődöm. Sokat jelent nekem az Adriai-tenger, a boszniai hegyek, a Neretva, Szlovénia, Macedónia, ahol katona voltam, fenn a hegyekben (a felhők között), a macedón-albán határon katonáskodtam, 1979-ben késő ősszel szereltem le, és amikor 1987 tájékán az Újvidéki Rádió magyar nyelvű irodalmi műsorainak szerkesztője lettem, minden évben visszamentem a Sztrugai Költői Fesztiválra, hogy lássam azt a fenséges tájat, lássam azokat a vad folyókat, hegyeket, és hogy a szóbanforgó költőkkel, barátaimmal találkozzak.

Beváltod-e valaha a „halálsötét próza” kanyarítására tett ígéretedet?

Fiatalkori ígéret volt, s jelen pillanatban több tervem van, amit szeretnék megvalósítani. Az egyik, hogy a halott vajdasági írók régi muveit szeretném remixelni. Szeretném egy kicsit feltámasztani őket, pontosabban újraolvasni és re-poetizálni a szövegeiket. Ez jelenleg folyamatban van, reménytelen vállalkozásnak tűnik, de ennyivel tartozom a halott délvidéki írók, költők emlékének. Nagyon fontos lenne, hogy megcsináljam, főleg most, amikor ott hagytam azt a vidéket. Nagyon înséges idők járnak Vajdaságban. A magyarok egyre inkább háttérbe kerülnek. Azelőtt is albérlőknek számítottunk, de most meg főleg. A milosević-féle rendszer teljesen kifosztotta a délvidéki magyarságot. Nem nagyon maradt más semmi, csak a hagyományok, egy vakvágányra tévedt irodalom, kultúra, mely enyészetre van ítélve. A

nullának, a sárnak, a pornak, a teljes visszhangtalanságnak a galériáját szeretném megalkotni, amelyben felsorakoznának a számomra fontos alkotók.

Sokuk életműve teljesen feledésbe merült. Persze vannak fényes pillanatok is, mint Csáth, Kosztolányi, Sinkó Ervin, Sáfrány Imre, Sziveri és más kiválóságokéi.

A másik, nagyon régen dédelgetett tervem *Maximum rock and roll* címmel egy olyan kötet, amelyben azok a zenék lennének feldolgozva költészetileg, amiket szerettem. Jó lenne megcsinálni, mert ezek az együttesek lassan kimennek divatból, a tevékenységük feledésbe merül, pedig az újabb generációknak talán majd egyszer érdemes lesz rájuk visszatekinteni.

Úgyhogy a „halálsötét prózára” még várni kell. Persze jó lenne csak írni, csak a lelkemnek kedves dolgokkal foglalkozni, de közben el kell tartanom családomat, kiskorú gyermekeimet. Az ő egzisztenciájukat nem tehetem kockára. Bizonyos értelemben tehát megalkuvó, pragmatista lettem.

Nemrégén, a nyáron pedig egy amerikai kiadótól kaptam megrendelést, hogy írjak regényt a délvidéki borzalmakról és bonyodalmakról. Konkrétan meg is mondták, hogy kb. mi legyen benne: egy vajdasági magyar fiatalemberről szóljon, aki jugoszláv katonaként elmegy Boszniába, s látja a borzalmakat. De legyen szerelem is, legyen szenvedés, vér, gyilkosság. Szóval Amerikában így csinálják az irodalmat, a barátom (aki a kiadó figyelmébe ajánlott) szerint erre most fogékonyak lennének az amerikaiak. Hátha sikerülne felhívni a figyelmet a szerencsétlen délvidéki magyarság sorsára, amely népcsoport önhibáján kívül egy borzalmas háborúba keveredett. Azzal biztat, bestsellert lehetne csinálni, amennyiben lenne egy jó, szenvedélyes szöveg.

Nagy kihívásnak tűnik. Most kezdtem el dolgozni rajta, anyagokat szedegtettem össze hozzá, mert ha sikerül, akkor ez pénzügyileg is megérné, noha ezek az amerikai megoldások kicsit idegenek tőlem. A balatonfüredi fordítóházban két-három évvel ezelőtt egy buffalói barátom, Paul Oltchvary (tösgyökeres amerikai, a szülei magyarok, de ő már ott született és inkább amerikainak vallja magát, mint magyarnak) mesélte, hogy ok bizony úgy írják a regényeket rendelésre, hogy legyen benne néger meg homoszexuális, legyen benne AIDS-beteg, meg mit tudom én még micsoda. Szóval a kiadó találja ki az írónak, hogy most éppen miről kellene írnia. Ő mondja meg, mi a divat, mi érdekli az olvasókat, mit lehet eladni.

Neked milyen követendő sémát javasoltak?

Egyedül azt, hogy ez az ember menjen végig Bosznián, Horvátországon, Koszovón, és akkor ott történjenek furcsa, világrengető dolgok. Úgyhogy pillanatnyilag ezen is járatom az agyam. Visszavonultan élek, outsidersként. Vidéken, kint a széleken, a margó közelében, onnan figyelem az élet történéseit, egyszerű dolgok érdekelnek, néhanapján kimegyek a Bakonyba, sétálok, nézem a fákat, a vadak nyomát, a felhőket.

A margó vándora, akinél a monokróm pszichedeliát alkalomadtán felváltja az azúr-tematika?

Hát igen az is, bár én afféle barbár költő, vidéki paraszt és pálinkafőző maradok. Úgy érzem, túl intenzíven éltem az elmúlt évtizedekben. Volt siker, volt kudarc. Manapság inkább a csend érdekel. A világ misztériuma. Bár azt is tudom, hogy a nyugalmi állapotból néha-néha ki kell lépni, mert a belátható állandóság is zavar, és ez a művészetnek sem használ.

Természetesen nincs talapzat, amelyre szívesen ráállnék, ha érzem, hogy a talapzat kezd nőni a lábam alatt, gyorsan leászom róla és továbbmegyek.

*(A Szegedi Móra Ferenc Kollégiumban
1999. november 29-én rendezett irodalmi
est részleteinek szerkesztett változata.)*

A visszatekintés poétikája

Branko Ćegec beszélget *Orcsik Roland* és *Virág Zoltán*

Branko Ćegek, költő, író, teoretikus, a zágrábi Quorum (s még sok más) folyóirat szerkesztője, kiadóigazgató, horvát kulturális miniszterhelyettes, a Horvát Független Könyvkiadók Egyesületének (HNN) elnöke. Ismerős számodra ez a figura? Kimaradt valami fontos?

Elsőre valóban úgy tűnt, mintha másvalakiről lenne szó. Talán azért, mert szeretném a kötelességeimnek legalább egy részét valakinek átengedni, mivel ezek még mindig, jobban mint valaha, fenyegetik a rendelkezésemre álló időt. Csupán az a probléma, hogy senki sem jelentkezett még önként.

Hogy kimaradt-e valami? Nekem mindig azok a dolgok fontosak, amelyeknek mások számára nincs túl nagy jelentőségük, úgyhogy bizonyára semmi lényegeset nem hagytál ki, általános értelemben. Nekem az utóbbi években legfontosabb volt a Meandar kiadóházam projektje, ez pedig semmiféleképp sem hozott irigylésre méltó helyzetbe, amiben pillanatnyilag vagyok.

Hogyan ítéled meg a Quorum szerepét a 80-as és a 90-es években?

A nyolcvanas években a Quorumnak sikerült megnyernie az alternatív folyóiratok olvasótáborának jelentős részét a hajdani Jugoszlávia területén. Horvátországban lehetővé tette az új, poétikailag nagy mértékben különböző írók nemzedékeinek találkozását, akik még ma is a kortárs irodalmi tevékenységek lényeges bázisát képviselik. A kilencvenes években ezt a nyitott folyóiratot minden tekintetben redukcióra kényszerítették: elveszítette disztribúciós terét, a közönsége nagy részét, kiapadtak az alapvető anyagi forrásai, új kiadója lett, de mindezek ellenére sikerült megőriznie a folyamatosságot és a benne megjelenő szövegek magas színvonalát. Az évtized végén szerintem egészében sikerült elkapnia a ritmust, újra elfoglalta kiemelkedő helyét a horvátországi folyóiratok között.

A Strast razlike/Tamni zvuk praznine (A másság szenvedélye/Az üresség sötét tónusa) című 1995-ös antológia, amelyet Miroslav Mićanović-tyal közösen szerkesztettél, mennyiben tükrözi a kortárs horvát költészet „quorumos” arculatát?

A *Strast razlike/Tamni zvuk praznine* a benne közreműködők projekciói szerint nem kívánt konvencionális antológia lenni: Mićanović-tyal közösen a nyolcvanas évek jelentős irodalmi jelenségeinek katalógusát szándékoztuk létrehozni, mivel egész végig tudtuk azt, hogy a Quorum körüli generációkat lehetetlen kasztrálni a poétikai azonosságok torzójára. Ez valóban erőszakot jelentene, ez az igazi oka annak is, hogy a válogatást nem követi semmilyen tanulmány, amely megpróbálna egységes szempontrendszerrel felállítani. Meg voltunk győ-

zódve arról, hogy a nyolcvanas évek poétikai individualizálódtak, s így a rendszerező összefoglalás kísérlete pusztán a szerepeltetett szerzők egyéni hozzájárulásának a feltárása lenne, ami pontosan ki is derül magából a gyűjteményből. Mindezt megírtuk a kísérő jegyzetben.

Szerkesztői munkád idején mit jelentett Jugoszláviában, majd Horvátországban radikálisnak lenni az akadémikus felfogással szemben?

Ugyan, mi nem is terheltük magunkat radikalizmussal! Néhány egyéni esettől eltekintve, az egész generáció hajlandó volt tolerálni a különbséget, megtalálni még a legbizarrabb támaszait is a másikkal való kommunikációban. Az egész történet a posztmodernizmusról – amelyben mi valamilyen módon megpróbáltuk a magunk elképzeléseinek igazolását látni – a másság dinamikáját hordozta magában, szemben a modernitással, de a kettejük kommunikációjának igényét is egyúttal. Az ellenállás a „túloldalról” jött, az akadémikus köröktől, ami végül kiváló eredményeket hozott: a quorumosok egész csapata ma épp az akadémiai helyeken egzisztál: Krešimir Bagić, Goran Rem, Nikica Petković, Julijana Matanović, Krešo Mićanović...

Létezett-e valamilyen fajtája a dialógusnak a kanonizált és a quorumos szerzők között, vagy csak az elválasztó „kínai fal” meredezett? Sokan szorgoskodtak az építése körül?

Igazából nem létezett fal. Voltak felállítási próbálkozások, Quorum ellenes törekvések, de az effektus mizériakussá vált, mert ahogyan nőtt a lap tekintélye és hatóköre, sok bejárattott író a folyóiratban való publikálást hamarosan presztízskérdésnek vagy az aktuális folyamatokban szükséges részvételnézőként értelmezte. Mára semmi sem maradt az elzárkózási tendenciából. Ma a falakat mások próbálják naivan felépíteni. Remélem, hogy az ilyen típusú építkezési akcióknak már semmi esélyük.

A hivatalos szervek, ügyészség, bíróság soha nem avatkoztak be a lap munkájába, ahogyan például a Vajdaságban, az újvidéki Új Symposion esetében tették?

Nem! A Quorum 1985-ben indult, amikor a Horvát Köztársaságban a kaotikus politikai mozgalmak elszaporodása következtében a politikai nyomás különböző modelljei kezdtek eltűnedezni, később az új hatalmaknak sikerült az egész ex-országot ronccsá és lommá égetni. Természetesen voltak különféle megrovások, bizonyos lapokat be is szüntettek, de a 3500-as példányszámú Quorum nem számított különösebb veszélyforrásnak.

Milyen kapcsolatokat alakítottatok ki szlovén, bosnyák, szerb és vajdasági független irodalmi és más művészeti mozgalmakkal, az együttműködés milyen lehetőségeit választottátok?

A hajdani Jugoszlávia területén élő művészekkel kiváló kapcsolataink voltak. Nagyjából az összes jelentősebb alkotó, művészeti mozgalom, társaság és fontosabb teoretikus fel-

tűnt a *Quorum* hasábjain. A külföldiekkel sokkal nehezebben kommunikáltunk, mivel akkor még nem létezett internet, mégis feltaláltuk magunkat valahogy. Ugyanis sok munkatársunk utazgatott szerte a világban, főként Nyugatra, ahonnan rendszeresen fantasztikus anyagot hoztak a lapnak. Közeli viszonyban álltunk még a velünk rokon szemléletű folyóiratokkal a hajdani Jugoszláviából: a ljubljanoi *Literatura*-val, az újvidéki *Polja*-val, a belgrádi *Književna reč*-csel, a szarajevói *Lica*-val... A *Quorum* oldalain nagy tematikus blokkok jelentek meg a különféle régiók legjelentősebb íróinak és más művészeinek közreműködésével.

Mi a Quorum titka, hogy ilyen sokáig fenn tudott maradni?

Leginkább azon emberek kitartása, akik dolgoztak, s még ma is dolgoznak benne. Ez különösen fontos volt a kilencvenes évek első felében. Másfelől, a többi folyóirathoz képest, a *Quorum* soha nem fordult el a legjobb évek szövegeinek magas színvonalától, nyitott maradt minden új elképzelésre, sikerült legalább az elementáris folyamatosságot megőriznie.

Milyen természetű támogatást kaptatok, perszonális vagy intézményes jellegű? Állandó anyagi biztonságban dolgozhattatok, esetleg akadtak olyan periódusok, amikor nem kaptatok segítséget?

Hajaj, voltak igen súlyos időszakok. Az indulásunk experimentális volt, az ún. „három nulladik számmal” kezdtünk, amelyekre pénzt biztosítottunk, meggyőződve arról, hogy ezután könnyebben lépünk be a létező finansziális rendszerbe. Viszont még egy teljes évig nem kaptunk semmit, s az akkori ifjúsági hivatalok egy részének hajlandóságát használtuk ki, meg valamennyire fel is találtuk magunkat. A pénzügyi problémáink soha nem szűntek meg, viszont később létrehoztunk olyan mechanizmusokat, amelyek lehetővé tették számunkra a túlélést, noha továbbra is minden számot kénytelenek voltunk úgy csinálni, mintha az lenne az utolsó.

S mi a helyzet ma?

A *Quorum* manapság rendszeres támogatásban részesül. Több mint valószínű, hogy azok az eszközök, amelyeket a Kulturális Minisztériumától kap, nem elegendők hat szám megjelentetéséhez, ám a kollégák, Miroslav Mićanović, Dražen Latin és Roman Simić feltalálják magukat, mindig sikerül elkészíteniük a tervezett lapszámot.

Amióta kulturális miniszterhelyettes lettél, sikerült-e kedvezőbb, nyitottabb viszonyt teremteni, például az alternatív kultúra (zene, film, irodalom, színház, képzőművészet stb.) fogadtatásában? Mennyire lehetséges radikálisnak lenni a Horvát Kulturális Minisztériumban?

Az én helyzetemben nem lehet megfelelően radikálisnak lenni, de lehetséges megváltoztatni a viszonyrendszert bizonyos kulturális területek felé, az ún. alternatív kultúra felé, s ez működik is, noha nem abban az iramban, ahogyan ezt én elképzeltem. A meglévő körülmények között a kultúra nagy része nem létezne, ha nem volna állami támogatás. Szándé-

kom az volt, hogy ennek a támogatásnak az elosztása érintse az összes vitális területet, függetlenül az alternativitásuktól vagy a konvencionális mechanizmusokba történő betagozódásuktól. Remélem, hogy ez a szándék valamennyire már érezhető, s majd felerősödik akkor, amikor otthagynom a minisztériumot.

Kedvező lehetőségei vannak a Meandarhoz hasonló kiadóknak? A horvát kultúrpolitikai befolyás megtűri a nem kanonizált művészetet?

Az utóbbi években a teljes kiadói szituáció nagyon gyötrelmesen alakult. Jelenleg olyan tervek születtek, amelyeknek lehetővé kellene tenniük a könyvek és a kiadók másmilyen helyzetét, de a hosszú, traumatikus időszakok után a dolgok nem alakulhatnak át oly gyorsan, mint ahogyan mi elvárnánk. Főleg azért, mert még sokan nincsenek tudatában annak, hogy a változásokat nem fogja más megtenni helyettük; a pillanatnyi állapotok változásához mindenkinek a maga energiáját kell befektetni, ebben az esetben a változások is felgyorsulnak, hatásosabbak lesznek.

Ritka eset az, hogy a hasonló érdeklődésű kiadók szövetségbe tömörülnek, aminek horvát példáját a Frankfurti Könyvvásáron láthattuk, ahol a HNN összesítő katalógust adott közre. Magyarországon erre még nem igazán volt példa. Min alapul ez az együttműködés, netalán mindez csupán a közös anyagi érdekekre vezethető vissza?

Nemcsak az anyagi, hanem elsősorban a professzionális érdek kötött össze minket. Úgy tűnik, hogy a kiadós kollégák végre megértették, a frankfurti vásáron való bemutatkozás minden szempontból sokkal hatásosabb, amennyiben az energia meg a pénz egy konkrét koncepcióra irányul. Egyébként a kiadók ugyanennyiért vagy kevesebb pénzért jóval többet kapnak, ha a fellépésük átgondolt és megszervezett.

Irodalmi szövegeidben gyakran találkozunk az „underground” kultúra elemeivel. Ezek a fragmentumok, szimulakrumok, „kéz a kézben” a metanarrációval, értelmezhetők-e a beszédalany(ok) valamiféle önlegitimáló/definíciós próbálkozásaként?

Egészen biztos. Soha semmit nem írtam le irodalmi szándékkal úgy, hogy mögöttem ne én lettem volna a magam teljességében, a magam irodalmi és merőben privát, pragmatikus, életbeli tapasztalataival. Akkor is, amikor nagyon fiatal voltam, s ez a tapasztalat igen szegény volt.

Lehet-e a rock-kultúrának ma olyan jelentős hatása a költészetre, mint a nyolcvanas években?

Mivelhogy az, amit korábban rock-kultúrának neveztek egy egész sor párhuzamos, talán már nem is szubkulturális folyamatokba dezintegrálódott, a mai költészet azért korrespondál valamelyikükkel. Nehezen mondhatnánk azt, hogy a rock-kultúrával áll kapcsolatban, mivel már nem hiszem, hogy létezne az a valami, amit erre a közös nevezőre vezethet-

nénk le. A mai domináns tendenciáknak a zenében, a divatban, a tekintélyes médiákban már nincs különösebb kapcsolata a rockzene tradíciójával, ami nem jelenti azt, hogy a rocknak, a maga legvitálisabb jelenségeivel, nincsenek saját hívei, bár ezek a komoly értékek éppen az előző évtized rock-áramlataiból származnak.

Ebben a kontextusban én az aktuális trendeket sokkal felszínesebben követem, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt, elsősorban azért, mert ezek szektásodtak, tudatosan redukáltak parciális érdekekre a szubkulturális mozgalmak szélességét, sokan ma nem különösen izgalmasak számomra. Talán emiatt szoktam az utóbbi években nosztalgiába menekülni. Vagy ez csupán nyilvános szindrómája elkerülhetetlen öregedésemnek.

Legutóbbi köteted, az Ekrani praznine (Az üresség képernyői) bevezető verse, a Mirisna antologija praznine (Az üresség illatos antológiája) válaszokat kínál a nemírásra, a hallgatásra. Egyetértesz azzal, hogy mostani minisztériumi törekvésed szintén felfogható poétikai tevékenységként, mivel a munkádban elkerülhetetlenül megjelenik a független művészeti kultúrák diskurzus? Persze, a különbség a hatásban egyértelműbben megmutatkozik.*

Nekem az írás soha sem számított a világgal való viszonyom egyedüli artikulációs módszerének. Bizonyos fázisokban ez az igény nagyobb volt, másokban pedig elenyésző. Egész életemben kifejeztem magamat, artikuláltam a gondolataimat a dolgokról, emberekről és a körülöttem levő jelenségekről anélkül, hogy azt képzeltem volna, e viszony annyira fontos, hogy mindenféleképpen dokumentálni kellene az irodalmi megörökítés útján. Mivel az érdeklődésemet nem sikerült kizárólag irodalmi formában kielégíteni, így nem csak írásban alkottam. Ha most megkísérlem a visszatekintést, úgy tűnik, állandóan egyformán viszonyultam a dolgokhoz, de érdeklődésem objektumai folyton változtak, ekkor pedig szükség-szerűen új artikulációs modelleket diktáltak a magammal kapcsolatos viszonyhoz.

Amikor nemrégiben Budapesten részt vettél a magyarországi horvát nyelvű folyóirat, a Riječ és a Budapesti Jelenlét közös irodalmi estjén (1999. XII. 10.), milyen érzés volt hallani saját költeményeidet idegen, magyar nyelven? Zavart az, hogy miközben régen nem írtál, szövegeid a közönség számára teljesen újak hatottak?

Ahogy egyre telik az idő, az írásaim, amelyeket bizonyos időtávolsággal hallok, olvasói szempontból vonzóbbnak tűnnek, mert időközben elveszítettem a szerzői kritikátlanság nagy részét. Gyakran meglepődöm azon, miként írhattam le egyáltalán valamit, s hogy ez a saját szövegem. Sokkalta könnyebb hallgatni a szövegeket olyan idegen nyelven, amelyet nem értesz, mert akkor átengeded magad a primer hangzás másságának, az újnak, amely különbözik mindattól, amire te valaha is gondoltál, amelyik egészen biztosan nem a tiéd. Örülök annak, ha a saját szövegemet kizárólag mint hangzásbeli attrakciót hallok, amire az adott nyelvet értő célközönség pozitívan reagál.

* Fosszília, 2000/2., (ford.: Virág Zoltán).

A Sziveri János emlékének ajánlott Ex Évkönyvben (Forum: Újvidék, 1990., 146-147.) Fenyvesi Ottó fordításában olvasható egyik híres szöveged, az It's only rock and roll. Szoros együttműködésről beszélhetünk kettőtök között, egyáltalán a kortárs horvát írók keresik a kapcsolatot a magyar és a külföldi művészeti körökkel?

Ottó régi „episztolás” ismerősöm, s noha az imént említett pesti találkozásig ritkán jöhattünk össze az utóbbi időkben, tudtam a munkáiról könyveknek és újvidéki folyóiratoknak köszönhetően.

Személyesen úgy vélem, fontos intenzívebbé tenni az írók közti kommunikációt Közép- és Délkelet-Európa területén, ez bizonyára a legjobb módja egymás megismerésének; eddigi megfigyeléseim alapján úgy gondolom, hogy e területek nemzeti irodalmi sokkal érdekesebb kérdéseket vetnek fel sematizált amerikai modellek bestsellereinél. Mivel ez utóbbiak könyvesboltjainkba fergeteges propagandával érkeznek, ahhoz hogy ebben a konstellációban fenn tudjuk tartani magunkat, stimulálnunk kell egymást, kihasználni a közelséget, figyelmeztetni a közönséget a helyi irodalom dinamikusabb, vitálisabb, izgalmasabb voltára s relevánsabb kérdéseire.

Terveid a jövőben?

Befejezni a Minisztériumi műsort minél több pozitív következménnyel, komolyabban visszatérni a kiadói tevékenységhez, megújítani az *Ekrani praznine* kiadást néhány hozzátoldással és új szöveggel, összeállítani egy könyvet, amelynek szövegeit a kilencvenes évek folyamán különböző médiákban közöltem, megírni talán még egy új verseskötetet is... Istenem, már megint annyi mindent vállaltam!

BRANKO ČEĖEC

A kommunikáció hlebinai* iskolája

Kundera esszéisztikus könyvének, az *Elárult testamentumoknak***¹, Az eltűnt jelen nyomában című írása végén majdhogynem tudattalanul, el sem olvasva előtte az esszét, elméláztam a következő mondaton: „Így gyilkolja meg a giccsesítő értelmezés a műalkotásokat.”***² Úgy tűnt, ezt a kijelentést jómagam is számtalan változatban ismételtettem az utóbbi tíz évben, talán az önmegsemmisítésig, s hogy a valóság brutalitása már régóta improduktív közhely-lé tette e tételt, olyannyira, hogy többé nem funkcionál az általunk ismert aktualitás perspektívájában. Kundera azonban a történelmi nézőpontról beszél, a jelennel kapcsolatos viszonyt pedig rezignált következtetéssel zárja, szerinte „kollektív tudatalattiból érkező csábítás ez [...] Ez az erő nemcsak a művészetet veszi célba, hanem mindenekelőtt magát a valóságot.”****³

Egyáltalán miért gabalyodtam bele a giccs problematikájának kibogozhatatlan szálaiba, amikor már az elején tudtam, hogy még a precíz analízis, amire teljességgel felkészületlen vagyok, sem nyújthat kézzelfogható eredményt? Elsősorban Kundera esszéjének ösztönző vonzása késztetett írásra, a másik oldalon a giccses valóság eldorádója állt, amely a személyes integritást védő tisztes revolverhősnek ideges ujjvizsketést okoz, és fokozza a feszültséget, amely legplasztikusabb vizualizációját Sergio Leone westernjeiben éri el, melyekben az amerikai Nyugat giccses mitológiáját sikerült elviselhető szinten europai-zálni. Valójában azt kívánom mondani, hogy a giccs tematizációja nem torkollik feltétlen giccsbe, mindig létezik egy vékony szál, amely a funkcionáló giccs elválasztja az önmagában landoló, elhasznált jelentésű giccsből, miközben örökké létezni fog az a csordaszellem, mely nem tesz fel kérdéseket se magának, se másoknak, a válaszokat sem keresi, amelyet a jelentés problémája nem tud felizgatni.

Újságoknak írva, nekem persze kerülnöm kellene a literalizáció patetikáját, felül kellene emelkednem személyes kétségeimen és éles elmével rendszerbe hozni az aktualitásból fakadó tényeket. Én viszont már egy jó ideje szinte semmit sem írok. Ez egyformán vonatkozik irodalmi szövegekre, újságcikkekre, publicisztikai írásokra, esszékre, kritikákra... A lapokban megjelent írásaim kevésbé voltak közvetlenek vagy szabadok a privát címetől és a zsurnalisztai tetszőlegesség konstruktivizmusától, kizárólag barátainak szóló üzeneteket találni bennük, akikkel mostanság szívesebben beszélek mindenféle média közvetítése nélkül.

* hlebinai – Hlebina, horvát falu Podravina tartományban, amelyről úgy tartják, hogy az ún. „naiv művészet” központja.

** Milan Kundera: *Elárult testamentumok*. (Ford.: Réz Pál.) Bp., Európa, 1996.

*** i. m. 135.

**** i. m. 136.

Irodalmi szövegeim gyakran az önmagammal folytatott kommunikáció ösvényeinek felderítési próbálkozásai voltak, a magammal való beszélgetés kikísérletezései, hogy felszabaduljon a tér a másokkal történő dialógus számára. Ők viszont *ugyanazok* maradtak, a barátaim, akiknek sikerült belépni a személyes asszociációk kusza birodalmába, valaki bensőjének sötét tájaira, a képek, alakok, szép tévhitek és mély veszteségek individuális világába.

Mára mindebből semmi sem maradt, nem érzem szükségletét, hogy feljegyezzem a magamhoz és a világhoz fűződő viszonyomat. Ezért lehet ennyi rezignáció ezekben a mondatokban, talán még a teljesen megalapozatlan szomorúság is felbukkan bennük. Én ugyanis soha nem szándékoztam megváltoztatni a világot, de mélyen meg vagyok győződve arról, hogy lehetséges vele kommunikálni. Vajon az a kommunikáció, amit a korunk médiái gyakorolnak? Vagy az, amit a spektakuláris kortárs művészet vására nyújt? Esetleg az, amit számunkra az internet tesz lehetővé? Mikor érezték legutóbb az előbb említett kapcsolati formák valamelyikében a racionális meg az emocionális dimenziók összhangját? Talán szavaim átlátszó demagógiának tűnnek majd olvasóim számára, az „önmagam, mint világ” vagy a „világ, mint önmagam” olcsó hlebinai ideológiájának, ám ellenforradalmi projekcióm egyre inkább azt sugallja nekem, hogy a szem fénye, az érintés melege, az arcgrimasz, az ajakszéli mosoly vagy a hanyag kézmozdulat sokkalta szélesebb információforrás a szatellitok és a hálók totalitárius felsőbbrendűségéhez képest, amelyek nem csak szolgálni óhajtanak. Nagyjából még mindig emlékezünk azokra az időkre – annak ellenére, hogy most ez nem segít nekünk –, amikor az információk feletti rendelkezés élet feletti uralmat jelentett, tehát hatalmat. Vajon a globálisan összekötött információk rendszere nem totalitárius ideál, amely minden erőfeszítésünket a személyes szabadságért – a kis lokális diktátorokkal és hülye opponenseikkel együtt – nevetségessé teszi, tragikomikus, unintelligens szélmalomharccá, amelyben mindannyian Don Quijoték vagyunk, mivel már senki sem osztozik Sancho Panza egyszerű, gyakorlatias szenzibilitásában.

Manapság a létező hatalom arroganciájával csupán az idióta operett színdarab fordul szembe. *A harmadik nélkül** című előadásra gondolok, melynek zenés adaptációja nincs közvetlen kapcsolatban Begović drámájával, de beszél ama dramaturgiai keretekről, ahol a dialógus csak két alak között lehetséges, míg a harmadik szükségszerűen zajong a kommunikációs csatornában, ami miatt semmiféleképpen sem szabad a színpadra engedni. Az ilyen dramaturgiailag megkurtított *commedia dell'arte* nem szórakoztatja a közönséget, a színészek pedig öntetszelegve gyakorolják az uralkodók grimaszait a görbe tükrök előtt, a belépőket a törvény uralmának engedelmeskedve veszik meg, akárcsak a tévéelőfizetést, tökéletesen mindegy, tetszik-e valakinek az előadás vagy sem.

Ilyen volt a funkcionalizált giccs ideje, amelynek lényege nem a fogalom szempontjából fontos, mert a giccset külső manifestációjának karnevalizációjával sikerül üzenetté alakítani, függetlenül a megértéstől. Ami ezután következik kizárólag a demagógia területén és a

* Milan Begović: Bez trećega [A harmadik nélkül] című drámája.

giccs ideologikus aspektusainak haszontalan halmozódásában marad, nem az üzenet a célja, hanem éppen a kódosítás, vagy még pontosabban, az üzenetformálás lehetetlenségének elhomályosítása. A parole profitáló újrafelhasználása a kiüresített jelentésekkel összhangban áll a kommunikációs folyamat újradefiniálásának kísérletével, egyaránt távol de Saussure-tól és McLuhantól, akik szerint a kommunikáció abban a pillanatban valósul meg, amikor az üzenet elérhetővé válik, amit általában a demokrácia csúcsteljesítményének tartanak. A kommunikálás demokratikus folyamata ugyanakkor azt a jogot is implikálja, hogy ne fogadjuk el az üzenetet, azaz a kommunikáció kerülése mint lehetőség szintén adott, az aktuális környezet eme pontján szokott bekövetkezni a legtragikusabb félreértés. A kommunikáció kritikus tömegének bármely radikális próbálkozása, akár a tavalyi tiltakozó gyülekezés, miután beszüntették a *Radio 101-et**, bebizonyította, hogy a politikai diskurzusnak hiányoznak az elemi kommunikációs előfeltételei. A patetikus nemzeti önkívület és a szubkultúra ikonográfiájának elfuserált joker-választásai nyilvánvalóvá tették, hogy ma Horvátországban nem létezik olyan politikai program, amely képes lenne a maga választóival kommunikálni, hogy minden egyéni erőfeszítéssel elviselhetőbbé váljék a közösségi élet. Sőt, az önimádó „ellenzéki” establishment teljességgel előre látta azt a tényt, hogy nem tömeg előtt áll, hanem 100.000 egyén előtt, akik maguktól, s nem a kollektív sziréna hívására jöttek demonstrálni saját individuális jogaikért, a maguk különbözőségét szembeállítva a szigorúan ellenőrzött médiák propagandisztikus giccseivel. A politikai diskurzus üzenetének felismerési lehetetlensége egyaránt jelenti az aktuális politikai kínálat választásának hendikepjét, ami végsőkéig leegyszerűsítve azt jelenti, hogy egyáltalán nem sikerült ki-lepnünk abból, amit annak idején „egyoldalúságnak” bélyegeztünk. Az pedig, hogy sajnos még a jelenlegi állapot javát is szolgálja ennek, egy külön, hosszú és fárasztó történet részét képezi elkerülhetetlen szerencsétlenségünkről, amelyet – úgy hiszem – egy másik környezetben, más alakokkal már elmesélt G. G. Márquez, Nobel-díjas kolumbiai író *Hihetetlen és szomorú történet az ártatlan Eréndináról és lelketlen nagyanyjáról* címmel.

Orcsik Roland fordítása

* A *Radio 101* zágrábi rádióállomás műsorszolgáltatásának betiltása ellen tiltakozó százezres tömeg gyülekezését a Jelačić Ban téren feloszlatták.

JEANETTE WINTERSON

A nemiség szemiotikája

Egy könyvesboltban voltam nemrég, amikor odajött hozzám egy fiatal nő.

Elmondta nekem, hogy esszét ír Radclyffe Hall meg az én munkáimról. Tudnék-e segíteni?

– Igen – válaszoltam. – Semmi közös sincs bennünk.

– Azt gondoltam, maga leszbikus – mondta.

Ráébredtem arra, hogy egy író választott szexuális mássága önmagában elég ahhoz, hogy szemiotikus rokonságba hozzák bármely más szintén leszbikus íróval, legyen az élő vagy holt.

Mellesleg perverz is vagyok, így nem nagyon zavar, ha ágyamat egy hullával kell megosztanom. Ennek a könyvalakú ágynak, ennek az ágyalakú könyvnek mindannyiunkat be kell fogadnia egytől-egyig, mert akármilyen legyen is a stílusunk, filozófiánk, osztályunk, korunk, gondolkodásunk és tehetségünk, valamennyien melegek vagyunk, és hát nem ez az a kizárólagos aranykulcs, amivel munkánk egyetlen ajtaját ki lehet nyitni?

Művészetről és művészekről folyó bármely vitában a heteroszexualitást háttérbe, míg a homoszexualitást előtérbe helyezik. Hogy az ember miképpen dug, sokkal fontosabb annál, ahogyan ír. Ez azért lehetséges, mert az olvasás több erőfeszítést követel, mint a szex. Vagy azért, mert a szó: „szex” sokkal izgalmasabb, mint a szó: „könyv”. Vagy nem? Bizonyára ez attól függ, miféle szexről és miféle könyvről van szó. Én csak azt feltételezhetem, a heteroszex annyira érdektelen, hogy még egy könyv is jobb nála. Senki sem kérdezteti Iris Murdochot a szexuális életéről. Engem bezzeg minden újságíró, akivel találkozom, erről faggat, és amiről nem kérdeznek meg, azt kitalálják. Író vagyok, aki éppenséggel a nőket szereti. Nem leszbikus, aki mellesleg író.

Miről szól ez az egész? Túlzott szexuális érdeklődésről? Ostobaságról? De hát Descartes nem azt mondta, hogy „Coito, ergo sum”? A heteroszexuálisok világa igen elszántan üldözi a homoszexuálisokat, s szerintem valakit folyamatosan a homoszexualitásáról kérdezgetni, miközben a beszélgetés apropója egy könyv, egy festmény, egy színdarab, indirekt módon véghezvitt zaklatás.

A homoszexuálisok közrejátszottak a művészet szexualitásként való félreolvasásában. A művészet másság, de nem feltétlenül szexuális másság, és míg e kényszerű választás fő áramán kívül esni valószínűleg tudatosabbá tesz, nem tesz automatikusan művésszé is. A melegek írásainak javarésze, különösen az AIDS-krisis idején, terápia, az érzelmek egyfajta felszabadítása, ám nem művészet. Az, amiről szól, nem több. S mostanra remélem, esszéimben meggyőztem olvasóimat arról, hogy minden művészet, beleértve az irodalmat, sokkal több, mint a pusztá tartalma. Igaz ugyan, hogy jónéhány meleg és leszbikus író csupán homoszexualitása révén hívta fel magára a figyelmet és toborzott közönséget. A meleg nőknek és férfiaknak egyaránt szükségük van saját kultúrájukra, mint ahogy minden egyes csoportnak, beleértve a heteroszexuálisokét is, de a problémák akkor kezdődnek, amikor azt hisszük, hogy másságunk különös erővel ruház fel bennünket. Lehet bizonyos előnye (egy

művésznőnek, jól jön, ha nincs férje), bár a tény magában nem garantálja a művészetet. A homoszexuálisoknak, akiknek a heteroszexuális világ szerint készpénznek vett dolgokat állandóan vizsgálniuk kell, saját normáikat is folyamatos ellenőrzés alatt kell tartaniuk, különösen azokat, amelyek műveikre vonatkoznak.

Úgy gondolom, ez leginkább a próza és a költészet területein elengedhetetlen, ahol a legnagyobb csábítás azt feltételezni, hogy a Másság életrajza kielégítő válasz.

Másképp fogalmazva: ha zeneszerző vagyok és szerelmes Peggybe, ki tudom fejezni ezt a szerelmet egy kamaradarabban vagy szimfóniában. Ha festő vagyok, nem kell megfestenem a portréját, szabadon kifejezhetem érzelmeimet a színek és vonalak nagyszerű harmóniájában. Ha író vagyok, óvatosnak kell lennem, nem szabad azt hinnem, hogy szenvedélyem maga a művészet. Zeneszerzőként és festőként tudom, hogy nem az. Tudom, hogy megfelelő formát kell találnom, hogy megértessem magam. Tudom, hogy szenvedélyem nyelve és művészetem nyelve nem azonos.

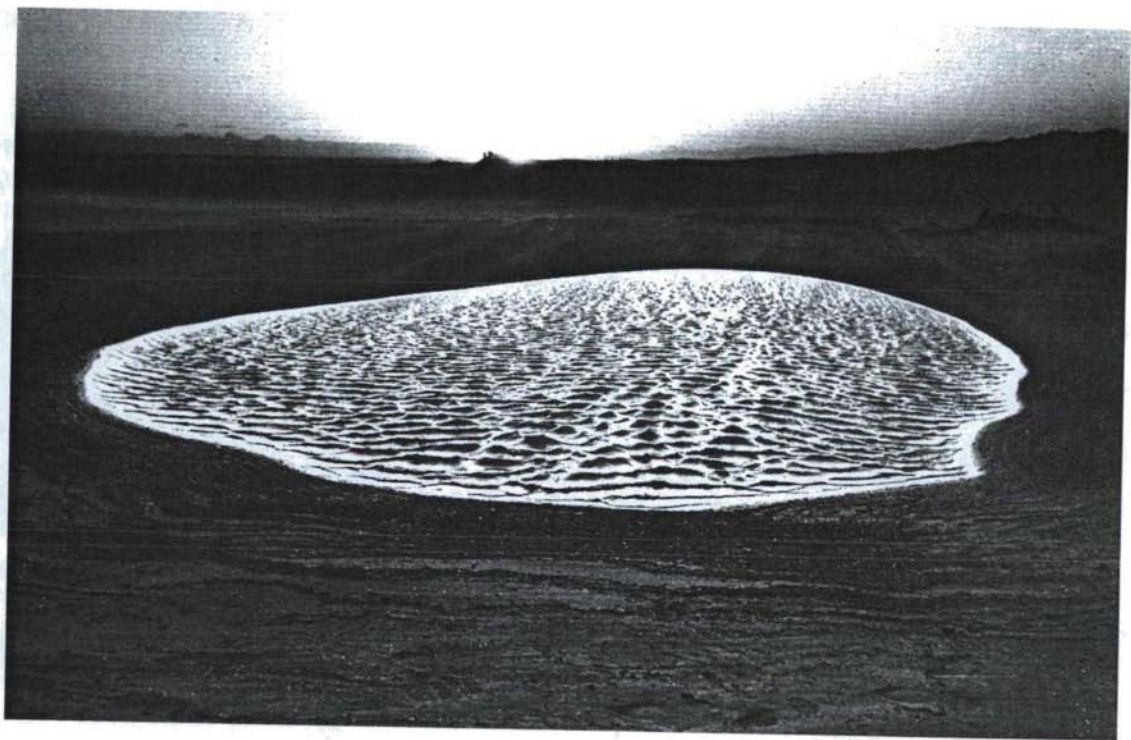
Természetesen van itt egy paradoxon: a leghatásosabb írásmű gyakran az autobiográfia álcája mögé bújik. Nyersen kínálja magát, miközben valójában kifinomult. Naplófélének mutatja magát, holott ténylegesen nyilvános beszéd. A legjobb szöveg közvetlenül hozzánk szól, habár tudatosan úgy alkották meg, hogy ezekhez szóljon ugyanolyan közvetlenül. A rossz író azt gondolja, hogy az érzelem őszintesége elég, és vakon bízik a tapasztalat erejében. Az igazi író tudja, hogy az érzés utat kell engedjen a formának. Nem a forma ellenére vagy esetlegesen, hanem a formán keresztül lehet a legerőteljesebb érzelmeket a legtöbb ember számára hozzáférhetővé tenni.

A művészetnek el kell utasítania az önéletrajzot, ha osztályoz, kultúrák... és... a szexualitás határainak áthágását reméli. Az irodalom nem szűk érdekközösségnek tartott előadás, hanem olyan erő, amely egyesíti közönségét. A szubkultúráknak befellegzett.

Hogy hogyan tanulja meg minden alkotó az autobiográfiát művészetté fordítani, olyan nehézség, amit minden egyes művész maga old meg. Felfejteni aztán lehetetlen, nem dolgozhatunk visszafelé a befejezett szövegtől annak nyersanyagába. Kritikusok és életrajzírók leggyakoribb hibája azt feltételezniük, hogy ami fontos nekik, szükségszerűen fontos volt az írónak is. A mű életrajzba való visszagyömöszölése a szöveg visszafojtásának, elnyomásának egy módja, melynek során abból, ami semmi máshoz nem hasonlítható, olyan dolog lesz, mint bármi más. Lehet, hogy az érzéstől viszolygó modern világban sokkal kényelmesebb kritikus pillantásunkat elfordítani egy tökéletesen létrehozott műről. Sokkal könnyebb a szexre fókuszálni. Az író szexualitása csodás diverzió*.

Ha a homoszexuális kultúra manapság a szexualitás identitásként való felfogása ellen dolgozik, a művészet jön először számításba, burkoltan vagy nyíltan teremtve érzéseket a tiltott körül. Úgy tűnik, néhány korai feminista érvelés a provokatív női aktokat festő férfiak pozícióját sérelmezve átsiklott azon a tényen, hogy egy másik nő is lehet a szemlélő. Miért kell feltétlenül az akttal azonosulni? Miféle mélyen gyökerező tabuk tiltják meg e feminis-

* A 'diversion' szó kettős jelentést takar. A szövegben egyrészt a figyelem elterelésére, másrészt szórakozásra is utalhat.

táknak, hogy megkívánják az aktot?

A XIX. század előtti és utáni opera ismerte a szexuális kétértelműség komoly játékait. Az operarajongók tudják, milyen nagyszerű és nyugtalanító örömet jelent egy férfinak öltözött nőt nézni, hallani, ahogy egy másik nőnek teszi a szépet félreérthetetlenül női hangon. Elődeink ismerték a női hangon éneklő férfiak hallgatásából származó, manapság már tiltott gyönyört. Casanova naplójában ír arról az elragadtatásról és vágyról amelyet egyébként heteroszexuális férfiak éreztek ezek iránt a kompromittáló alakok iránt. A zene „hímnősen” erotikus, s ugyanazzal az érzéki szándékkal hatja át a férfiakat és nőket egyaránt. Hacsak valaki ellen nem áll neki. S vajon milyen mértékű szexelutasítást leplez a hazugság: „Én nem szeretem az operát”?

Hasonlóképpen biztos vagyok abban, hogy a ruhacserés szerepeket tartalmazó Shakespeare darabok adaptációinak jókora ostobasága és szemérmessége azt célozza, hogy lemossa róluk a homoszexualitás bélyegét. Amíg mindannyian tudjuk, hogy tettetésről van szó nadrágszerep, vagy bohózi, megjátszott mesterkéltetés esetében, biztonságban érezzük magunkat hetero-öltözeinkben. Túl sok rendező siklik át azon a nyilvánvaló tényen, hogy Shakespeare darabjaiban az álöltözet a meggyőzés eszköze. Nekünk is meg kell szelermesednünk. Nekünk is meg kell tudnunk, milyen érzés megkívánni egy velünk egyező nemű embert. És valóban higgyünk-e azon 5. felvonásoknak, amelyekben mindenki egyszerűen átvált a megfelelő nemű partnerre, hazamegy, és boldogan él, míg meg nem hal?

Nem azt akarom, hogy mindnyájan hagyjuk el férjeinket és homokosként éljünk tovább.

Sem azt, hogy egy leszbikus, aki hirtelen vágyat érez egy férfi iránt, bújjon is vele ágyba. Nem kell így eldurvulni. Viszont el kell tudni fogadni magunkban, méghozzá örömmel, a kifinomult és különféle érzelmeket, amelyek az emberi lény végtelenségét jelentik. Ennyi és nem kevesebb a művészet képessége.

A művészet olyan érzéseket csalogat elő belőlünk, amelyeket amúgy nem érzünk. A művészet nem azért van, hogy sokkoljon (ez ritka), hanem inkább azért, hogy olyan területeket foglaljon el, amelyeket nem hódítottak meg a társadalmilag elfogadott apró örömek. A művészet, eltekintve attól, hogy gyönyörködtet-e vagy sem, az érzelmi lehetőségeket hívott szélesíteni egy halott társadalomban, amely a művészetet kétségkívül a lázadók oldalához sorolja. Ne értsenek félre, nem a bohémek és rosszfiúk szavazótáborából való vagyok, s a művészet lázadó jellege nem csinál minden lázadóból művészt. A művészet lázadása folyamatos lázadás a rendszerint igazi életnek nevezett élőhalottság állapota ellen.

Ahol minden nyilvános döntést a közhaszon skáláján kell igazolni, a költészet szétzilálja a látszólag magától értetődő ítéleteket, nem ideológiailag, hanem jelenléte, létezésének módjai, a lelki és testi vágy állapotainak megteremtései által.

Adrienne Rich: *What is Found There: Notebooks on Poetry and Politics* (1993)

És nemcsak a nyilvános döntéseket, hanem a privát kompromisszumokat is. A szív olyan számításait, melyeket nem lenne szabad létre hívni. A bukás elfogadásán keresztül; a közösségvállalás, a bizalom, a közösség, a kommunikáció, a nyelv, a szeretet sikertelenségén keresztül kezdjük el lerombolni önmagunkat, az érzelmektől félő, fragmentált társadalmat.

E félelemmel szemben a művészet friss gyógyír és tiszta fájdalom. A lázadó író, aki gyógyulást és szenvedést hoz, nem feltétlen marxista vagy szocialista, nem feltétlenül politikus alkat a szó zsurnalisztikai értelmében, s talán nem is felel meg az Illendőség változó normáinak, de szemrehányást tesz a tartalmatlan máért, és eltévedt, magányos szívünk menedéke lesz. A kommunista Stephen Speuder megfelelő helyzetben volt, lehetőségekkel bírt, de a katolikus és – a kultúra szempontjából – haladásellenes T.S. Eliot hozott létre költészetet. Nem mindig ilyen ellentmondásos a helyzet, de lehet, és a fenti példa elég okot szolgáltat arra, hogy a művet ne az írón keresztül ítéljük meg. A művön keresztül ítéljük meg az író.

Amikor két igen különböző lázadó, Adrienne Rich és Oscar Wilde műveit olvasom, homoszexualitásuk ténye nem lehet a legfontosabb. Nem azért olvasom őket, hogy közelebb férközzek a magánéletükhöz, hanem azért, mert szükségem van arra a mélységre, amelyet műveik hordoznak.

Ahogy a formával bánnak, képeik ereje, nyelvhez való hűségük lehetővé teszi, hogy a bennünket elválasztó távolságon és időn át szóljanak hozzám. Ha nem lennének kivételes írók, egyikőjük sem lenne képes arra, hogy saját szubkultúrájuk érdeklődésén túl is célt érjen. Az igazság az, hogy mindkettőjüknek van olyan közönsége, amely nem osztja a drámaíró és költő szexuális irányultságát és romboló jellegét, de amelyet azért megérintenek ezek a jegyek, amikor őket olvassák. A művészet ott ér cél, ahol az irodalmi tollharc elbukik.

Mindamellet van egy csomó heteroszexuális olvasó, aki hozzá sem nyúlna egy homokos által írt könyvhöz, s van jónéhány homoszexuális olvasó, akiket csak a homokosok smárolása érdekel.

Mindannyian hallottunk már férfiokról, akik nem olvasnak nők által írt könyveket, és ez, annak ellenére, hogy a kreativitás fellengzős nézeteinek álcájába bújtatják, nem más, mint a másság közönséges terrorja. A férfiak kényelmetlenül érzik magukat, ha a világot nem férfiszemen keresztül látják. Ennek semmi köze a mondatokhoz vagy a mondattanhoz, annál inkább a szexizmusához. Kár lenne, ha a leszbikusok és a melegek ugyanilyen kulturális különállásba vonulnának. Korán megtanuljuk, hogyan élünk két világban; a sajátunkban s a domináns modellben. Miért nem lehet megtanulni egy többszörös világban élni? A művészet által felkínált különös, prizmaszerű világokban. Én nemcsak nőírók vagy homoszexuálisok könyveit akarom olvasni, hanem mindent, ami csak van, feltéve, hogy eredeti és igaz. Az író neme és szexualitása alapján olvasmányt választani lehangoló módja az olvasásnak. Leszbikusok és melegek számára alapvető, hogy létrehozzák saját ellenkultúrájukat, de ez nem jelenti azt, hogy semmit sem tudunk használni a heteroszexuális kultúrából. Ennél sokkal kifinomultabbak vagyunk, és érdemes emlékezni arra, hogy a konvencionális gondolkodás önmaga börtöne.

A férfi, aki nem olvas V. Woolfot, a leszbikus, aki ki se nyitja T.S. Eliotot, egyaránt szubjektív ügyet ékel önmaga és a mű közé. Az irodalom, akár hetero-, akár homoszexuálisok művelik, akár hetero-, akár homoszexuálisok életéről szóljon is, tele van energiával és érzélemmel, amire mindannyiunknak szüksége van. Nyilvánvalóan, ha egy bizonyos dolog nem

művészet, nem nyújt művészi élvezetet s nem tartalmazza azt az energiát és érzelmet sem, amiből korlátlanul meríthetünk. Amikor értéktelenségek gyártói és az ezekből hasznot húzók vesznek körül bennünket, maguknak követelve a művészet erejét, nehéz nem bedőlni annak a hazugságnak, hogy nincs is ilyen, vagy hogy a művészet bármi lehet. Ennek az egésznek a kisszerűsége lehangoló, és elkerülhetetlenül elő kell rántani saját érdekeink nagyítóját, hogy a dolgot normál méretűnek lássuk. A „Rólam szól?”, „Szórakoztató?”, „Disznó?”, „Na és a szex?” nem esztétikai kérdések, hanem olyanok, amiket a legtöbb kritikus és olvasó fel is tesz. Hacsak nem állítjuk föl az irodalomra (és nem a szociológiára, szórakoztatásra, aktualitásokra) alkalmazható ítélet kritériumait, egyre nehezebb lesz megtudnunk, mi az, ami a művészetet minden mástól megkülönbözteti.

Olvasni tanulni többet jelent, mint megtanulni betűket csoportosítani egy lapon. Az olvasás tanulása olyan képesség, amely testünk és szellemünk teljes erőforrását rendezi. Itt nem a szennyirodalom végiggyötrésére gondolok, ami mellesleg egy csomó ember számára kimeríti az írástudás fogalmát, hanem arra a képességre, hogy egy szöveggel olyan kapcsolatba kerüljünk, mint egy másik emberi lényvel. Ismerjük el önnön jogait, különállását, különlegességét, hagyjuk, hogy a saját hangján szóljon, s ne egy hasbeszélő bábjaként. Találjuk meg a hozzánk való kapcsolatát, ami mindenki másétól különbözik. Ugyanakkor ismerjük fel, hogy sem eszköze, sem módja nem vagyunk létezésének, a köztünk lévő szerelem pedig nem kölcsönös öngyilkosság. Ez a szeretet alternatív paradigmát kínál; egy teljes és tökéletesen megértett víziót egy kaotikus, beteljesületlen világban. A művészet nem amnézia, a könyvek kapcsolódásként vagy eszképzismusként való népszerű értelmezéséből teljességgel hiányzik, hogy mi a művészet. Sokféleképpen lehet kikapcsolódni, ábrándozni, de nem igazi könyvekkel, igazi képekkel, igazi zenével, igazi színházzal. A művészet: komplex érzelem megértése.

Nagya értékeliük az érzékeny gépeket. Fontok billióit költjük arra, hogy olyannyira kifinomulttá váljanak, hogy képesek legyenek ásványi anyagok jelenlétét kimutatni mélyen a földkéregben, vagy radioaktivitást mérőföldet ezreivel arrébb. Nem tartjuk értékesnek azonban az érzékeny emberi lényeket, nem költünk pénzt elsőbbségükre. Mivel a gépek egyre kifinomultabbak lesznek, az emberek egyre durvábbak, az antennák és a száloptika vajon magának követeli-e, ami egyedülállóan emberi volt? Nem a racionalitást, nem a logikát, hanem a törekeny érzékelésnek azt a különös hálózatát, mely azt jelenti, el tudom képzelni azt, ami megtanít szeretni a felismerésnek és gyengédségnek azt a szállását, ahol néha megtapasztalom az életben lüktető lényegi ritmust.

A művész radarként segít nekem. A művész, aki kivételes érzékenységet az anyaga fölötti kivételes kontrollal párosítja. Ez a fedezet nélküli, elhanyagolt berendezés, ez a folyamatosan kiaknázatlan frekvenciákra hangolt ajándék és fegyelem olyan jeleket küld nekem, amelyek máskülönben nem jutnának el hozzám. Lehetővé válik, hogy olyan élesen lássak és halljak, mint a sólyom. Ebben az élességben és ezekben a kiterjesztett szárnyakban nincs meg a menekülés kényelme. Van azonban figyelmeztetés, esély és fájdalmas szépség. Nem az, amit tudok, és nem az, ami vagyok. A tükör áttetszővé válik, s túloldalán olyan területek vannak, ahol még soha nem jártam. Azonban ha egyszer már eljutottam oda, soha töb-

bé nem kell megválnom e területektől. A művészet nem turizmus, hanem egy szélesedő térség. A művészet nem kapitalizmus, amit benne találok, megtarthatom. A címkék elszippantják nevem.

Komplex érzélem megértése.

A komplex érzélem a tiltott körül bontakozik ki. Amikor egy szituáció komplexitását érzem, a sokoldalúságát érzem és nem a nyilvánvaló, sima alakot, amely egy szempillantás alatt megragadható s könnyen feledhető. Az összetettség zavarhoz vezet. Nem találok a helyem. Amit érzek, összeütközésbe kerül azzal, ami az elvárásom volt. Logikus énem cserbenhagy, akárhogy is próbálom mérícskélgni, mindig marad valami, amit nem tudok megmagyarázni. Mindannyian éreztünk már így, mindannyian megpróbáltunk már a durvából simát csinálni, kimenteni magunkat egy készülő viharból. Rendszerint a tisztességtelenség a legjobb tanácsadónk. Különféleképpen nevezzük belső zavarunkat, mint például kimerültség, arányvesztettség, vagy a hét évnyi házasság utáni friss húsrá vadászás. Mint Ádám, elnevezzük fenevadjainkat, de nem jól, s aztán nem jönnek oda hozzánk a hívó szóra.

A komplex érzélem gyakran életünk meghatározó élményét követve jön létre; a szex, szerelem, születés, halál a leggyakoribbak, és mindegyikük hordoz súlyos tabukat. Az egyénnek az a szembetűnő magánya, amelyben mindannyian osztozunk, ha ilyen fontos eseményekkel szembesülünk, az eltolódás magánya. Az ember kizökken élete megszokott kerékvágásából, és míg inog, új érzélem terhét is cipelnie kell, olyan érzélemét, amely azzal fenyeget, hogy teljesen hatalmába kerít. A boldogtalanság és összeomlás alkalmazható kifinomult büntetésként is olyan esetekben, amikor törvényekkel már nem mernek büntetni. A problémák kezelésének képtelensége az olyan macho kultúrában, mint amilyen a miénk is, komoly gyengeségnek számít. De mi is ez a képtelenség, ha nem görcsös, gyengébbnél is gyengébb tiltakozás egy magányba zárkózott, elbódított élet ellen, amelyben a külvárosi értékeket mint legfőbb jót tukmálják az emberre? Egy újszülött gyermek – a szerelem pillanata szeizmikus megrázkódtatást okozhat bennünk, ami – ha engedjük – segít újraértékelni, hogy mi számít igazán, mi az, ami viszonyítási alapként szolgál. Ez ijesztő, és ahogy öregszünk, nehezebb szembenézni ekkora veszéllyel annak az érzéketlenségnek, amik vagyunk. A művészet azt a kihívást nyújtja, amire vágyunk, és abban a formában, amire szükségünk van, mikor saját világunk a legalaktalanabbnak tűnik. A művészet formai szépsége fenyegetés és feloldozás a betöltetlen élet formátlan semlegessége számára.

Ó – mondhatják –, a Művészet mint Vigasztalás, erre gondol. A magányos romantikus, aki a Jane Eyre-t olvassa. Az aszociális számítógépőrült, aki Wordsworth-szel kóborol.

Nem így gondolok a művészetre. Teremtésként gondolok rá. Úgy gondolok rá, mint határozott, erővel teli térre, amely ugyanilyen teret szül. A műalkotások nem reprodukálják, hanem újraterektik magukat, s ugyanakkor elegendő állandó erejük van, hogy helyet csináljanak nekünk, kisemmizetteknek. Másszóval, a művészet lehetővé teszi, hogy energiával teli térben éljünk.

Amikor a tiltott körüli érzélem kirajzolódásáról beszélek, nem a jól ismert körüli undort értem rajta. Felejtsük el a laza erkölcsű turista, vinnyogó, középosztálybeli rosszfiút, aki szexuális perverzitását kendőzetlen prózájában szépírásnak nevezi. Felejtsük el a másokat utánzó lányokat, akik nem tudnak megkülönböztetni egy műbránert bármely más csőszerű segédeszköztől. Ők csak egy nagy rakás mocskok, minket meg az igazi érdek. Ami tiltott, az ijesztőbb, érzékibb, és mentes a belvárosi menők katalógus-salakjának rémálmától. „Ne tedd ezt!” – a könnyű lázadás jelmondata. Ami tiltott, az rejtett. Beférközni szívbe és szellembe – míg, amit igazán kívánunk, annak a sötét falai közé burkolózik, amit kívánnunk kellene, a kígyóknak sikerül. Az állam, a vallás kígyóinak, a nevelés szolgálatába állt kígyóknak, a pénzes kígyóknak, a mitikus kígyóknak, akik visszafele szövik bele hazugságaikat a történelembe. Két mítosz a sok közül; az első héber: Évát a Paradicsomban rábeszéljük, hogy egyen abból, amiből soha nem kívánt enni („A kígyó ámtott el engem, úgy évém”). A második görög: Medúza, a Gorgóff, akinek kígyókból álló hajkoronája mindenkit kővé dermedt, aki csak ránéz.

Sokféleképpen olvashatjuk ezeket a mítoszokat, így van ez a mítoszokkal, de érvelésem célja miatt legyünk bizalmatlanok a kővé vált szívekkel s azokkal szemben, akikkel meg lehet kívántatni azt, amit valójában nem kívánnak.

Hogyan tudhatom, mit érzek? Amikor egy író felteszi magának ezt a kérdést, a válaszhoz meg kell találnia a megfelelő szavakat, még akkor is, ha a válasz egy újabb kérdés. Az írónak úgy kell bánnia a szavakkal, hogy lelke tartalmának hű kifejezői legyenek. Ha nem képes erre, kockára teszi szívét, önkényesen – ideig-óráig talán – pszichológusnak jó lenne, de költőnek nem.

A költő az, aki továbbmegy minden humán-elmélésznél. A költőnek fenékpásztázó hálójával bonyolult dolgokat kell a felszínre húznia és visszaszolgáltatnia a jelennek. Ahogy ezt teszi, az olvasó kezdi olyan, saját vonásait felfedezni, amelyeket, szinte születése óta, szépen eltemetett. Hallja azokat a hangokat, amelyek már annyi éve sutognak hozzá. Néhány hang hamisnak is bizonyulhat, talán az olvasó megtanul saját félelmeitől félni. A kísérő személyiségeket, amelyeket orvosilag a skizofrénia szóval illetnek, harmonikus egyensúlyba is lehet hozni. Nem szükségszerű egyetlen énbé zárkozni végigkínlóva az életet, mint egy taposómalmot, mindig ugyanazon az úton járva. Az emberi lények képesek nagyszabású repülésre; átutazhatunk magunkon, és énünket megsokszorozódottnak s hatalmasnak találhatjuk. A művész tudja ezt; a művészet a szinte észrevétlenül belénk ivódott régi, halott struktúrák szétfeszítésével egyidejűleg az általunk megingathatatlanak vélt határokat célozza. A kényelmes hazugságok összeomlanak; az egyetlen határ a képzelet határa.

Mennyit tudunk elképzelni? A művész elképzel. A művész a tiltottat képzelel el, mivel számára nem az. Amennyiben szabadabb a többi embernél, a munkájához való egyetlen hűség okán az. Legtöbbünknek megosztott a hűsége, legtöbbünk eladta magát. A művész nem megosztott és nem eladó. Szándékának tisztasága megvédi, habár éppen ez a tisztaság az, ami legnagyobb eséllyel irritálja a legtöbb embert. Nem örülünk a megszállottaknak, látnokoknak, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy nem örülünk a művészeknek. Miért menekülünk az érzés elől? Miért ünnepejük azokat, akik saját mocsarukba rántanak minket, míg üldöz-

zük azokat, akik bonyolult szépséggel teli kézzel jönnek felénk?

Bárcsak el tudnánk magunkat képzelni kétségbeesés nélkül!

Bárcsak el tudnánk magunkat képzelni tehetetlenség nélkül!

Mi történne, ha el tudnánk magunkban képzelni az igazi vágyat?

Mi történne, ha egy nő elmondaná magáról az igazat? Széthasadna a világ.

Muriel Rukeyser

Ennek az igazságnak a keresésében, túl az igazság következményeiből adódó félelmeken, vannak a művészet repülési térképei. Amikor az igazság forog kockán egy olyan társadalomban, amelynek elkeseredetten szüksége van igazságra, nem szabad hinnünk olyan, a semmibe vezető mellékutaknak, amelyek elterelnek arról az útról, amelyen mennünk kell. Rengeteg Világvége útjelzőt látunk, amelyek arról hivatottak meggyőzni bennünket, hogy semmit sem érdemes tenni, hogy mindannyian személyes rémálmainkban élünk, amelyeket alkalmanként enyhít mulandó öröm.

A művészet nem személyes rémálom, mégcsak nem is privát álom, hanem közös emberi kapcsolat, amely a most spiráljában kutatja múlt és jövő lehetőségeit. Elmeszülemény, mint a tudomány, a vallás, mint maga a világ. Olyan mesterséges és egyben természetes, mint te és én. Soha nem voltunk képesek sem vele, sem nélküle élni. Azt mondjuk, nem számít, míg idegesen megpróbáljuk kiűzni életünkéből. E kiűzetés részeként megkíséreljük tisztázni nemi hovatartozását, megpróbálunk módokat találni a lenyűgöző félelem elfojtására és csökkentésére. De mire irányulnak erőfeszítéseik? Mi az, amit kigúnyolni és akadályozni akarunk? A szabad emberi lélek.

Egy könyvesboltban voltam nemrég, odajött hozzám egy fiatal férfi, és azt mondta:

– A *Sexing the Cherry* a Négy kvartett olvasata?

– Igen – mondtam, és ő csókkal jutalmazott.

Pethő Ildikó fordítása

Jeanette Winterson 1959-ben született az angliai Lancashire-ben, jelenleg Londonban él. Az egyik legérdekesebb kortárs íróként tartják számon, aki Whitbread-, John Llewellyn Rhys- és E.M. Forster-díjat kapott. A szöveg megjelenési helye: *Art Objects (Essays on Ecstasy and Effrontery)*. Vintage: New York, 1997. Kötetei: *Oranges Are Not the Only Fruit, Boating for Beginners, The Passion, Sexing the Cherry, Written on the Body, Art & Lies, Gut Symmetries, The Powerbook, The World and Other Places*. Magyarul: *A szenvedély*. (Ford.: Lengyel Éva.) Budapest: Európa Könyvkiadó, 1998.

MIRKO KOVAČ

Karagyörgy Konrád

Konrád György cáfolhatatlanul irodalmi autoritás: olyan író, akit mindig örömmel olvasunk, gyakran idézünk. Eleven, világos az elméje, leginkább az esszéiben, s azon elgondolásaiban, amelyek a politikáról meg a totalitárius társadalmakban elfoglalt értelmiségi szerepről szólnak: *Antipolitika* (1989) című briliáns könyvében pedig elérte azt a szintet, amely csak a ritka, a kiváltságos képességű értelmiségiek privilégiuma. A rangjabeli alkotók, mint H. M. Enzensberger vagy Jean Baudrillard, a maguk módján foglalkoztak a háború fenoménjével, így a miénkkel is a balkáni göröngydarabon. Konrád György nem akart az éles elméjű, vesébe látó kollégák mögött maradni, így középük sietett a nemrégiben Belgrádban, korábban Budapesten megjelentetett *Jugoszláv háború* című könyvecskéjével. S míg pl. Jean Baudrillard a polemikus, „francia intellektuális divat legvadabb eszméit” közvetítette, azok a szövegek is ide tartoznak, amelyek a „nyugat elszorbedéséről” vagy a „NATO-háborúk kétarcúságáról” szólnak, addig Konrád György egy csomó kétes, már-már felszínes megismerést kínált föl. Néha úgy tűnik számomra, hogy túlságosan sietett az írással, s mintha Dobrica Ćosić* dolgozószobájában készítette volna el művét.

Már a horvátországi háborúk idején sem tetszettek Konrád gondolatai, de akkor még lehetett vitázni elfogult és téves nézeteivel, most viszont úgy látom, ez túl unalmas volna, ezért csak azon leszek, hogy néhány alaptalan feltevését összegyűjtsem, mindenféle korrigálás szándéka nélkül – erről már rég lemondtam. A javító szerepe egyébként is idiotikus. Ámde, olvasva ezt a könyvecskét, aláhúztam néhány irritáló passzust, meglepődve, hogy egy ilyen kaliberű szerző milyen gyenge kliséket lopkod össze. Nem vetemedtem arra, hogy polémikus szöveget írjak, semmi kedvem a vitához, csupán a margóra írt jegyzeteimet rendszereztem, sajátos recenzióvá alakítva ezeket. Sokkal könnyebb lenne és jobban megfelelné, ha Konrád György valamiféle intim történetet alkotott volna meg, betoldva mint egy brosúrárt az 1999. márciusától júniusig tartó időszakba, a szerbiai NATO-bombázást pedig bejegyzte volna valamelyik naplójába, izgalmas, provokatív irodalmi formát adva neki, viszont ha mindezekhez szocio-pszichológiai eszközökkel közelítünk, s azt tapasztaljuk, hogy a szerző történelmi tényekkel hengeg, akkor ebben mélyebbre kell ásni és taposni. Az izgalmas gondolkodókkal, írókkal, Konrád György pedig közülük való, akkor is, ha tévednek, kivétel nélkül komolyan meg kötelező tisztelettel kell bánnunk.

* Dobrica Ćosić – ifjúkommunista, partizán és magasrangú pártfunkcionárius volt, később ellenzéki magatartása miatt kiszorult a politikai közéletből. Az 1986-os szerb akadémiai memorandum (amelynek alapeszméje az volt, hogy a jugoszláv nemzetek közül a szerbséget szándékosan elnyomták) szellemi vezérének tartották. 1990-92-ig – a Milošević-éra kezdeti fázisaiban – köztársasági elnök. Nemzetközileg elismert író, munkáit több nyelvre lefordították. Művei magyarul: *Majd megvirrad már...* (1953), *7 nap Budapesten* (1957), *Messze még a hajnal* (1957), *Gyökerek* (1958), *Oldódás I-III.* (1963). (A fordító megjegyzése.)

Ártatlan marha

Konrád György nem kis ellenszenvvel fejtegeti, hogy a nemzetközi közösség szétbomlasztotta Jugoszláviát, mert ahogyan állítja, „Jugoszlávia több részre szakadása azonban tetszett neki”¹. Arról lenne szó, hogy valaki a hatalmasok közül úgy döntött, hogy kizárólag a maga szórakoztatására szétrombol egy államot. Az író úgy tartja, hogy a nemzetközi közösség ellenezte a „mesterségesen összetákolt” Jugoszláviát, így később fegyveres erővel támogatta Boszniát, az új államot, amely mellel szintén „mesterséges tákolmány”. Egy ilyen irodalmárnak, politikusnak meg filozófusnak nem volna szabad elfogadnia ezeket a célzásokat a „mesterségesen összetákolt” államokról, mert az ehhez hasonló kopott és visszatetsző szóvirágok felelnek meg a kótyagos alakoknak, akik rajonganak a klisékért, s nem ismerik fel a baromságot. A nemzetközi közösség nemcsak tönkretett szórakozásból egy államot, hanem még az „albán terroristák” oldalára is állt, véli az író, ahogyan annak idején a szlovén és horvát szecesszionista politikát támogatta. A szerző a továbbiakban arról értekezik, hogy a nyugatiak az összes hibájukat Miloševićre vetítették rá, kikiáltották gonosztevőnek, hogy az „egész szerb népet” büntessék meg, létrehozva így a fő démont, amely ellen később légi kampányt indítanak. Végül az derül ki, hogy ebben a balkáni történetben a házi politikai marha a legártatlanabb, amely ezeken a pusztá mezőkön pusztított, vagy még pusztít, immár több mint egy évtizede. Az analitikus Konrád György azt állítja, a „nyugati politikusok az etnikai nacionalizmus elismerték”², ami elkerülhetetlenül etnikai tisztogatást eredményezett, ennek megfelelően a „a horvát fegyveresek eltávolították Krainából és Szlavóniából a velük egy nyelvű görögkeletieket, akiket lehet akár szerbeknek is nevezni”. Nem értem, nevezhetnénk-e őket máshogy, de megengedem Konrádnak, hadd tanuljon még egy nevet az elűzött pravoszlávok számára. Azt állítja továbbá, hogy a „A szerb fegyveresek Bosznia szerb területéről nagobbrészt száműzték a velük egy nyelvű muzulmánokat és katolikusokat, akiket lehet akár bosnyáknak és horvátnak is nevezni.”³ Ahogy az analitikus kétkedik, miként nevezhetné el az azonos nyelvű menekülteket, nyilvánvalóvá válik, hogy ez számára egy és ugyanaz, majd az, hogy ez az egy és ugyanaz másként is elnevezhető, miközben nem feltétlenül szükséges. A szerző csupán abban biztosabb valamennyivel, hogy a muzulmánok valójában szerbek, majd azt írja, a horvátok a szerbekkel együtt „űzték a muzulmán szerbeket, akiknek bosnyák a másik neve, és akik a második világháború folyamán jobbára az usztasák oldalán álltak”⁴.

Jelentéktelen bűncselekmények

Csodálkozom, hogy egy Konrád ilyen jóízűen falatozta a szerb politikai menza kótyvasztott eledelét, és hogy készpénznek vette a „muzulmán szerbek”-ről s az usztasákról szóló

¹ In: Konrád György: *A jugoszláviai háború (és ami utána jöhet)*, Palatinus, 1999, 7.

² i.m. 13.

³ i.m. 13.

⁴ i.m. 13.

rágógumit. Ha már ilyen tanulmányt írunk, akkor figyelembe kell vennünk minden árnyalatot, hogy pedánsan tudjuk rendezni észrevételeinket. A *Jugoszláviai háború* brosúra-írója naponta elkerüli Szerbiát, a háború legkomolyabb okozóját, talán azért, hogy később a NATO-agresszió minél ártatlanabb áldozata színében tűntethesse föl. A JNA⁵ büntényei jelentéktelenek számára, az albánok fölötti erőszakról pedig kizárólag az albánok tehetnek, mivel bojkottálták a választásokat, pedig ha „szövetkeznek Milosevics demokratikus ellenzékével, más vezetőt emelhetek volna hatalomra, és az eseményeknek más irányt adhattak volna⁶”. Konrádnak tudnia kellene, hogy a szerbiai ellenzék nacionalista beállítottságú, s még inkább albánellenes. Ugyanis szemére hányja Miloševićnek, miért nem ölte meg, s üzte el már rég az albánokat. De az ilyen gondolkodó, mint Konrád, mégis oda tudja mondani egy helyütt, s ezen a ponton feltétlenül egyezünk, hogy mennyire nincs ínyére, „ha a nagy lecsap a kisebbre⁷”. Ezt a tekintélyes író a NATO-ra érti, mely a kis Szerbiát fenekeli el, viszont ez az elv nem érvényes akkor, amikor Szerbia veri a gyengébb, kisebb albánokat. Sőt, egy helyen úgy érvel, hogy a NATO-beavatkozás vezetett el odáig, hogy a „kicsi ver egy még kisebbet⁸”, mintha eddig idilli állapotokban éltek volna egymással, erre jött a NATO, el is rontott mindent, s csak bosszúvágyat szított. Ugyanúgy egyetértek Konráddal, az íróval, amikor fölnagyítja az „önmeghatározás szellemét”, amely Közép- és Kelet-Európát fogta el a kommunizmus bukása után, de furcsállom azt, hogy miért tagadja meg ezt a szellemet a valamikori jugoszláv föderáció népeitől, szecesszionistának titulálva őket. Talán az „önmeghatározás szelleme” csak egyesek privilégiuma, míg mások számára negatívum? Konrád az irományában rátámadt azokra a felszínes kritikákra és értelmetlenségekre, amelyek Szerbiát fasiszta államként mutatják be, Miloševićet Hitlerrel állítva párhuzamba. Argumentációjában legerősebb aduttja az, hogy a szerbek senkit sem támadtak meg, hanem őket támadta meg „a NATO légierije”. Mérgesen tagadja, hogy a szerbek irtanák az albánokat, szerinte egészen más a helyzet, mert a „szerbek nemcsak alanyai, de mintegy félmillióan tárgyai is voltak az ölésekkel párosuló etnikai tisztogatásuknak Szlavóniában, Krajínában majd Bosznia-Hercegovina horvát és muzulmán részeiben⁹”. Szerinte a nyugatnak szüksége volt Miloševićre, mint gonosztevőre, hogy a „NATO vezetői erkölcsi jóságtól ragyogjanak¹⁰”. Miloševićet kizárólag azért ítéli el, mert „betette a képét az ördögábrába¹¹”, ráadásul ezt a nyugat méreteinek megfelelően tette, s így „kapóra jött¹²” nekik. Baudrillard tézisei legalább örültebbek, ám szellemesebbek. Ő azt állítja, hogy Milošević a „nyugat szennyesét mossza”, elvégzi „a Fehér Európa számára a piszkos melót”, emiatt büntetik meg, hisz ugyanazt teszi, amit Európa is, csak más módszerekkel, ez pedig „minden kisebbség

⁵ JNA – Jugoszláv Népi Hadsereg.

⁶ i.m. 15.

⁷ i.m. 27.

⁸ i.m. 27.

⁹ i.m. 53.

¹⁰ i.m. 39.

¹¹ i.m. 38.

¹² i.m. 38.

eltisztogatása", különösképpen az iszlám közösségeket értve ezalatt. Milošević, Baudrillard szerint, „a negatív európai politika realizálója”, akit verni kell, de semmiféleképp sem eltenni láb alól, hanem mint Szaddamot, tartogatni kell valami más alkalomra is. Ez az ember nem más, csupán „Európa tisztátlan lelkiismerete”, amennyiben pedig gonosztevéként dolgozik, akkor „a bűncselekmények megrendelői” sem különböznek tőle. Baudrillard úgy definiálja a nyugat viszonyát Miloševićhez, mint a „hóhér platóni megismerőjét”.

Elfogadhatatlan dramaturgia

Konrád korántsem ennyira spektakuláris, vagy „lökött”, így csak néhány fiziognómiai megfigyelésig jut el: „növekvő fiziognómiai hasonlóságot érzek a háború szószólói és a jugoszláv államelnök között”¹³. Kényelmes intellektuális terelgetés ez a nyugat monsturmájáról; lehet ez sokkoló, szellemes, ironikus, pattogó, de az, ami itt történt, igenis tragikus, s mélyebb vizsgálati szondát érdemel, függetlenül a nyugati politikától, meg annak baklövéseitől. Nem ítélné el Konrád csak a nyugatot, anélkül, hogy figyelembe venné azt, ami itt a beavatkozás előtt történt. Felszínesen hangzik, amikor az író e kis könyv majdnem minden egyes oldalán arról jajgat, hogyan lehetett volna azt a NATO-lövét okosabban felhasználni, vagy a szerb ellenzéket támogatni. Miért finanszírozná a NATO a szerb ellenzéket? De mindennek tetejébe, Konrád nem érti, a szerb ellenzék mindössze azért távolítaná el Miloševićet, hogy még kegyetlenebb legyen, ha majd a helyére kerül.

Természetesen, Konrád Györgynek vannak helyénvaló megítélései, jó passzusai, aki pedig megfontolt, egyet fog érteni vele, hogy az erőszak elfogadhatatlan, akármelyik oldalról is jöjjön, viszont vannak olyan meglátásai, amelyek enyhén szólva furcsák vagy unalmasak, például amikor arról beszél, hogy az egész háború „értünk, televízőnézőkért a mi rokonszenvünk megnyeréséért [...] zajlik”¹⁴. Viszolygok attól a gondolattól, mely „sokkolóan hatna a csöcselékre”. Ki az, aki csak azért háborúzna, hogy nekünk, tévézőknek szórakozást nyújtson? Talán én nem értem ezeket a szinarchikus „dramaturgokat”, akik valamelyik páholyban ülnek, kezükben tartva ennek az egyszeri, globális műsornak a köteleit. Ez a dramaturgia számomra elfogadhatatlan, mert valóságosan és fiktíven, igazul és hamisan nivelál. A tér, amely rendelkezésemre áll, kötött, így lehetetlen sokat idézni ebből a könyvecskéből, ámbár néha egészen eredeti kijelentésekre lehet bukkani, mint amikor azt állítja, hogy a „fiatal férfiakat a géppisztoly öltözteti, hozzátartozik a marcona szexepiljükhöz”¹⁵, vagy az, hogy természetes a szerb katonák vadsága és kegyetlensége, mert ők maguk szintén menekültek, az otthonaikat albán gerillák gyújtották föl. Konrádnak leginkább az fáj, hogy a „NATO [...] a légierije az UCK nacionalista felkelőinek.”¹⁶, ez még szokatlanabb számára, amikor tudvalevő, hogy a „az albán nacionalizmus második világháborús elő-

¹³ i.m. 38.

¹⁴ i.m. 36.

¹⁵ i.m. 77.

¹⁶ i.m. 48.

élete összekapcsolódik a horvát fasiszta állammal”¹⁷. Nem esett itt a szerző a szerb mítoszok csapdájába, belezuhanva így ugyanabba az ürességbe? Majd kissé ironikusan megemlíti, hogy a légicsapások pártfogói „az albánok iránti empátiától majd elsírják magukat”¹⁸.

Nem voltam a légicsapások támogatója, de az albán menekülők nyomora és szegénysége, exodusuk tragikuma megrázott és megrikatott, akármennyire is gúnyolódjon könnyeim a kiváló író.

Orcsik Roland fordítása

Mirko Kovač, 1938-ban született Hercegovinában. 1991-ig Belgrádban élt, ám a háborús időkben megfenyegették, így a horvátországi Rovinjba költözött. Műveivel szinte az összes jelentős jugoszláv irodalmi díjat elnyerte, de legtöbbjüket utólag a hivatalos ideológia megvonta tőle, alkotásainak túl „sötét a világmérete” hivatkozva. A nemzetközi irodalmi díjak közül megkapta a svéd Tchukolsky- és a német Herder-díjat. Munkáit svéd, holland, francia, magyar, olasz, cseh, lengyel nyelvre fordították. Főbb művei: *Gubilište* (1962), *Moja sestra Elida* (1965), *Životopis Malvine Trifković* (1971, bővített kiadás: 1977), *Rane Luke Meštrevića* (1971), *Vrata Utrobe* (1978), *Uvod u drugi život* (1983), *Evropska trulež* (1986), *Nebeski zaručnici* (1987), *Kristalne rešetke* (1995), *Na odru* (1996). Legutóbb magyarul: *Európai költésrothadás* ([Ford.: Borbély János], Forum, Újvidék, 1987), *Égbéli jegyespár* ([Ford.: Brasnyó István], Forum, Újvidék, 1990), *A Meštrević család képesalbumából*, In: *Aranyhegyek birodalma, Válogatott műfordítások a mai jugoszláv prózából*, ([Ford.: Borbély János], Forum, Újvidék, 1985), *Bevezetés a másik életbe* ([Ford.: Radics Viktória], Magvető, Bp., 1989), *Malvina Trifković életírása* ([Ford.: Radics Viktória], JAK-Osiris, Bp., 2000.).

Karagyörgy Konrád című írásában Mirko Kovač a Pen Club nemzetközileg elismert tagjaként szól író- és tagtársához – szövege Konrád György fellépését és irodalmi munkásságát elsősorban azért szemléli kritikusan, mert a NATO Jugoszlávia elleni légiháborúja körüli vitát más nézőpontból szeretné megvilágítani. Ennek megfelelően a szerkesztőség a közeljövőben folytatni kívánja a balkáni háborús diskurzus különböző művészeti lecsapódásainak bemutatását.

¹⁷ i.m. 92.

¹⁸ i.m. 68.

NAGYILLÉS JÁNOS

Sallustius, a filozófus – filológus szemmel¹

A Sallustius-filológia szinte csak hipotézisekben fogalmazhat. Maga a mű két kódexben hagyományozódott, s e kettő is egy családba tartozik egy elveszett harmadik révén².

A szerző és a mű összekapcsolására vonatkozóan ókori testimonium nincs, a régebbi kódex másolója, vagy más másoló az *archetyponig* bezárólag a Prächter szerint önkényesen jegyzi a művet Sallustius neve alatt³.

Legalább ilyen szövevényes kérdés azonban az is, hogy ki is volt Sallustius. Ma *consensus philologorum*-nak tekinthető, hogy a szerzőt azzal a Sallustiusszal azonosítják, akit Iulianus Apostata 4. beszédében barátjaként aposztrofál. Prächter szerint elképzelhető az is, hogy a filozófiában igen járatos Iulianus éppen ezzel akarta Sallustius további tanulmányokra ösztönözni⁴. Zeller ezt azzal támasztja alá, hogy feltételezi, a mű nem más, mint a Iulianus programjában nagy jelentőséggel bíró politeista reakció manifesztuma, szerzője pedig a művel voltaképpen irodalmi propagandatevékenységet folytat. Prächter szemmel láthatóan egyetért ezzel, amikor a szerző ateizmusról szóló megjegyzéseinek (Sal. XVIII, 1)⁵ célpontját a kereszténységben gyanítja: az itt szereplő *atheiai* kifejezés helyes értelmezése eszerint nem más, mint a keresztény vallás és kultusz.

A mű formája filozófiai traktátus, praktikus összefoglalása az újplatonizmus tanainak, „dogmáinak”. Az írás tartalmi szempontok alapján két nagyobb egységre tagolható: I-XII. caput és XIII-XXI. caput. Mindkét főrészben azonos tehát a témák sorrendje: 1. metafizika és teológia; 2. kozmológia; 3. antropológia.

A mű rövid tartalmi összefoglalása e szempontok szerint a következő. Az első egység metafizikai részében a következőkről van szó: 1.c. bevezetés, a szerző összefoglalja a tanok hallgatójával szemben támasztható elvárásokat; 2-5.c. az első ok, valamint a mítoszok osztályozása; 6.c. átvezetés a kozmológiai részhez: az enkozmosz és hiperkozmosz istenek⁶; 7.c. a világ örökkévalóságának bizonyítékai; 8.c. az értelem és a lélek jelenléte a világban; 9.c. gondviselés, végzet és szerencse; 10.c. az antropológiai rész kezdete: az erényről és a gonoszságról; 11.c. a jó és rossz alkotmányok felosztását tartalmazza, lényegében Platon

¹ Az itt olvasható újplatonikus traktátus szerzője nem a történetíróként jól ismert Sallustius, hanem egy másik, az előzőnél mintegy négyszáz évvel későbbi szerző (*Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumwissenschaft* [a továbbiakban:] PWRE: Sallustius 37.).

² E kódexek a *cod. Ambrosianus B 99 sup.* a 13. századból, és a *cod. Barberinianus I 84* a 16. századból. A szöveg hagyományra vonatkozó kimerítő tájékoztatást nyújt Prächter cikke: PWRE I.A.Bd.2 1960.50-1961.13.; *Salustios: Des dieux et du monde*, ed. par G. Rochefort, Société d'Édition «Les belles lettres», Paris, 1960: Introduction XXXIII-L.

³ A latin név görög átírata: Salustios. Mi a megszokottabb latin formát használjuk.

⁴ Bővebben ld. PWRE I.A.Bd.2. 1966.27. skk.

⁵ A továbbiakban Sallustius művét az egyszerűség kedvéért így idézem.

⁶ A fogalmak magyarázatát ld. a szövegben.

Államának államforma-rendszere alapján; 12.c. az emberi cselekedetekben artikulálódó rosszról értekezik metafizikai alapon. Prächter szerint az első egység végét jelzi a 12.c. eszkatologikus záradéka.

A második nagy szerkezeti egység (13-21.c.) egyes fejezeteit ugyanő exkurzusoknak minősíti, és úgy véli, az eddigiek kiegészítéséül szolgálnak. A 13-16.c.-ban így ismét a metafizika és teológia témája következik. A 13.c.-ban a szerző azt fejtegeti, hogyan származnak le az alacsonyabb rendű létezők a hierarchiában fölöttük állókból. A 14.c. az istenek változhatatlanságával össze nem illő apóriát igyekszik tisztázni, hogy ti. az isteneknek nem okoznak örömet az emberek tettei, de ugyanígy harag sem ébredhet bennük miattuk. A 15.c. lényegében ugyanezt a témát folytatja: az istenek változhatatlansága azt is kizárja, hogy emberi kultuszcselekményekkel törődjenek. A 16.c. tartalma az előzővel szorosan összefüggő, míg a 17.c. ismét felveszi a kozmológia fonalát, kiegészítve a világ örökkévalóságáról a 7.c.-ban mondottakat. A 18.c.-ban az atheiai taglalásával veszi kezdetét az antropológiai szakasz, mely a 19.c.-ban annak fejtegetésével folytatódik, hogy miért boldogulnak az életben jobban a gonoszak a derekaknál, s gonosz tetteikre miért nem következik rögtön büntetés. Ez már előkészíti a *metempsykhósis* 20.c.-ban taglalt témáját. Ezek után a 21.c.-ban ismét eszkatologikus záradékot olvashatunk.

Nem zárhatjuk ki, hogy a mű alapjául egy hosszabb, a ránk maradt traktátusban éppen csak említett témákat is kimerítően tárgyaló korábbi munka szolgált: Sallustius ezt a művet kivonatolta. Ez a hipotézis Prächtertől származik, szerinte az *excerptum* olyan személy műve, aki nem eléggé értett a filozófiához, mert fontosságukban nem különböző témák közül egyeseket hosszabban tárgyal, míg másokat elintéz egy-két szóval. A 8.c. elején például a *nus-t* alig magyarázza (*tis dynamis* – egy erő), a többi hiposztázist azonban behatóan taglalja. Prächter elméletével kapcsolatban azonban legalábbis elgondolkodtató az a tény, hogy az egyes filozófiai iskolák érdeklődése a filozófia tudományának egyes területei iránt az időben előrehaladva korántsem volt úgymond egyenletes, nem is beszélve esetleges területi megoszlásról.

Véleményünk szerint a mű rövidsége sem mond ellent okvetlenül azzal, hogy a szerző eredeti munkája lenne. Az egész mű rövidségén kívül a mondottak könnyen elsajátítható formája, stílusának keresetlensége, dísztelensége azt a feltételezést is megengedi, hogy oktatási célokra készült, annál is inkább, mivel erre a mű első fejezeteiben többször is történik utalás. Ezt viszont mintha támogatná szöveg hagyományozása, nevezetesen az a tény, hogy a művet nem másolták nagy számban. Ha azonban elfogadjuk a *Sallusti libri Iulianus idejéből* való származását, és azt a másik hipotézist, hogy a szerző valóban az *Apostata* barátja volt, a szövegnek a 'terjedésre' mindössze három, és ráadásul nem is teljes három éve volt.

A szöveg keletkezésének indíttatásához nézetünk szerint közelebb visz bennünket a mítoszok osztályozásáról szóló rész beiktatása (Sal. IV.). Hasonló rendszert ugyanis korábbi újplatonisták nem hoztak létre. Mivel azonban ennek kifejtéséhez a mítoszok filozófiában játszott szerepének felmérésére van szükség, a Sallustiusszal és művével kapcsolatos rövid összefoglaló után térjünk át erre a témára. Vizsgálatunk kiindulópontja a platóni hagyaték, amely az újplatonizmus minden eklekticizmusa ellenére annak főforrását és legfőbb *auctoritas*-át jelenti.

Az első lépés azoknak a Platón-helyeknek a szemügyre vétele, amelyek a mítoszokról nyilatkoznak. Célunk ezzel egyrészt az, hogy rámutassunk, mennyire különböző azok megítélése már a különböző platóni dialógusokban is, másrészt pedig az, hogy valamiféle kritériumot keressünk, a mítoszok filozófiában való használhatóságának mércéjét, majd összevessük mindazzal, amit a témával kapcsolatban az újplatonizmus sallustiusi stádiumában tapasztalhatunk.

Második lépésben a mítoszok platóni alkalmazásában kívánunk kimutatni egyfajta toposzszerűséget, és rávilágítani azokra a kezdeményekre, amelyek Sallustius mítoszosztályozását ihlették.

Korunk olvasója számára a mítoszok filozófiai felhasználását illetően az első kérdés bizonyára ennek miéjtje lenne. A hagyomány alapján erre egyszerűen válaszolhatunk, ebben azon nyilatkozatokra támaszkodva, amelyeket a platóni dialógusok egy-egy szereplője bocsát előre vagy fűz magyarázatként a mítoszoknak az érvelésben való aktuális felhasználásakor.

Az *államférfi* 274e-ben az egyiptomi vendég így zárja nagy terjedelmű mitikus elbeszélését: „Ezzel vége a mítosznak, s most használjuk fel arra, hogy belássuk, mekkora hibát követtünk el, amikor az előzőekben a király és az államférfi alakját megrajzoltuk.”⁷

A *Kritias* 108c-ben a címszereplő – ugyancsak nagyszabású – mitikus elbeszélését Hermokratés unszolására adja elő: „... a régieket mint derék polgárokat mutasd meg s magasztald.”

Árulkodó megjegyzés ugyanezen kérdést illetően a *Törvények* 913c egy mondata: „De szót kell fogadni a mítoszoknak is (...).” A 931b-c-ben az athéni mitikus példákkal bizonyítja, hogy a szülők átkát meghallgatják az istenek.

A *Prótagoras* 320c-ben a címszereplő Prométheus és Epimétheus mítoszának elmondása előtt a következő kérdést intézi a jelenlévőkhöz: „(...) mondjak-e el egy mítoszt bizonyítékkul, vagy inkább a fogalmi bizonyítás útját járjam végig?” Ugyanő beszéde végén így szólítja meg Sókratést (328 c): „Íme, Szókratész, mítoszzal is, érveléssel is bemutattam neked, hogy az erény tanítható.”

A fentiekén kívül a *Lakoma* több szereplője is mítoszokra, vagy legalábbis mitikus gyökökre hivatkozva mondja el beszédét Erósról.

A *Phaidón*ban Sókratés a 112c-től az alvilági folyamatok leírásán és nevük magyarázatán keresztül számol be a lelkek sorsáról földi porhüvelyük pusztulását követően. Ugyanígy az *Állam* 614b-től a pamphyliai Ér nagyszabású látomása tartalmilag más, lényegét illetően azonban azonos módon érzékelteti a lélek halál utáni egzisztenciájának függőségét földi életének minőségétől.

A mítoszok kisebb, utalásszerű említéseinél külön hivatkozás nélkül, mondhatni spontán módon használják fel a történeteket Sókratés és más dialógusszereplők érvelésük alátámasztására, sokszor mitikus alapú metaforákat vesznek igénybe beszédük színezésére.⁸

⁷ Az idézett Platón-helyek fordítását ld. *Platón összes művei I-III.* (Bp., Európa, 1984, Bibliotheca Classica.)

⁸ Philébos 12 c-d és 16 c-ben Aphrodité név alatt beszélnek a gyönyörörről; a Szofista 242 d-ben a szicíliai mûzsa Empedoklést, az ión mûzsa Hérakleitoszt jelenti.

Összegezve: főleg az utóbbiak mutatják, hogy először is magát a platóni kifejezésmódot szövi át a mítosz keresetlen egyszerűséggel. Erre alkalmat teremt Platón számára az, hogy a dialógusok életszerű helyzeteket idéznek meg, ezért e párbeszédnek gondolatmenetére a filozófiában teljes joggal elvárt szabatosságra való törekvés mellett is jellemző a traktátusénál nagyobb szabadság.

Ugyanez a szabadság egy másik szempontból is magyarázható, ez pedig az, hogy a platóni dialógusok nemcsak filozófiai jellegű írások, hanem műalkotások is.

Láthattuk azt is, hogy a mítosz auktoritása hihetőséget kölcsönöz azonos témáról (pl. az Alvilág) szóló, de tartalmilag homlokegyenest különböző elbeszéléseknek. Ez magyarázatát abban leli, hogy a mítosz elbeszélése nem cél, hanem eszköz, s a hit kérdése nem magával a mítosszal kapcsolatban merül fel, hanem a tétellel összefüggésben, amelyet a mítosz bizonyítani kíván. A nagyobb mitológémák tehát Platónnál az érvelés szerves tényezői, melyeknek az a tény, hogy bizonyos mítoszoknak isteni származást tulajdonítottak, nem csekély auktoritást kölcsönzött, mint fenti hivatkozásaink bizonyítják. Sőt nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy bizonyos tárgyakkal kapcsolatban (ilyen például a lélek testbe költözés előtti és utáni egzisztenciája és egyes metafizikai témák) a dialógusok szereplői mintha nem is tudnák függetleníteni magukat a mítosztól. Az ezekkel kapcsolatban tapasztalható mitologizáló hajlandóságnak párhuzamát a kisebb-nagyobb, nem mitikus jellegű hasonlatok adódnak, melyekkel kapcsolatban nem kerülheti el figyelmünket az a tény, hogy tartalmuk helyességét, éppúgy, mint a mítoszok hitelét, sohasem vonják kétségbe.

De mi is a mítosz Platón szerint, és honnan származik? Az *államférfi* ifjú Sókratést faggató vendége a Kronos uralma idején élt emberekről beszélve jegyzi meg (271b): „Ők voltak a forrása ezeknek az elbeszéléseknek, amelyeket manapság sokan – tévesen – kétségbe vonnak.” A 272b-d-ben a vendég érdekes szembeállítást tesz: nem tudni – mondja, hogy az aranykori emberek testi-lelki jólétükben és mert szabadidejük is bőven volt, filozofáltak, vagy olyan mítoszokat meséltek egymásnak, amilyeneket manapság róluk szoktak mondani az emberek. Még a 272d-ben adódik a különbségtétel némiképp hiányos magyarázata: az előbbi két dolog közül az egyiket, és nem vitás, hogy a filozofálást, a „tudományok és beszélgetések okos felhasználása”-nak nevezi a vendég.

A *Timaios*ban Kritias egy öreg egyiptomi papnak tulajdonítja elbeszélését az özönvíz előtti Athén lakóiról. Ennek befejezése után Sókratés hálája kifejezése közben megjegyzi (26e): „(...) az is nagy dolog, hogy nem költött mítoszból, hanem igaz történetről van szó.”

A *Törvények* 664d-ben az athéni a három múzsa kar egyikének a vénét teszi meg, akikre az a hivatás vár, „hogy (...) az erkölcsi elvekről isteni szöveget által mítoszokat mondjanak.”

Kifejtett definíciót tehát nem találunk a mítoszra vonatkozólag: a mítosz mint tudományos fejtegetés lehetséges tárgya nem volt érdekes a dialógusokban szereplő vitázó felek számára. Az előadott mitológémákról mindössze annyit tudunk meg, hogy mitikus kor emberei a főforrásai. Erre utal az is, hogy az özönvíz előtti Athénról és Atlantisról szóló elbeszélés forrása egy egyiptomi pap, az egyiptomiak pedig például a Thalésról szóló életrajzokban⁹ is – és persze szerte az egész görög-latin antikvitás hagyományában – valamiféle ősi

⁹ Diog. Laert. I. 22-44; Clem. I. 65.

tudás letéteményeseiként szerepelnek.

A mítoszok azonban bizonyos esetekben, minthogy költők által elmondott történetek, felvetik az előadásmód helyes voltának kérdését. Léteznie kell tehát egy magnak, a mitológéma egyfajta vázának, amelyre több módon, tehát helyesen és helytelenül is fel lehet a mítosz előadását építeni.

Erre látszik utalni az *Állam* egy helye (390c), ahol Sókratés kárhóztatja az istenekről szóló olyan elbeszéléseket, melyekben az olymposiak szertelen vágyakozásukban az emberi világban sem helyénvaló tettekre vetemednek. Sókratés a maga részéről példát is ad arra, hogy hogyan kell elmondani egy olyan történetet, amelynek istenek és hősök a szereplői (*Állam* 393e-394b). Amit Sókratés a mítosz elbeszélése közben igyekszik elkerülni, az az utánzás, vagyis amit a mai esztétikai érzék leginkább keres efféle elbeszélésekben: hogy ti. a művész, empátiája révén, bizonyos nyelvi eszközök segítségével minél életszerűbbé tegyen egy történetet. Sókratés az utánzással az egyszerű elbeszélést helyezi szembe (*Állam* 392d-393c). Nyilvánvaló, hogy mi vezethette erre a némiképp művészetellenesnek tekinthető igény megfogalmazására: a mindenkori elbeszélőtől azt várta el, hogy a mítosz által hordozott elemi mondanivalót, tanulságot hagyja minél tisztábban, az előadásmód sajátosságaitól érintetlenül.

Mármint ami Sallustiuszt illeti: rövid terjedelmű művébe nyilván olyan mítoszokat vett fel, amelyeket hitelességük és tartalmuk miatt is alkalmasnak talált erre. A mítoszokat tárgyak szerint csoportosította, az egyes csoportokon belül példaként felhozott mítoszokat pedig magyarázta. Mindeközben azonban a hit kérdésével a mítoszokkal kapcsolatban nem foglalkozott, holott, mivel Platón nagyon is tág teret szánt dialógusaiban az ilyen elbeszéléseknek, nem hagyhatta figyelmen kívül ezt a kérdést¹⁰. A probléma Iulianus Apostata és Sallustius korában különös aktualitást nyer a keresztények és a pogány filozófusok vitáiban, és szerepe van a mű keletkezési körülményeivel kapcsolatos elméletünkben is, ezért a következőkben ezt vesszük szemügyre.

Lássuk tehát, mutatkozik-e Platónnál valamilyen kritérium a mítosz hitelével kapcsolatban. Hogy a következtetést elővételezzük, ilyen kritérium van, és pedig az a filozófiai következtetésekből származó meggyőződés, hogy mit lehet az istenekről állítani. Egy kevésbé objektív, másik kritériumról az erre adott példák után szólnunk.

Sókratés az *Állam* 377e-380c-ben kizárná a nevelésből azon mítoszokat, amelyek Uranos és Kronos rettenetes tetteiről, vagy Héra, Héphaistos és Zeus viszályairól beszélnek. A 379a-ban Platón mestere Adeimantos kérdésére kijelenti, hogy „amilyen az isten lényege, olyanak kell őt mindig feltüntetni, akár hőskölteményben, akár dalban, akár tragédiában ábrázolja is a költő.” Az erre következő fejtegetésben pedig az istenek ábrázolhatóságának elveire is fény derül: az isten lényegileg jó (379a), következésképp nem árthat (379b), nem tehet rosszat, és nem is lehet oka semmi rossznak (uo.), ha nem ártalmas, akkor hasznos, sőt oka az ember jó helyzetének (uo.). Sókratés a nevelés szempontjából (*Állam* 389a) kímé-

¹⁰ A kérdést behatóan taglalja Kerényi Károly: *Mi a mitológia?* c. tanulmányában: in Kerényi Károly: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető kiadó, Bp. 1984, 352-369.o. Platón és a mítosz viszonyáról Kerényi szól még Platonizmus c. tanulmányában: uo. 472-477. o.

letlenül elveti azt a híres Homéros-helyet is, ahol Héphaistos fölött az istenek „ki nem oltódó nevetésre fakadtak”¹¹.

A *Phaidros* 229b-e-ben egy kultusz-aition, Boreas oltára kapcsán merül fel a hit kérdése. Ezzel kapcsolatban teszi fel *Phaidros* Sókratésnek azt a kérdést, melyet sokan korszakhatárnak tekintenek a görög gondolkodás történetében (229 c): „(...) hiszed, hogy igaz ez a mitikus elbeszélés?” Sókratés azonban nem mutat túl élénk érdeklődést a téma iránt: szerinte a „bölcsek”, azaz a szofisták szokása, hogy ésszerűen próbáljanak megmagyarázni ilyesmit, ami pedig a különös mitikus lényeket illeti, a bennük való hit őt hidegen hagyja, számára közömbös, főképp mert ezek valami „szörnyű okos” ember találmányai lehetnek.

Hogy az ilyen történetek fölött Sókratés nem tör határozottabban pálcát, annak csakis az lehet az oka, hogy a beszélgetésben épp nem a nevelés irányelveiről van szó: igaz-e a mítosz, vagy nem, szinte közömbös.

Csakhogy a mítoszok hiteles vagy helytelen előadásának van természetfölötti következménye is, mégpedig az, hogy aki helytelenül mondja el a mítoszokat, az gyalázza az isteneiket. Ennek ismert példája Stésikhoros palinódiája, amelyről Platón is tud, sőt említésre méltónak tartja: Stésikhoros egy költeményével megsértette az isteni Helenét (azt állította, ott volt Trójában), aki ezért vaksággal sújtotta; váratlan betegsége csak akkor múlik el, amikor egy másik költeményben visszavonja Helenével kapcsolatos állításait (*Phaidros* 243a-b).

Az előzőekben megállapított kritériumok alapján teljesen érthető, hogy miért kritizál az idősebb korában már valamelyest rigorózusabb Platón a *Törvényekben* több mítoszt is. A 636d-ben a krétaiak hazugságának tulajdonítja és elítéli a Ganymédész-mítoszt, mondván, hogy csak azért találták ki ezt a történetet, hogy istenük példája alapján maguk is élvezhessék a homoerotikus kapcsolatokat. A 663e-ben a dialógus athéni szereplője a Kadmos-mítoszt a sárkányfog-veteménnyről a hiszékenységek példaként idézi fel.

A platóni mítosz mibenlétének, igazsága kritériumainak, és bizonyos tárgyi kérdéseknek a tisztázása után térjünk vissza Sallustius művére: hogyan rendszerezi a 4. századi filozófus mintegy nyolcszáz esztendővel Platón halála után a mítoszokat, mit gondol az egyes mítoszosztályokba tartozóknak, s e kettő után, figyelembe véve a platóni mítoszfelfogásról mondottakat, azt a problémát próbáljuk meg körüljárni, hogy pusztán szubjektív rendszerező hajlandóság, vagy valami más, aktuális és praktikus szempont vezette arra szerzőnket, hogy rövid művében e tárgynak külön fejezetet szenteljen.

Említettük, hogy korábbi újplatonisták és általában a korábbi filozófia használja ugyan érvelésében a mítoszokat, azonban a Sallustiuséhoz hasonló rendszerbe senki sem foglalja őket. Hogy szerzőnk eredetit alkotott vagy már meglévő művet, illetve műveket kivonatolt, ebből a szempontból majdnem közömbös. Annál fontosabb viszont, hogy a mítoszosztályozás példái Sallustiusnál nagyrészt olyan mítoszok, amelyek a keresztényeket a leginkább megbotránkoztatták, s amelyek fontos érvet jelentettek számukra, ha a pogányok vallásossága ellen akartak kifogást emelni. Ugyanezt az eszközt persze a pogányok is használták, maga Iulianus is *Galileai* c. beszédében, melyet a keresztények ellen írt, és amelynek számos

¹¹ Hom. II. I 599-600., Devecseri Gábor ford.

töredéke található meg idézetként Kyrillos püspök ellenművében. A Galileai természetesen Jézus, akinek csodái természetfölöttiek és megmagyarázhatatlanok lévén a pogányok keresztényekkel szembeni gúnyolódásának legfőbb céltáblái voltak. Hasonlóképp a keresztények a pogánysággal szemben annak transzcendens szféráról szóló, ősi elbeszéléseit tudták a leginkább kijátszani. Ilyesfajta támadásokra mi sem alkalmasabb, mint a nézetek autentikus voltát és igazságát bizonyító szent szövegek hitelének becsmérése. Minden valószínűség szerint erről volt szó Iulianus előbb említett beszédében, és ugyanezt tették a művelt keresztény tollforgatók, valahányszor rámutattak a pogány filozófia istenképe és a rólok szóló mítoszokban foglaltak között feszülő mérhetetlen ellentmondásra, amelyet a pogány filozófia csak allegorizáló mítoszmagyarázatokkal tudott enyhíteni¹².

A filozofikus és a mitikus gondolkodásmód és világszemlélet ellentétének felismerése már Platón idején megtörtént. A „mítoszok használata” azonban, hogy Sallustius kifejezésével éljünk (Sal.III.1), annyira mélyen gyökerezett a görög gondolkodásban, hogy a kettő: mítosz és filozófia egymás mellett élt még a Platón és Sallustius között eltelt – feltételezhetően – mintegy nyolcszáz esztendő elteltével is. Talán továbbra is békén megfértek volna egymással, ha időközben nem emelkedik államvallás rangjára a kereszténység, és nem illeti vehemens bírálattal mindkettőt, de az – ott szembetűnőbb – politeizmus miatt elsősorban a mitológiát. Iulianus alatt bekövetkezett az ellentámadás. A mítoszokról külön szóló 3. és 4. caput beiktatásának általunk feltételezett intenciója tehát egyfelől a mítosz apológiája, másfelől a filozófiáé, amely a vallási életen és a költészet-irodalmon kívül ugyancsak kapcsolatba került a mítoszokkal azok allegorikus magyarázata révén. Az apologetikus szándék a két fejezetben több helyütt kimutatható, ugyanígy az is, hogy a szerző a mítoszok használatát, minthogy a mítoszok az allegorikus magyarázatok szerint rejtett tartalmakat takarnak (*prokalymmata* – Sal.III.4,3) a filozófiával mondhatni egyenrangúnak tartja.

A III.1-ben a kérdés feltételét követően, hogy miért használtak a régiek mítoszokat, figyelmen kívül hagyva a tanokat, a szerző a mítoszok isteni eredetét igyekszik bizonyítani azzal, hogy mintegy elővételezve a 4.c. mítoszosztályozásának szempontjait, az istentől ihletett költőkre, a legjobb filozófusokra, a rítusok gyakorlóira, és nem utolsósorban magukra az istenekre osztja fel a mítoszokkal élők körét.

A III.2 szerint filozófiai bizonyíték is van a mítoszok isteni eredetére: az, hogy a hasonló dolgok kapcsolatban állnak egymással¹³. Következésképp – mondja a szerző – az istenekről szóló történetek is hasonlóak az istenekhez, és biztosítják az istenek jóindulatát azok iránt, akik a mítoszokat megfogalmazzák.

A III.3 a mítoszok egymással különösebb összefüggésben nem álló részleteit veszi védelmébe: a mítoszok az isteneket, valamint az istenek tevékenységét és jóságát utánozzák, ami bennük *arrhêton* (elmondhatatlan), *aphanes* (nem látható) vagy *kryptomenon* (rejtett), csak

¹² Az allegorizáló mítoszmagyarázat ősi kezdeményeit láthatjuk Platón *Kratylos*ának allegorikus istennév-etimológiáiban.

¹³ Rochefort az imitatív szimpátia fontosságára nézve kiemeli még a XIV,2,1-2 és a XV,2,3 helyeket.

azoknak szól, akik képesek a transzcendencia összefüggéseinek felfogására. A jelentés efféle rejtőzése illetve ennek feltételezése annál is kézenfekvőbb a szerző számára, mivel a világban is megtaláljuk párhuzamát (III.3.2), amennyiben ott is csak a testek és dolgok láthatóak, a lélek és értelem viszont láthatatlan.

A III.4 szerint a szerző didaktikai szempontból tartja helyesnek az igazság mítoszokban való megfogalmazását. Ha a tanító nem mítoszokban fogalmazna – állítja Sallustius – azaz filozófiai formában, a tudatlanok nem értenék meg, és megvetnék az igazságot, a tanulmányokban szorgalmasak viszont elbíznák magukat (rhythymia): a mitikus fogalmazásmód őket további filozofálásra ösztönzi.

A mítoszhasználat jogosságának több úton történő bizonyítása után, a szerző rátér a mítoszok azon részleteire, amelyek *atopiai*-t (nem helyénvaló, szokatlan, elítélendő részletek) tartalmaznak (III.4.2): házasságtöréseket, rablásokat, atyák megköltözését. Ezek a történetek nem valók másra (III.4.3), mint arra, hogy újfent felhívják a figyelmet: a mítosz szavai csak az igazságra boruló fátyol (*prokalumma*), melyek hallatán az ember rögtön belátja, hogy az igazság elmondhatatlan (*aporrhéton*)¹⁴.

A 3. caput paragrafusainak tartalmára állításunk bizonyítása során még rövidesen visszatérünk. Most azonban lássuk, a mítosz apológiája után hogyan szemlélteti szerzőnk, hogy a mítoszok miképp tartalmaznak a filozófia által kikutatottakkal egybecsengő igazságokat.

Prächter a mítoszok efféle osztályozásában kézenfekvő logikai hibát lát, mely elmélete szerint a kivonatoló hozzá nem értését bizonyítja. Az eredeti mű – állítja Prächter – bizonyára ugyancsak tartalmazott egy hasonló klasszifikációt, és a mítoszok magyarázatának kiemelésén tárgyalt metódusát. A feltételezett szerkesztő a kettőt logikailag átgondolatlanul ötvözve hozta létre ezt a rendszert a ránk maradt formában.¹⁵

Prächter hipotézisének helyességét helybenhagyva is található azonban koherencia mítoszok ilyen módon történő osztályozásában.

Sallustius 5 mítoszfajtát különböztet meg: *tropos theologikos* (istenekre vonatkozó típus), *tropos physikos* (természettel kapcsolatos típus), *tropos psychikos* (a lélekről szóló típus), *tropos hylikos* (az anyagról szóló típus), és a két utóbbi keveréke a *mikton eidos* (kevert fajta) (IV.1.1).

Az öt csoport közül az első három sorrendjét a világ hierarchiájában egymást követő hiposztázisok határozzák meg (IV.1-2). A harmadik, *tropos hylikos*-ról szóló paragrafus, bár ebben a formájában túlteng benne a kritikai hangvétel, a hiposztázisok újplatonista hierarchiájában – utolsóként – beilleszthető egy logikus leszármazási sorba. Végül azzal, hogy a mítoszok kevert fajtáját *ek tútón miktoi*-nak (IV1.1) nevezi szerzőnk, tehát a (két) előzőből összetettnek, elismeri a *tropos miktos* létjogosultságát, annál is inkább, mivel az anyagi természetű egyiptomi mítoszok elítélése után, példát is hoz a görög kultúrkörből e mítoszfaj

¹⁴ Összecseng Plótinus elragadtatás-tanával, azaz azzal, hogy a végső dolgok, transzcendencia, nem intelligibilisek, hanem misztikus formában megragadhatók, ebben azonban az emberi lelket a testtel való összekötöttsége megakadályozza.

¹⁵ PWRE I.A.Bd.2.1962.5-1963.30.

helyes használatára.

Lássuk most kissé részletesebben Sallustius mítoszosztályait.

1. *Mythos theologikos* (IV.1.2): az ilyen mítosz tárgya nem az anyagi szféra, hanem az isteni hiposztázisok és ezek egymáshoz való viszonya. Példája, aminek később még jelentősége lesz, az a mítosz, amelyben Kronos felfalja gyermekeit. A mítosz az útplatonista hagyományban másutt is felbukkan. Plótinus (*Enneades* V.1.7) ebben leli allegorikus magyarázatát annak, hogy „minden az istenből származik, és oda tér vissza”. Szerzőnk szűkebb értelemben annak allegóriáját látja a történetben, hogy az isten szellem lévén önmagába fordul.

2. *Mythos physikos* (IV.2.1): az ilyen mítosz az istenek természetére és világra gyakorolt hatását tárgyalja. Újra a Kronos-mítosz a példa, Kronos nevét a népetimológia már az ókorban is hajlamos volt *khronos*-ként értelmezni. Kézenfekvő tehát az allegorikus magyarázat: Kronos az idő (*Kronos* = *khronos*), gyermekei pedig az idő részei (*ta merh tu kronu*), akik az egészből (*to olon*) származnak és abba térnek vissza. Ezzel a szerző a világnak időbeli meghatározottságát és változandóságát fejezi ki.

3. *Mythos psychikos* (IV.2.2): az istenektől származó lelkek (*psykhai*) hatásait és tevékenységét vizsgáló mítoszokat foglalja magában. Példát a típusra nem hoz a szerző, G. Rochefort szerint azonban olyan mítoszokról lehet szó, mint Platón *Lakomájának* 23. fejezetében (*Poros és Penia*), amelyet Plótinus az *Enneades* III.VI.9-ben magyaráz.

4. *Mythos hylikos* (IV.3.1-2): szerzőnk szerint műveletlenségük miatt főleg az egyiptomiak használják, mivel testeknek vélik az isteneket (IV.3.1), szerintük Isis a föld, Osiris a nedvesség, Typhón a hőség, Kronos a víz, Adónis a gyümölcsöket jelenti, Dionysos pedig a bort. Ilyesmit: a fákat, köveket, stb. isteneknek tartani szerzőnk szerint balgaság. Sallustius ellenpéldájából kiderül, hogy ő ilyesmivel kapcsolatban csak az istennevek metaforikus használatát tudja elfogadni, és erre számtalan példa van a görög és latin irodalomban.

5. *Mythos miktos* (IV.6.1): a IV.6.1 és a III.1.2 egymással összecsengő állítása szerint a rítusok alapjául szolgáló, azokban „eljátszott” mítosz. Ezzel Sallustius véleményünk szerint, ki nem mondva bár, de a pogány rítust veszi védelmébe. A kultikus rítuscselekmény (*ta drómena*) eszerint ugyanúgy kifejezési módja az elmondhatatlan igazságnak, mint maga a benne foglalt mítosz.

A *mythos miktos*-ra két példát is hoz a szerző, melyek közül – ha a mű valóban két korábbi munka kivonatának összedolgozása – az elsőt az eredetihez, a kivonatolt műhöz tartozónak vélhetjük, a másodikat viszont aktuális kiegészítésnek. Lássuk őket sorrendben.

Az első példa az istenek közé vetett aranyalma mítosza (IV.4). Az értelmezés szerint (IV.5) valóban megvan benne a világrend hierarchiájának minden szintje: az istenek lakomája a világ fölött álló erők egységét jelenti, az aranyalma, mivel Eris veti az istenek közé, maga a világ, mely egymással viszályban álló ellentétekből tevődik össze. Az istenek vitája az alma fölött azt fejezi ki, hogy más és más javakban részesítik a világot. Paris, az érzékelése szerint élő lélek allegóriája, mivel a világban működő erők közül csak a szépséget látja, a szépségnek, Aphroditének adja az almát.

A második példát a Magna Mater-Attis mítosz (IV.7-11), a 7. paragrafus mondatának feltételes voltából kiindulva (*ei de dei kai eteron mython eipein*), ami válasz lehet egy feltételezett kérdésre, a Iulianus Apostata barátjával azonosított szerkesztő betoldásának tartják¹⁶, mi-

vel Iulianus 4. beszéde¹⁷, *Az istenek anyjára* címmel, ugyancsak újplatonista módon, allegorizálva magyarázza a Kybelé-mítoszt¹⁸.

Eltekintve azonban attól, hogy a mítoszsztyálok felsorolása után záradéknak is tekinthető IV.6-ot követően már a IV.7-11.1-2 valóban némileg következtetlően folytatja az egyszerű már berekesztett fejezetet, a szóbanforgó részlet mégis újabb adalékként is felfogható, ha figyelembe vesszük: egy nagy jelentőségű mítoszt a vele kapcsolatos rítussal és a kultuszhoz tartozó, a keresztények által elutasított szokásokkal egyetemben magyaráz, úgy, hogy még a rítusok időpontját is ebbe a nagy összefüggésbe tudja állítani¹⁹. A mítosz itteni tárgyalásának jelentősége annál is nagyobb, mivel magába foglalja a keletkezés egész újplatonista elméletét az első októl egészen az anyagig.

Nézzünk most néhány testimoniumot Nazianzoszi Szent Gergely műveiből annak illusztrálására, hogy a Sallustius művében szereplő mítoszok és magyarázatuk válasz lehet bizonyos, a keresztények által a pogány vallás és filozófia ellen felhozott vádakra.

Nazianzoszi Szent Gergely 363/64 telén írta megbélyegző beszédeit Iulianus ellen, közvetlenül az uralkodó halála után²⁰. Szent Gergely első megbélyegző beszéde Iulianus ellen fiktív szónoklat, tehát a szerző életrajzában sohasem adta elő, példái mindazonáltal érdekesek számunkra. A 70. fejezetben Szent Gergely ezt mondja a császárnak:

„Ezzel szemben csodáld Herkules máglyával végződő kudarcát, amely a feleségével történt joggalanság következménye volt, s Pelopsz feldarabolását – ami vendégszeretettől vagy az istenek iránti szeretettől történt – (...) megcsodáld a frígeknél szokásost csonkítást is, ennek fájdalmát furulyaszóval csillapítják, utána azonban meggyalázzák magukat.”

Ugyanő a 108. fejezetben így vádaskodik:

„Mit mondanánk akkor, ha a földművelés vagy hajóépítés felől kérdezősködnének az athéniek, s Démétérre²¹, Triptolemosra utalnának, s a sárkányokra, aztán Keleosra és Ikariosra, s elmondanák az egész hozzájuk kapcsolódó mitológiát, mely szégyenletes és valóban az éjszakához illő misztériumaitok alapjául szolgált?”

Lássuk a beszéd 115. fejezetét, ahol Szent Gergely egy pogány nevében beszél:

„Majd, hogy az istennő szólt és feltárta combjait», azért tudniillik, hogy szeretőit beavassa, amit szimbolikusan még mindig végeznek. Fellépnek végül Phanés és Érikepaios, és az, aki minden istent felfal és kihány, hogy az összes isten és az emberek atyja legyen. Ezeket adják elő a teológia csodálatra méltó hallgatóinak, majd fejtsék meg az ezekben rejlő

¹⁶ Pusztán a feltételes módban való megfogalmazásból azonban nézetünk szerint nem lehet meszeszemenő következtetéseket levonni: az adott kontextusban tartalmilag egyenértékű pl. ezzel: „Álljon itt egy másik példa ...” – a magunk részéről csak egy ilyesfajta mondat változatának tekintjük.

¹⁷ or.4.161c-176a

¹⁸ PWRE I.A.Bd.2.1964.61. skk.; K.Prächter: *Die Philosophie des Altertums*, Berlin, 1926. 620-621.o.

¹⁹ Ez az időpont a kevert mítosz fizikai eleme.

²⁰ Ld. *A kappadókiai atyák.* (Ford.: Gianits József.) Szt. István Társulat, Bp., 1983, 291-487.

²¹ Sall.IV,11,2 is utal a Koré elrablására és a nagy eleusisi misztériumokra.

allegóriákat és csodás jeleket, melyek révén a fejtegetés tárgyától elkószál, s mély szakadékba zuhan, az eszmélkedés olyan lejtőre téved, melyen megállás nincs.”

A 116. fejezet az istenek szerelmi életét és erkölcstelenségeit bírálja:²²

„Bizony nem kis gondot okoz annak felismerése, hogy hogyan békül ki Ókeanos Thétysszel, miközben az oly parázna módon feldíszített Héra közvetít, hisz a világmindenség-re nézve annyira veszedelmes, ha ők szemérmesen csak bizonyos időre is megtartóztatják magukat. Értheted ezen akár a száraz és nedves természet békekötését is, nehogy valamilyeknek túltengése következtében zavar lépjen fel a világban, vagy még ennél nagyobb oktalanságot is ki lehet találni.”

A 120. fejezet az erkölcsi tanokról és a mitikus példák ezekre gyakorolt hatásáról szól:

„Mit is mondanál az erkölcsi tanokról? Milyen példákkal tanítják ők ezt? Vajon az istenek háborúinak, felkeléseinek és lázadásainak elmondásával, s a tömérdék gonoszság előadásával, melyekben egyénileg és közösen részt vettek, s másokat is részesítettek, amikkel szinte minden írásuk és költeményük tele van.”

A 121. fejezetben ismét a Kronos-mítosz a rossz példa:

„Másodszor a szülők iránti megbecsülést és tiszteletet kellene szem előtt tartaniok. (...) Hogyhogy nem győz meg erről az Uranoszt megcsonkító Kronosz? Ez az előbbi nemzőerejétől megfosztotta, hogy ne nemzzen isteneket, erejét azután a hullámoknak adja, melyek létrehozzák az istennőt, a habok szülöttét.”

Szent Gergely 5. teológiai beszédének 16. fejezete Sallustius művében a III.4.2 sorainak kiváltója lehetne:

„Végül olyan istenre is bukkanunk, aki uralomvágyból gyűlölte gyermekeit, telhetetlenségében felfalta azokat, hogy ezután minden embernek és istennek atyjává legyen, majd szerencsétlenül ismét kihányta azokat, akiket előbb elnyelt. Ha ezek csak mítoszok és jelképek, mint mondják, hogy a történeteket szégyenletes részleteitől megfosszák, mit szólnak ahhoz, hogy a mindenséget három isten között osztották fel, mindegyik felügyelt egy részre, rangjukban és felségterületük szempontjából is különböztek egymástól. A mi tanításunk nem ilyen jellegű.”

Nézetünk szerint tehát a mítoszok osztályozása, valamint az, hogy – bárki is legyen a szerző – éppen ezeket a mítoszokat választotta ki példának, nem öncélú. Platónnal kapcsolatos vizsgálódásainkban előzőleg kimutattuk, hogy már az ókorban szelektálták a mítoszokat. A filozófiai gondolkodás rostáján fennakadtak mindazok, amelyek túlságosan elrugaszkodott fantáziáról tettek bizonyosságot, vagy nem értek meg a filozófia által az istenek jóságáról alkotott nézetekkel (Sall.III.4.2). Természetesnek tartjuk, hogy a pogányság és kereszténység Iulianus Apostata alatt a politeista reakció és a pogány filozófia újjáélesztése miatt kiéleződött vitájában a pogány nézetekkel vitatkozó keresztények éppen azzal tudtak leginkább ellenfeleik elevenébe vágni, hogy azt használták fel ellenük, amit a pogányok sem értettek igazán. Ez pedig éppen a pogány kultúrát át- meg átszövő mítosz. Így a mítoszok Sallustiusztól vagy az általa kivonatolt szerzőtől való osztályozása nem lehet öncélú, mint

²² A 116. fejezetben hosszan folyik ezeknek a mítoszoknak a felsorolása; ld. *A kappadókiai atyák*, 367-368.o.

ahogy a példák kiválasztása sem véletlen, hanem arra válaszol, ami Nazianzoszi Szent Gergely műveiben is Iulianus és a pogány filozófia elleni érvként és vádként artikulálódik, és – persze a vád szempontjából – néhol meglepő párhuzamot mutat a Sallustius által mondottakkal. A magunk részről ezzel az adalékkal kívánunk hozzájárulni annak a hipotézisnek a megalapozásához, hogy Sallustius műve, a *peri theón kai kosmu* valóban a Iulianusi érában született, a 4. század hatvanas éveiben.

SALLUSTIUS

Az istenekről és a világról

I.

α' Milyennek kell lennie a tanítványnak, és a közönséges fogalomról

β' Arról, hogy az isten, minthogy jó és semmiféle hatás nem éri, nem változik

1 (α') Ha valaki az isteneket akarja tanulmányozni, már gyermekkorától fogva helyes irányításban kell részesülnie, s nem nevelkedhet megalapozatlan tanokon; természetére nézve is jónak és eszesnek kell lennie, hogy bizonyos értelemben hasonló legyen a tanításhoz, szükséges azonban, hogy a közönséges fogalmakkal is tisztában legyen. 2 A közönséges fogalmak azok, melyekkel valamennyi ember egyetért, amennyiben azokról helyesen kérdezzük őket: (β') például, hogy minden isten jó, semmit nem érez és változhatatlan. Minden ugyanis, ami változásban van, vagy jobbá, vagy silányabbá változik; ha silányabbá, akkor romlik, ha viszont jobbá, úgy eredetileg volt rossz.

II.

γ' Arról, hogy egyetlen isten sem keletkezik és mindegyik örök

δ' Arról, hogy minden isten testetlen

ε' Arról, hogy az isten nincs a térben

1 (γ') A tanítványnak ilyennek kell lennie. A tanok pedig a következőek legyenek: az istenek lényege nem keletkezett, hanem örökké van, az örökkévaló létezők ugyanis sohasem keletkeznek, hanem örökké vannak, egyrészt mivel az elsődleges erővel rendelkeznek, másrészt mert természetüknél fogva semmiféle hatás nem érheti őket. 2 (δ') Nem testekből állnak, márpedig még a testek erői is testetlenek. (ε') Térbeli határuk sincs mert ez is a testek sajátossága, viszont az első októl és egymástól sem határolódnak el, ahogy az értelemről sem a gondolatok, a lélektől sem az ismeretek, és az élőlénytől sem az érzékelés.

III.

ς' A mítoszokról, hogy a mítoszok is isteni jellegűek

ζ' Arról, hogy miért isteni jellegűek a mítoszok

1 (ς') Érdemes kutatnunk tehát, hogy a régiek miért használtak mítoszokat, s hagyták figyelmen kívül a fenti tanokat. Ami ezt illeti, a mítoszokból származó elsődleges hasznunk is maga a kutatás, s az, hogy gondolkodásunk eközben nem tétlenkedik.

Hogy a mítoszok isteni jellegűek, kijelenthetjük annak alapján, hogy kik használják őket:

mítoszokkal élnek ugyanis a költők közül az istentől ihletettek, valamint a filozófusok legjava, és azok, akik bevezették a misztériumokat, s még maguk az istenek is mítoszokhoz folyamodtak jóslataikban.

2 (ζ') A filozófia feladata, hogy kutassa, miért isteni eredetűek a mítoszok. Mivel minden létező a hasonlóságban leli kedvét, viszont viszolyog a különbözőségtől, az istenekről szóló tanítások is szükségképpen hasonlóak lettek öhozzájuk, hogy méltóak legyenek az ő lényegükhöz, s hogy az isteneket jóindulatúvá tegyék azok iránt, akik róluk beszélnek: ez pedig kizárólag a mítoszok révén történhetik.

3 Az isteneket magukat tehát a mítoszok kimondható és kimondhatatlan, átláthatatlan és világos, érthető és rejtett értelmű szavakkal ábrázolják; ugyanígy az istenek jóságát is, mert ahogyan az istenek jóságuk érzékelhető megnyilvánulásait valamennyi embernek hozzáférhetővé tették, a csak értelemmel felfoghatóakat viszont kizárólag a bölcsék számára, úgy a mítoszok is mindenki előtt kinyilvánítják ugyan az istenek létezését, ám természetüket és hatalmukat csak azok előtt, akik képesek rá, hogy felfogják.

A mítoszok az istenek működését is leképezik: lehetséges ugyanis, hogy magát a világot is mítosznak mondjuk, minthogy a testek és tárgyak láthatók benne, a lelkek és az értelem viszont rejtve van.

4 Mindemellett az a törekvés, hogy mindenkinek megtanítsuk az istennel kapcsolatos igazságot, az ostobák esetében, mivel nem képesek azt megérteni, a dolog megvetéséhez vezet, az igyekvőknél viszont közömbösséget okoz: az viszont, ha mítoszok segítségével vezetjük rá őket az igazságra, az előbbieknél nem hagyja, hogy megvessék azt, az utóbbiakat pedig bölcselkedésre készíti.

De miért szólhatnak a mítoszok házasságtörésekről, lopásokról, atyák megbéklyózásáról és mindenféle megütközést keltő dologról? Avagy kell-e csodálkoznunk, hogy e megütközést keltő részletek láttán a lélek azonnal rájön, hogy a szavak csak lepelként szolgálnak, s az igazságot elmondhatatlannak véli?

IV.

η' A mítoszok öt fajtája; példák mindegyikre

1 (η') A mítoszok közül egyesek teológiaiak, mások fizikaiak, vagy a lélekre illetve az anyagra vonatkozók, illetve az előző kettő elemeiből összetettek.

A teológiai mítoszok egyáltalán nincsenek kapcsolatban a testekkel, hanem az istenek lényegét vizsgálják: például amikor Kronos felfalja gyermekeit. Mivel az isten szellemi, és minden szellem önmagába fordul, ez a mítosz az isten lényegére céloz.

2 Természettel kapcsolatosnak azokat a mítoszokat tekinthetjük, melyek az isteneknek a világgal kapcsolatos működéséről szólnak. Régente például Kronost 'khronos'-ként* értelmezték, az idő részeit az egész gyermekeinek nevezték, s azt mondták, hogy az atya elnyeli gyermekeit.

* khronos = idő

A mítoszok lélekkel foglalkozó fajtájának lényege, hogy magának a léleknek önmagában való működését vizsgálja, mert a lelkünkben születő gondolatok is, még ha el is jutnak másokhoz, az őket megszüülő lélekben maradnak.

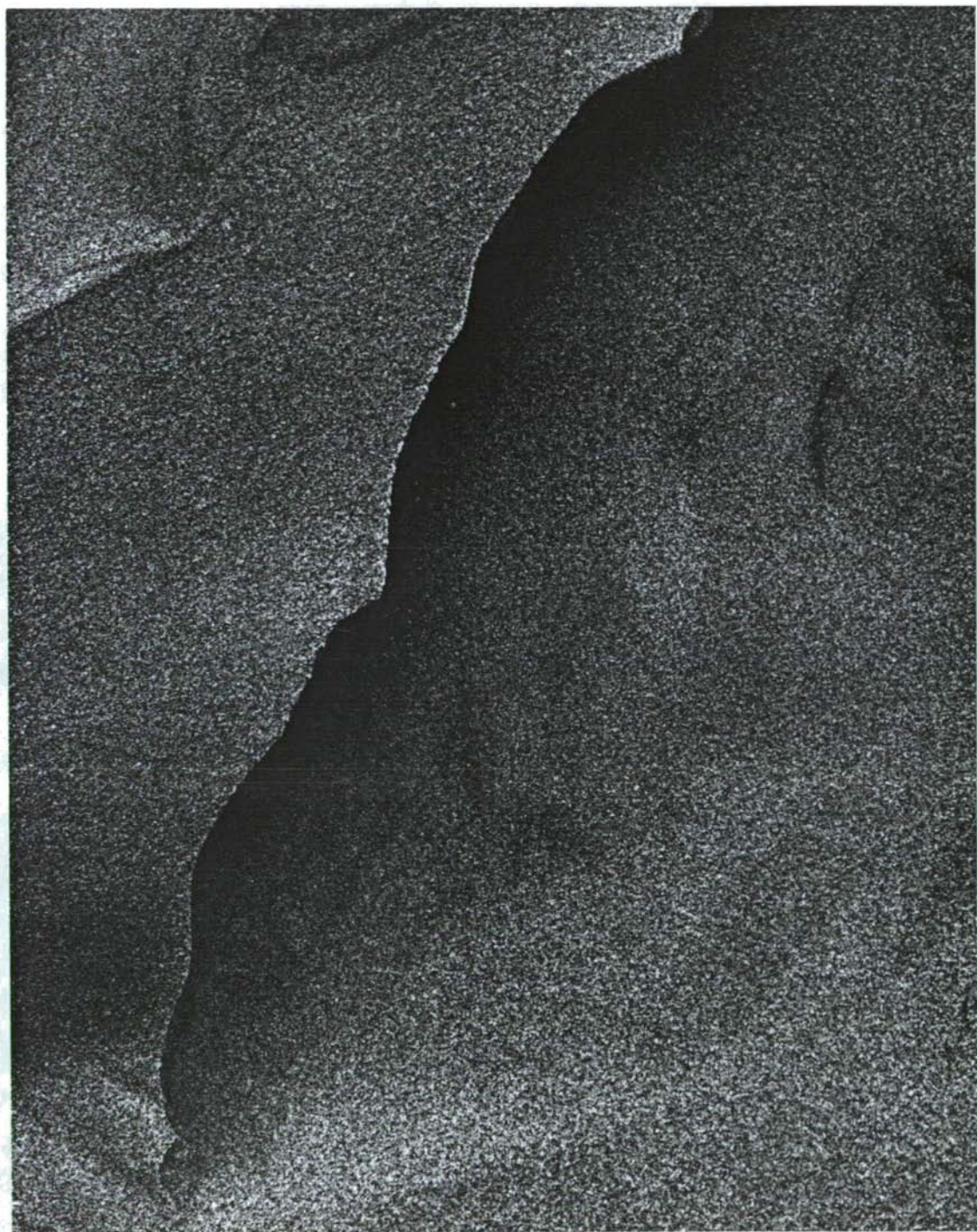
3 Végül a mítoszok anyagról szóló típusa következik, amelyet leginkább az egyiptomiak alkalmaztak – műveletlenségükből kifolyólag: magukat a testeket gondolták isteneknek, s a földet például Isisnek, a nedvességet Osirisnak, a hőséget Typhónnak, a vizet Kronosnak, a gyümölcsöket Adónisnak, s a bort Dionysosnak nevezték. Ha józanul gondolkodunk, mindez pusztán az isteneknek van szentelve, mint például növények, kövek, élőlények, s csak örülteknek szokása isteneknek nevezni ilyesmit.

4 A mítoszok kevert fajtája sok más mítoszban is megfigyelhető, például azt mondják, hogy az istenek lakomáján Eris aranyalmát vetett közéjük, s mikor az istennők versenyre keltek érte, Zeus Parishoz küldte őket, hogy ő hozzon döntést ügyükben. Az istennők közül számára Aphrodité tetszett szépek, ezért neki adta az almát. 5 Mármost ebben a történetben a lakoma az istenek világleletti hatalmát jelenti, s ezért vannak együtt. Az aranyalma a világ, melyről, mivel ellentétekből áll, joggal mondják, hogy Eris hajította közéjük, s minthogy az istenek mindegyike más kegyben részesíti a világot, valóban mondható, hogy versengenek egymással az almáért. Az érzékelés szerint élő lélek viszont – Paris ugyanis ezt jelenti – mivel a világban működő erők közül mást nem lát, csak a szépséget, úgy ítél, hogy az Aphrodité az alma.

6 A mítoszok teológiai változata a filozófusokhoz, a természetről és lélekről szólók a költökhöz, végül a kevert típusúak a misztériumokhoz illenek, mivel minden szertartás célja, hogy a világmindenséggel és az istennel hozzon kapcsolatba bennünket.

7 Am hogy egy másik, hasonló mítoszt is említsünk, azt mondják, az istenek Anyja bele-szeretett Attisba, amint az éppen a Gallos folyó partján hevert, magához vette, csillagos palástját kerítette köré, és azután maga mellett tartotta, Attis azonban szerelemre gyulladt egy Nimfa iránt, elhagyta az istenek Anyját és a Nimfával hált. Ezért az istenek Anyja olyan örületet bocsájtott Attisra, hogy az nemiszerveit lemetszette, s a Nimfánál hagyta, majd visszatért az istennőhöz és vele élt. 8 Az istenek Anyja itt az életet keltő istennő: emiatt hívják Anyának. Attis a keletkezők és pusztulók teremője, s ezért mondják róla, hogy a Gallos folyó mentén talált rá az istennő: a Gallos ugyanis a Tejutat (galaxia) jelképezi, s innen a test hatásoknak való kitettsége származik. Amikor az első istenek létrehozták az istenek második nemzedékét, az Anya szerelmes lett Attisba, és égi hatalommal ruházta fel, ezt jelképezi ugyanis a köpönyeg. 9 Attis viszont a Nimfába szeretett bele, a Nimfák pedig a keletkezés letéteményesei, ugyanis minden, ami keletkezésben van, folyik: mióta azonban a keletkezés folyamatát meg kellett állítani, hogy ne keletkezzék még rosszabb a legrosszabbnál is, az eddigieket alkotó teremő teremőerejét előbb a keletkezésbe fektette, majd ismét az istenekhez csatlakozott. Mindez pedig sohasem történt, hanem örökké van, ahogy az értelem is egyidőben lát mindent, csak az ész rendezi időrendbe a dolgokat.

10 Így, mert a mítosz szoros kapcsolatban áll a világmindenséggel, mi magunk is a világmindenséget utánozzuk – mi más módon is kerülhetnénk inkább a rendezettség állapotába –, amikor a következőképpen tartunk ünnepet: először, minthogy mi is az égből szálltunk alá s a Nimfával éltünk, felettébb kimerültek vagyunk: a kenyértől s más zsíros és tisztáta-

lan tápláléktól tartózkodunk, mindkettő ártalmas ugyanis a léleknek. Az ezt követő fahasogatás és böjtölés olyan, mintha mi is megszakítanánk a keletkezés további folyamatát. Ezek után tejjel táplálkozunk újjászületésünk jeleként. Végül örömben s koszorút viselve mintegy újra az istenek közé emelkedünk.

11 Mindezt igazolja a rítusok időpontja, hiszen tavasszal, éspedig a napéjgyenlőség idején hajtják végre őket, amikor megszűnik a keletkezők létesülése, a nappal pedig hosszabb lesz az éjszakánál, ami összefüggésben van a lelkek felemelkedésével. A következő napéjgyenlőség idejére teszi a mítosz Koré elrablását, ami a lelkek alászállását jelenti.

Maguk az istenek és a mítoszokat egykor lejegyzők lelkei legyenek kegyesek hozzánk, kik mindezt elmondtuk a mítoszokról.

V.

0' Az első okról

1 (0') Következik az első ok s az istenek első utáni rendjeinek megismerése, valamint a világ természetének, értelem és lélek lényegének, a gondviselésnek, a végzetnek és a szerencsének, erénynek és silányságnak, valamint az ezekből származó jó és rossz alkotmányoknak, és annak szemügyre vétele, vajon honnan került a rossz a világba. Ezek mindegyike sok és hosszadalmas érvelést igényel, ám annak, hogy röviden összefoglaljuk, épp csak annyira, amennyi ahhoz kell, hogy a tanítványok ne legyenek teljesen tudatlanok felőlük, talán semmi akadály.

2 Szükséges, hogy az első ok egy legyen, az egység ugyanis megelőz minden sokaságot, s mindent felülmúl erejével és jóságával: ezért is szükségszerű, hogy minden részesüljön belőle, egyrészt mert ereje miatt semmi sem állhat útjába, másrészt mert jósága miatt semmi sem zárkózik el tőle.

3 Ám ha az egység lélek lett volna, akkor minden lelkes lenne, ha meg értelem, minden értelmes, ha meg lényeg, minden részesülne a lényegből: azért is vélik az első okot némelek lényegnek, mert jelenvalósága mindenben látható. Ha a létezők pusztán léteznének, ám nem lennének jók, nem lenne helytálló az érvelés. Ha viszont a létezők jó mivoltukban léteznek, és részesültek a jóból, szükségszerű, hogy közülük az első egyrészt a létezésen felül áll, másrészt jó. Ennek legékesebb bizonyítéka a következő: a derék lelkek a létet éppen jó mivoltuk révén vetik meg, valahányszor a haza, szeretteik vagy az erény érdekében teszik kockára életüket.

Eme olyannyira kimondhatatlan erő szerint rendeződnek az istenek osztályai.

VI.

1' A hiperkozmoszikus istenekről

1α' A tizenkét enkozmoszikus istenről

1β' A tizenkét szféra

1 (ι') Az istenek közül egyesek enkozmikusak, mások a hiperkozmikusak. Enkozmikusaknak azokat nevezem, amelyek a világot létrehozzák. A hiperkozmikus istenek némelyike az istenek lényegét teremti, mások értelmet, megint mások pedig lelkeket: eszerint alkotnak három osztályt, melyeknek mindegyike megtalálható az istenekről szóló tanokban.

2 (ια') Az enkozmikus istenek közül egyesek a világ létezéséről gondoskodnak, mások megelékesítik, megint mások különböző alkotóelemei között teremtenek összhangot, s ismét mások a világ összhangját felügyelik. Mivel ily módon az isteneknek négy működési területe van, s ezek mindegyikének van kezdő, középső és befejező része, az istenek is, akik mindezt igazgatják, szükségképpen tizenketten vannak.

3 A világot alkotó istenek: Zeus, Poseidón és Héphaistos; akik megelékesítik: Démétér, Héra és Artemis; az összhangot teremtők: Apollón, Aphrodité és Hermés; az efölött örökösök: Hestia, Athéna és Arés. 4 E működési területek talányos jelképei láthatóak az istenek szobrain: ezért hangol lantot Apollón, s áll Athéna fegyverzetben, Aphrodité viszont mezítelen, minthogy az összhang mindig szépséget teremt, a szépség pedig a látható dolgokban nincs elleplezve. Mivel elsősorban ezek az istenek tartják birtokukban a világot, a többiek-ről is azt kell gondolnunk, hogy előzőekben léteznek, például Dionysos Zeusban, Asklépios Apollónban, Kharitás pedig Aphroditéban.

5 (ιβ') Az egyes isteneknek bizonyos szférák felelnek meg: Hestiáé a föld, Poseidóné a víz, Héráé a levegő, Héphaistosé pedig a tűz, a további hat, ezek fölött elhelyezkedőt pedig az istenek szféráinak szokták tartani: Apollónt és Artemist ugyanis a Nap és Hold gyanánt kell felfognunk, Kronos szféráját Démétérnek kell tulajdonítanunk, Athénának pedig az aithért; az ég viszont mindannyiuk közös birtoka.

Ilyen értelemben szokás tehát a tizenkét isten rendjeiről, hatalmáról és szféráiról beszélni, s himnuszokban magasztalni őket.

VII.

ιγ' A világ természetéről és örökkévalóságáról

ιδ' Arról, hogy a Föld a kozmosz közepén van, és ennek okáról

1 (ιγ') Szükségszerű, hogy a világ mentes az elmúlástól és nem keletkezett. El nem pusztul voltára bizonyíték az a szükségszerűség, hogy pusztulása esetén jobbá vagy silányabbá tenné önmagát illetve csökkentené vagy fokozná a zűrzavart. Csakhogy ha silányabbá tenné, maga is rossz lenne, mivel a jobból csinálna silányabbat, jobbá tenni pedig képtelen, mert ellenkező esetben már kezdetben jobbá tette volna; ha önmagára gyakorolna hatást, hiábavalóságot tenne, ha viszont a zűrzavarra ... ilyesmit azonban még csak hallani is tilos.

2 Az előbb mondottak eléggé megvilágítják azt is, hogy a világ nem keletkezett: ha nem pusztul el, nem is keletkezett, mivel minden, ami keletkezett, el is pusztul. A másik bizonyíték az a szükségszerűség, hogy az isten örökké jó, s így, mivel a világ léte isten jóságának köszönhető, a világ is örökké fennmarad, éppúgy, mint ahogy a Nappal és a tűzzel együttlétezik a fény, s a testtel az árnyék.

3 A világban lévő testek közül egyesek a szellemet utánozzák, körmozgást végeznek, mások a lelket, s ezért egyenes vonalút. Azok közül, amelyek egyenesen mozognak, a tűz és a levegő felfelé, a föld és a víz lefelé mozog, a körmozgást végzők közül az állócsillagok szférája kelet, a többi hét pedig nyugat felől fordul. Ennek sok oka van, egyebek között az, hogy, ha nem lenne elég gyors a szférák körbefordulása, tökéletlen a végtelenbe futna a keletkezés.

4 Minthogy mozgásukban különbség áll fenn, szükségszerű, hogy a testek természete különbözik, például abban, hogy az égi test sem nem éget, sem nem hűt, sem bármilyen más olyan hatást nem fejt ki, amely a négy elem jellemzője.

5 (18') Minthogy a világ is egy szféra – ennek bizonyítéka a zodiákus, és a lentebb fogalma minden szférában annyit tesz, hogy a közepe felé, minthogy minden más részétől ez esik a legtávolabbra, a nehéz tárgyak lefelé mozognak, mármint a föld felé.

Mindezt istenek viszik végbe, szellem rendezi, és lélek mozgatja; az istenekről már szoltunk az eddigiekben.

VIII.

18' A szellemről és a lélekről

19' A lélek halhatatlanságáról

1 (18') A szellem olyan erő, amely a lényeghez képest második helyen van, a lélektől számítva viszont az elsőn, mivel a lényegtől kapja létét, a lelket viszont maga teszi teljessé, olyanformán, mint a napfény mindazt, amit látunk.

A lelkek némelyike értelmes és halhatatlan, némelyikük pedig nem rendelkezik értelemmel és halandó: az előbbieket az első, az utóbbiak a második istennemzedéktől származnak.

2 Először is azt kell kutatnunk, pontosan mi is a lélek. Az a lélek, amiben mindaz, ami lelkes, a lélektelentől különbözik: ez a különbség a mozgás, az érzékelés, a képzelőerő, gondolkodás képességében áll. Az értelemmel nem bíró lélek az élet pusztán érzékeléssel és képzelőerővel bíró formája, az értelmes lélek ezzel szemben érzékeléssel és képzelőerővel is rendelkezik ugyan, ám az értelem is sajátja. Az értelemmel nem rendelkező lélek testi szenvedélyei hatalmában van, vágyakozik és dühöng – értelmetlenül, az értelmes lélek viszont éppen az értelem révén megveti a testet, és harcot vív nem értelemről vezérelt részével, s ha erőt tud venni rajta, erényesen cselekszik, ha viszont alulmarad vele szemben, gonosztságot.

3 (19') Szükségszerű, hogy ez utóbbi halhatatlan, egyrészt azért, mert ismeri az isteneket, márpedig halandó nem ismeri a halhatatlanság fogalmát, másrészt azért, mert az emberi dolgokat képes úgy megvetni, mintha lényétől idegenek lennének, s rendelkezik a testekéivel ellenkező tulajdonságokkal, mintha maga is test nélküli lenne: amíg ugyanis szép és ifjú, a lélek vétkezik, s a lélek ereje akkor tetőzik, amikor a test megöregszik. További bizonyíték a lélek halhatatlanságára, hogy valamennyi derék lélek értelemmel él, valamint az, hogy nincs test, mely értelmet hozhatna létre: hogyan is teremthetne értelmet, ha azzal maga sem rendelkezik?

4 Minthogy a lélek csak eszközként használja a testet, nincs jelen benne, mint ahogy a gépszerkesztő sincs benne a szerkezetekben, mindazonáltal sok gép anélkül is működik, hogy valaki hozzányúlna. Nem kell azonban csodálkozni azon, hogy a lelket a test gyakran eltéríti, hiszen a művészetek sem képesek hatni, ha eszközeik károsulnak.

IX.

Ϝ' A gondviselésről, a végzetről és a szerencséről

1 (Ϝ') Az istenek gondviselése a következők alapján is látható: honnan lenne a világ rendje, ha nem lett volna rendezője? Honnan van a célszerűség a világban, mint például hogy az értelemmel nem rendelkező lélek azért keletkezett, hogy legyen érzékelés, az értelmes lélek pedig azért, hogy rend legyen a földön.

2 A gondviselés létezése a természetre gyakorolt hatásából is belátható. A szem például a látás végett lett áttetsző, az orr a száj fölé került, hogy kiválassza, ami kellemetlen szagú dolgokat, a fogak közül pedig a középsőek élesek, hogy alkalmasak legyenek a metszésre, a belsők viszont laposak, hogy szétmorzsolhassák a táplálékot. Minden mást illetően is mindenben efféle célszerűséget látunk, márpedig lehetetlen, hogy, ha a legapróbb részletekben is ennyire érvényesül a gondviselés, a legfontosabbakkal kapcsolatban is ne legyen meg. A jóslatok és a test gyógyításának létezése a világban ugyancsak az istenek jóságos gondviselésének köszönhető. 3 Mindazonáltal nem szabad azt gondolni, hogy a világról való ilyenfokú gondoskodás az istenek részéről tervezgetést vagy fáradozást igényelne, hanem éppen úgy, mint ahogy a testek közül azok, melyek arra képesek, már pusztán létezésük folytán teszik mindazt, amit tesznek, például a Nap már magával létezésével világít és melegít, úgy még sokkal inkább az istenek gondviselése magában és pedig fáradtság nélkül van javára mindannak, ami előrelátásában részesül. Ez tehát az epikureisták kutatásainak megoldása is, ugyanis ők azt mondják, hogy az istenség sem maga nem ismer fáradozást, sem másoknak nem okoz.

4 Ilyen az istenek önmagában testetlen, de testekkel és lelkekkel kapcsolatos gondviselése is. A testekről való és azokban jelenlévő gondoskodás azonban már más, mint emez, és végzet a neve, mivel a láncolat létezése a testekkel kapcsolatban erőteljesebben érzékelhető. Ezzel kapcsolatos a matematika tudományának feltalálása is. Ésszerű tehát és megfelel a valóságnak, hogy az emberi ügyek, de különösen az emberi természet kormányzása nem egyszerűen az istenektől, hanem az isteni testektől függően történik, ezért találja úgy a józan ész, hogy egészség és betegség, szerencse és balsors innen származik, méghozzá a megérdemelt mértékben.

5 Ha azonban igazságtalan tetteinket és romlott erkölcsünket a végzetnek tudjuk be, minket magunkat jó, az isteneket viszont rossz színben tüntetheti fel, ha valaki nem felelné erre, hogy ugyan a világ egészének és mindannak, ami a természet szerint van, minden a javára válik, ám a helytelen neveltetés és a természet silányabb mivolta a végzet adta javakat rosszabbá változtatja, éppúgy, mint ahogy a napfénnel van, mely mindenkire jótékony hatással van, de káros a szembántalmaktól szenvedőkre és a lázas betegekre. Másképp

hogyan lenne, hogy a massageták megeszik apjukat, a héberek körülmetélik őket, és a perzsák annyira ragaszkodnak a bőséges gyermekáldáshoz.

6 Azok, akik Kronost és Arést káros hatásúnak mondják, hogyan vélhetik viszont jónak is, amikor a filozófiát és a királyságot, illetve a hadvezetést és a kincstárak irányítását nekik tulajdonítják? Amikor trigont vagy a tetragont emlegetnek, képtelenség, hogy az emberi erényesség mindenütt ugyanaz maradjon, az istenek viszont helyek szerint változzanak: abból azonban, hogy ugyanakkor az atyák jó vagy rossz örökségét hozzák fel, kiderül, hogy a csillagok nem mindent határoznak meg, pusztán utalnak bizonyos dolgokra. Hogyan is származhatnának a nemzés előtti dolgok a nemzésből?

7 Ahogyan a gondviselés és végzet népekkel és városokkal, sőt minden egyes emberrel kapcsolatban létezik, éppúgy a szerencse is. Most erről lesz szó.

Szerencsének nevezzük azt az istenektől származó erőt, mely a különféle és ráadásul reményen felül bekövetkezett dolgokat jó kimenetelűre fordítja, ezért illendő, hogy a városok ezt az istennőt részesítsék leginkább közös tiszteletben, mert minden város különböző érdekek szövevénye. A szerencse hatalmát a Hold alatt gyakorolja, mivel a Hold fölött semmi sem történhet belőle kifolyólag.

8 Nem kell csodálkoznunk, ha a gonoszok szerencsések, a derekak viszont nyomorognak, az előbbiek ugyanis mindent a kincsekért tesznek, míg emezek semmit, és a rosszakból szerencséjük sem irthatja ki a gonosztságot, míg a derekak számára az erény önmagában is elegendő.

X.

ιη' Az erényről és a silányságról

1 (ιη') Az erényről és a silányságról szóló tanításokhoz újra a lélekről szólókra van szükség, mert míg az értelemmel nem rendelkező lélek testekbe jutva ott rögvést létrehoz az indulatot és a vágyakozást, az értelemmel rendelkező azokba kerülve a lelket hármassal értelemre, indulatra és vágyakozásra osztja. Az értelem erénye a bölcsesség, az indulat a bátorság, a vágyakozás az önmérséklet, s végül a lélek egészéé az igazságosság, az értelemnek kell ugyanis eldönteni, hogy mi szükséges, az indulatnak azt, ami rossznak tetszik, meg kell vetnie oly módon, hogy abban az értelemnek engedelmessékedik, a vágnak viszont nem arra kell törekednie, ami kellemesnek látszik, hanem ami értelemmel való. 2 Ha ezek így történnek, igaz életéről beszélünk, mivel az erény nagy részét az ügyekben tanúsított igazságosság teszi. Emiatt van az, hogy azokban, akik jó nevelésben részesültek, a felsoroltak mindegyike megfigyelhető, a képzetlenek között viszont az egyik bátor, de igazságtalan, a másik mértékletes, de meggondolatlan, s van olyan is, aki megfontolt ugyan, de féktelen. A felsoroltakat nem is megfelelő erényeknek nevezni, mivel meg vannak fosztva az értelemről, és önmagukban tökéletlenek, s azért sem, mert az értelemmel nem rendelkezők némelyikében is megvannak.

3 A rossz mivoltát az előzőekben felsoroltak ellentéteiből kell kikövetkeztetni: az értelem erényének ellentéte az esztelenség, az indulat a gyávaság, a vágyé a féktelenség, a lé-

lek egészéé pedig az igazságtalanság. Az erényeket a helyes államforma, a jó neveltetés és oktatás fejleszti ki, a rossz megnyilvánulási formái pedig ezek ellentéteiből fakadnak.

XI.

ιθ' A helyes és helytelen államformáról

1 (ιθ') Az államformák rendszere is a lélek hármass felosztásán alapszik, a vezetők ugyanis a értelemhez, a harcosok az indulathoz, a köznép tagjai pedig a vágyakozáshoz hasonlatosak. Ott, ahol minden az értelemnek megfelelően történik, és mindenki közül a legjobb a vezető, királyság van. Ahol az értelemnek és indulatnak megfelelően egynél többen uralkodnak, ott arisztokrácia van. Ha pedig a vágyakozásnak megfelelően intézik az ügyeket, s a hivatalok a pénztől függenek, az ilyen államformát timokráciának nevezik.

2 A királyság ellentéte a zsarnokság, mert míg az előbbi mindent az értelemnek megfelelően tesz, az utóbbi semmit sem tesz aszerint. Az arisztokrácia ellentéte az oligarchia, mert nem a legkiválóbbak, hanem kevesek ugyan, de éppen a legrosszabbak uralkodnak. A timokrácia ellentéte a demokrácia, mert nem a vagyonnal rendelkezők kormányoznak, hanem a nép az úr mindenek fölött.

XII.

κ' A rossz eredete; arról, hogy a rossz mint lényeg nem létezik

1 (κ') Ám ha az istenek jók, és mindent ők alkotnak, hogyan létezhet rossz a világban? Nemde először is azt kell kijelentenünk, hogy – mivel az istenek jók, és mindent ők alkotnak – a rossz természete nem létezik, hanem csak a jó hiánya van, ahogyan maga a sötétség sem létezik, csak a fény hiánya, 2 még ha szükségszerű is, hogy a jó hiánya vagy az istenekben legyen, vagy az értelemben, vagy a lelkekben, vagy a testekben. Csakhogy az istenekben nincs, mivel minden isten jó. Ha viszont valaki az értelmet mondja rossznak, az értelem értelmetlenségét állítja, ha a lelket, úgy azt silányabbnak mondja a testnél is, mivel önmagában még a test sem részesül a rosszból; ha viszont a lélekből és a testből származik, nincs értelme, hogy mindaddig, amíg el vannak választva, ezek nem rosszak, összekapcsolódásuk után viszont okai a rossznak.

3 Ha valaki a démonokat mondaná rossznak, azt mondhatjuk, hogy ha az istenektől származik hatalmuk, nem lehetnek rosszak, ha viszont máshonnan, akkor nem az istenek teremtenek mindent, ám ha nem mindent ők teremtenek, ebben az esetben akarnak ugyan, de nem képesek, vagy képességük ellenére nem akarnak, csakhogy istenhez e kettő egyike sem illik.

4 Hogy a világban semmi sem természettől fogva rossz, a következőkből látható. A rossz az emberek tevékenységével kapcsolatos, ám nem mindegyik emberével, és nem is mindig. 5 Csakhogy, ha ezeket illetően maga a rossz révén vétenének az emberek, éppen a természetük lenne a rossz. Azonban ha a házasságtörő csak a gyönyört véli jónak, a házasságtörő

rést magát viszont rossznak, a rablógyilkos a gyilkosságot rossznak véli, csak a pénzt jónak, az ellenségét bántalmazó a bántalmazást rossznak tartja, csak az ellenséggel szembeni védekezést jónak, és minden egyéb esetben is így vétkezik a lélek, akkor éppen a jóság révén születik a rossz, ahogyan a fény hiánya miatt áll be a sötétség is, holott természetből fogva nem létezik. A lélek tehát aközben vétkezik, miközben a jóra vágyik, a jóval kapcsolatban pedig azért téved, mert nem elsődleges lényeg.

6 Annak érdekében azonban, hogy ne vétkezzünk, illetve a vétkezést kezeljük, láthatóan sok minden jött létre az istenek jóvoltából, így a művészetek, a tudományok és gyakorlatok, imádságok, áldozatok és misztériumok, törvények és alkotmányok, ítéletek és büntetések mind-mind avégett keletkeztek, hogy a lelkeket gátolják a vétkek elkövetésében; amikor pedig a test tér le a helyes útról, a megtisztító istenek és démonok tisztítják meg vétkeiktől.

XIII.

κκ' Hogyan lehetséges az az állítás, hogy az örökkévaló létezők keletkeznek?

1 (κκ') Az istenekről és a világról és az emberi dolgokról elég is lesz ennyi azok számára, akik ugyan alkalmatlanok arra, hogy a filozófia vezesse őket, lelkük azonban mégsem gyógyíthatatlan. Hátravan még, hogy arról beszéljünk, mindez sohasem keletkezett, s egy mástól nem választható el, mivel tanainkban magunk is azt állítottuk, hogy az elsődleges princípiumok révén keletkeznek a másodlagosak.

2 Minden, ami keletkezik, egy művészet, természeti folyamat vagy erő révén keletkezik. Szükségszerű, hogy a művészet vagy természet szerint alkotók előbbrevalók legyenek az általuk alkotottaknál, az erő révén alkotók viszont az általuk alkotottakat magukkal egyesítik, mivel erejük elválaszthatatlan tőlük, mint a Naptól a fény, a tüztől a meleg és a hótól a hideg.

3 Ha tehát az istenek művészet révén alkotják a világot, nem annak létét, hanem létmódját alkotják, ugyanis minden művészet formát alkot. Honnan származik tehát a világ létezése?

Ha természetből való: minden, természete szerint alkotó az általa keletkezőnek ad magából valamit, s minthogy az istenek testetlenek, a világnak is testetlennek kellett volna lennie. Ha viszont az isteneket testeknek mondaná valaki, honnan származna a testetlen lények ereje? Ám ha még ezt el is fogadnánk, szükségszerű lenne, hogy, amikor a világ elpusztul, az is elpusztuljon, aki alkotta, hiszen saját természetét szerint alkotta meg azt.

4 Ha viszont az istenek a világot nem is művészet segítségével, és nem is a természetük szerint alkották, úgy csak az marad, hogy erejük szerint: márpedig minden, erő szerint keletkező az erő birtokosával együtt létezik, és az így keletkezők sohasem pusztulhatnak el, csak ha valaki alkotójukat megfosztaná erejétől. Ezért akik a világot múlandónak gondolják, azt állítják, hogy nem léteznek istenek, illetve, ha azt mondják, hogy vannak istenek, az istent mint olyat állítják be erővel nem rendelkezőnek. Aki tehát ereje szerint teremt mindent, azzal minden együttlétezik, s minthogy az ő ereje a legnagyobb, nemcsak embereket

és állatokat kellett teremtenie, hanem isteneket, angyalokat és démonokat is.

5 Amilyen mértékben pedig az első isten természete a mi természetünktől különbözik, szükségképpen annyiival többen vannak a közöttünk és öközte lévő erők: mert minden között, ami nagyon nagy mértékben tér el egymástól, sok köztes pont van.

XIV.

⌘' Milyen értelemben lehetséges az istenekkel kapcsolatban változhatatlanságuk ellene, hogy haragszanak, és törődnek tiszteletükkel?

1 (⌘') Ha valaki úgy véli, ésszerű és igaz, hogy az istenek változhatatlanok, viszont afelől kétségei vannak, hogy mégis kedvüket lelhetik a jókban, s elfordulhatnak a rosszaktól, haragra lobbanhatnak a vétkezők iránt, s kegyesek lehetnek, ha szolgálják őket, azt kell mondanunk hogy egy isten nem érez örömet, mert ami öröme lépés, az képes a bánatra is; de nem ismer haragot sem, a harag is szenvedély ugyanis; ajándékokkal sem lehet a kedvét keresni, mert akkor le tudná győzni a gyönyörűség; s az sem szabad, hogy emberi dolgok miatt az istenség „jól legyen” vagy „rosszul”. Ellenkezőleg: ők örökösen jók, és kizárólag használnak az embereknek, ártani sohasem ártanak, mivel mindig ugyanabban az állapotban maradnak.

2 Mi, amennyiben jók vagyunk, az istenekhez való hasonlatosság révén közelebb kerülünk hozzájuk, ha viszont rosszak vagyunk, a tőlük való különbözőség miatt elszakadunk tőlük: ha erényesen élünk, szoros kapcsolatban vagyunk az istennel, ha viszont gonosszá válunk, ellenségeinkké tesszük őket, de ez nem azt jelenti, hogy ők haragszanak, hanem vétkeink nem engedik, hogy az istenek megvilágosítsanak, hanem a bűnhődés démonaihoz kapcsolnak bennünket.

3 Ha imádságok és áldozatok révén vétkeink alól feloldozást nyerünk, ha tiszteljük az isteneket, és ha megváltoztatjuk őket, cselekedeteinkkel és az isteni felé fordulással orvosolva gonoszságunkat ismét az istenek jóságát élvezhetjük, ezért ugyanaz, ha azt mondjuk: az isten elfordul a gonoszoktól, mint ha azt, hogy a nap rejtve van azok előtt, akik meg vannak fosztva szemük világától.

XV.

⌘' Miért tiszteljük az isteneket, ha erre nincs szükségük?

1 (⌘') Az előbbieket le is zárják az áldozatokkal és más, istenekre irányuló tevékenységekkel foglalkozó kutatást: az istenség tehát semmiben nem szenved hiányt, tiszteletünk megnyilvánulásai saját érdekünket szolgálják.

2 Az istenek gondviselése mindenüvé kiterjed, csak alkalmasság szükségeltetik elfogadására. Minden alkalmasság utánzásból és hasonlóságból származik, minek okán a szentélyek az eget, az oltárok a földet, a kegyszobrok pedig az életet utánozzák, ezért is másai élőlényeknek, az imádságok az értelmet, a jelek a fenti, kimondhatatlan erőket, a növények

és a kövek az anyagot, a feláldozásra kerülő állatok pedig a bennünk lévő élet nem értelmi aspektusát.

3 A felsoroltakból az isteneknek semmi hasznuk, mert mi is lehetne hasznára egy istennek? Számunkra viszont lehetőség nyílik a velük való érintkezésre.

XVI.

κδ' Az áldozatokról és a tisztelet más megnyilvánulásairól

1 (κδ') Azt hiszem, érdemes az ünnepekkel kapcsolatban rövid kiegészítést tenni. Először is: mivel minden, amivel rendelkezünk, az istenektől van, igazságos, hogy e javak jutatóinak mindennek a legjavából áldozunk. Az anyagiakból adományokkal, a testekből szőrzettel, az életből pedig áldozati szertartások révén áldozunk. Tehát az szertartásokon kívül elhangzó imák pusztán szavak, a szertartások keretein belüliek viszont meglelkesített szavak, mivel a szó befolyással van az életre, az élet pedig megeleveníti a szót. Továbbá minden dologban a benső tökéletesség jelenti a boldogságot, a benső tökéletesség minden számára a saját okával teremtetett kapcsolat: emiatt imádkozunk mi azért, hogy kapcsolatba kerülhessünk az istennel.

2 Mivel az élet első formája az istenek élete, s az élet egy fajtája az emberi élet is, ez utóbbi pedig kapcsolatra törekszik amazzal, közvetítőre van szükség: az egymástól ilyen nagy mértékben elkülönült dolgok közül semmi sem kerülhet kapcsolatba közvetlenül. Szükséges viszont, hogy a közvetítő hasonló legyen az egymással általa kapcsolatba kerülő felekhez: az élet közvetítőjének például magának is életnek kell lennie, s emiatt áldoznak állatokat az emberek, a mostani boldogok és az egykoriak is valamennyien: az áldozatoknak azonban nem általánosságban kell történniük, hanem minden istennek azt kell megkapnia, ami illik hozzá, tiszteletének sok, egyéb megnyilvánulási formájával együtt. Ezekről elég is ennyi.

XVII.

κε' Arról, hogy a világ természete szerint nem pusztulhat el

1 (κε') Elmondtuk már, hogy a világot az istenek nem pusztítják el, most az következik, hogy arról beszéljünk, a világ természete romolhatatlan: minden ugyanis, ami elpusztul, vagy magagát pusztítja el, vagy más pusztítja el. Ha tehát a világ magát pusztítja el, a tűznek is magát kellene elégetnie, s víznek magát kellene kiszárástania. Ha pedig más pusztítja el, az vagy test, vagy testetlen. 2 Lehetetlen azonban, hogy testetlen pusztítsa el, ugyanis minden, ami testetlen, éppen fenntartja a testeket, például a természet és a lélek esetében. Semmit sem pusztít el ugyanis olyasmi, ami természete szerint fenntart. Ha viszont test pusztítja el a világot, akkor az vagy létező, vagy más. Ha létező, akkor körmozgást végző az egyenesen mozgót, vagy egyenesen mozgó a körmozgást végzőt. 3 Csakhogy egyrészt a körmozgást végzők természete nem pusztító – egyébként miért nem látunk semmit, ami azok miatt pusztul el, s az sem le-

hetséges, hogy az egyenes mozgást végzők támadják meg a körpályán mozgókat – mert ez miért csak mostanáig ne lett volna lehetséges? Az egyik dolog pusztulása egyben egy másik keletkezése, ez pedig nem pusztulhat el, csak átalakulhat. Ha viszont más testek pusztítják el a világot, azok honnan származnak, és most hol vannak? Ezt tehát nem lehet mondani.

4 Továbbmenve minden pusztuló vagy alakjában vagy anyagában pusztul el. Az alak a forma, az anyag pedig a test. Amennyiben az alakok elpusztulnának, az anyag pedig megmaradna, más dolgok keletkezését tapasztalnánk; ha viszont az anyag lenne pusztulóban, annyi év alatt hogyhogy nem fogyott még el? 5 Ha viszont az elpusztult anyag helyett más keletkezik, az vagy a létezőkből vagy a nemlétezőkből keletkezik. Ha létezőkből keletkezik, akkor, mivel a létezők örökké megmaradnak, az anyag is örökké létezik. Ha viszont a létezők is elpusztulnak, nem pusztán a világ pusztul el, hanem minden más is – állítják. Ha viszont a nemlétezőkből keletkezik az anyag, először is képtelenség, hogy a nemlétezőkből bármi is legyen, ám ha még ez meg is történhetné, és lehetséges lenne, hogy a nemlétezőkből keletkezzék az anyag, mindaddig, amíg a nemlétezők léteznek, az anyag is lesz, sohasem pusztulnak el ugyanis még a nemlétezők is.

6 Ha az anyagról azt mondják, hogy forma nélküli marad, ez először is miért nem részlegesen történik így, miért az egész világban? Azután a testeknek nem a létezése pusztul el, pusztán szépségük.

7 Továbbmenve minden pusztuló azzá oszlik fel, amiből keletkezett, vagy pedig a nemlétben enyészik el. Ha azzá oszlott fel, amiből keletkezett, újra mássá válik – miért keletkezett ugyanis eredetileg; ha viszont a létezők a nemlétbe tűnnek, mi akadálya lenne, hogy az istennel is ez történjék? Ha azonban az ereje ezt megakadályozza, nem jellemző rá az, hogy – ha már képes rá – pusztán magát tartsa fenn, s hasonlóképpen képtelenség, hogy nemlétezőkből létezők keletkezzenek, vagy hogy létezők a nemlétbe enyészzenek.

8 Szükségszerű továbbá, hogy a világ, amennyiben elpusztul, a természet szerint vagy a természet ellenére pusztuljon el. A természetellenesség nem előbbrevaló a természetnél, ha mégis a természet ellenére pusztul el a világ, lennie kell egy másik természetnek, amely megváltoztatja a világ természetét, csak hogy ilyesmi nem látható.

9 Továbbá mindent, ami természet szerint pusztuló, mi magunk is képesek vagyunk elpusztítani: a világ körkörös testét azonban sem soha senki nem pusztította el, sem meg nem változtatta. Az elemeket megváltoztatni lehetséges, elpusztítani azonban lehetetlen.

10 Továbbá minden pusztuló öregszik és változtatja az idő, a világ azonban oly sok esztendő alatt is változatlan marad.

Magához a világhoz könyörgünk, hogy legyen kegyes hozzánk, amikor mindezt elmondtuk azoknak, akiknek szilárdabb bizonyítékokra van szükségük.

XVIII.

κς' Arról, hogy miért vannak istentelenek, és arról, hogy egy istent lényegéből fakadóan nem lehet megsérteni

κς' Arról, hogy azért vannak a „tiltott napok”, mert az emberek nem képesek az istenek folyamatos tiszteletére

1 (κς') Az értelmes embereket feleslegesen zavarja az a tény, hogy vannak és még gyakrabban lesznek istentelenek a föld bizonyos helyein, mert mindez nem illeti az isteneket, ahogyan már az is bebizonyult, hogy az irányukban megnyilvánuló tisztelet sincs hasznukra; másrészt azért sem, mert – köztes lényegből származván – a lélek képtelen a folyamatos boldogulásra; végül azért sem, mert a világ sem képes mindenütt egyazon mértékben élvezni az istenek gondviselését, 2 hanem bizonyos részein állandóan, másokon időlegesen, bizonyos helyei először részesülnek benne, mások csak ez után, másodikként, ahogyan az az érzékszervekkel kapcsolatban van, hogy a fej egymaga mindegyikkel érzékel, a test egésze viszont csak egyetleneggyel. (κς') Valószínűleg ezért iktattak be „tiltott napokat” azok, akik az ünnepeket intézményesítették, e napokon ugyanis bizonyos szentélyek működése korlátozva volt, másokat be is zártak, vagy eltávolították róluk a díszítést, engesztelésül emberi természetünk gyengesége miatt.

3 Nem valószínűtlen, hogy az istentelenség is a büntetés egy neme, ésszerű ugyanis, hogy azok, akik ismerik az isteneket, ám ennek ellenére megvetik őket, ezen ismeretüktől következő életükben megfosztassanak. Szükségszerű továbbá, hogy azok, akik királyaikat istenekként tisztelik, ezért úgy bűnhődjenek, hogy elesnek maguktól az istenektől.

XIX.

κη' Arról, hogy miért nem bűnhődnek a vétkesek azonnal

κθ' Arról, hogy különböző büntetések vannak, és valamennyi büntetés az értelemmel nem rendelkező lélekkel jár együtt az árnyéktest segítségével

1 (κη') Semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy sem az előbbieken említett, sem más vétkek büntetései nem következnek rögtön a vétkek elkövetésére, mert egyfelől nem pusztán a démonok feladata a lelkek büntetése, hanem maga a lélek is büntetésnek veti alá magát; másfelől mivel a lelkek úgyis fennmaradnak végig az idők folyamán, nem kell rövid időn belül mindent megkapniuk; végül azért sem, mert szükséges, hogy az emberi erény létezzék. Ha ugyanis a vétkezőket rögtön utolérné a büntetés, az emberek csak félelemből cselekednének igazságosan, ám nem lenne bennük erény.

2 (κθ') Akkor bűnhődnek, amidőn elhagyják a testüket: bizonyos lelkek ott bolyonganak tovább, mások a föld bizonyos forró vagy hideg helyeire kerülnek, s vannak olyanok, amelyeket a démonok háborgatnak. Valamennyiük közös büntetése azonban, hogy azzal az értelemmel nem rendelkező lélekkel maradnak együtt, amellyel a vétkeket elkövették. Ez a lélek a magyarázata az árnyéktest létezésének, amely a sírok körül tűnik fel, különösen azok sírja körül, akik életükben gonoszok voltak.

XX.

λ' A lélekvándorlásról, és hogy milyen értelemben mondják, hogy a lelkek értelemmel nem rendelkező lényekbe költözhetnek

λα' Arról, hogy a lélekvándorlás létezése szükségszerű

1 (λ') Ha lélekvándorlások értelemmel rendelkező lények esetében történnek, a lelkek válnak azokká, amely testekből kiválnak, ha viszont értelemmel nem rendelkező lények esetében, akkor kívülről követik a testeket, ahogyan minket a hozzánk rendelt démonok: sohasem lehet ugyanis az értelemmel nem rendelkezőből értelmes lélek.

2 (λα') A lélekvándorlás bizonyítékai a születéstől fogva meglévő bántalmak, miért születnének egyébként egyesek vakon, mások gyengén, s megint mások úgy, hogy lelkük eleve rossz állapotban van? Abból is látható, hogy a lelkeknek, amelyeknek a testben természetűtől fogva feladatokat kell ellátniuk, ha egyszer kiszállnak a testből, nem szükséges örökre tétlenségben maradniuk. 3 Ha ugyanis a lelkek nem kerülnének újra testekbe, szükségképpen végtelen számban léteznének, vagy pedig az istennek örökké másokat kellene helyettük teremtenie. Csakhogy a világban semmi sem végtelen, mert a végesben semmi végtelen nem lehet, s új lelkek keletkezése sem lehetséges, szükségszerű ugyanis, hogy minden, amiben valami keletkezik, maga is új és tökéletlen legyen, úgy illő azonban, hogy a világ, mivel tökéletesből keletkezett, maga is tökéletes legyen.

XXI.

λβ' Arról, hogy a jók életükben s azon túl is boldogok

1 (λβ') Azon lelkek, melyek erényesen éltek, s más egyéb tekintetben is boldogok, miután elváltak az értelemmel nem rendelkező lélektől, és megtisztultak egész testüktől, az istennel egyesülnek, és velük együtt igazgatják az egész világot. 2 Ám még ha mindebből semmi sem jutna osztályrészükül, már maga az erény, valamint az erényből származó öröm és dicsőség, s a bánat nélküli és független élet elegendő lenne ahhoz, hogy boldoggá tegye azokat a lelkeket, amelyek inkább az erényes életet választották, és képesek is voltak úgy élni.

Nagyillés János fordítása

GALÉNZSZ

A legjobb orvos egyben filozófus is

Ami sok atlétával megesik, aki olimpiai győztessé akar válni, de semmit sem tesz, hogy úgy is történjen; ugyanez esik meg sok orvossal is. Dicsérik ugyanis Hippokratészt, és úgy gondolják, mind között ő az első, azonban bármit inkább megtesznek, mint azt, hogy a hozzá hasonlók közé kerüljenek. Hiszen szerinte az orvoslásban nem kis rész jut az asztronómiának, és ami azt szükségképpen megelőzi: a geometriának. És nemcsak, hogy ők maguk nem foglalkoznak egyikkel sem, hanem szidják is azokat, akik ezt teszik. Ő ugyanis azt tartja, hogy a test természetét alaposan meg kell ismerni, hisz az – mint mondja – az orvosi mesterség lényegének alapja. Ők azonban úgy foglalkoznak ezekkel, hogy nemcsak az egyes testrészek mibenlétét, összetettségét, alakját, nagyságát és a körülötte levőkkel való kapcsolátát, de még elhelyezkedését sem ismerik. Egyszersmind, minthogy a betegségeket nemek és fajok szerint elkülöníteni nem tudják, az orvosok a gyógyítás célját is elvétik, figyelmeztet Hippokratész, miközben arra biztat, hogy gyakoroljuk az elméleti módszert. A mai orvosok viszont olyannyira nem törődnek ezzel, hogy meg is róják azokat, akik foglalkoznak vele, mintha a leghaszontalanabb dolgokkal törődnének. Bizony maga Hippokratész arra int, hogy nagy megfontoltságra van szükség ahhoz, hogy tudjuk azt, mi történik, mi történik s mi fog történni a beteggel. Ők azonban az orvosi mesterség ezen részét csak annyira gyakorolják, hogy ha valaki előre jelzi az orrvérzést vagy izzadást, szemfényvesztőnek kiáltják ki, aki hihetetlen dolgokat állít. Maguk pedig nehezen viselnék el, ha valaki másmilyen jóslattal állna elő. Bajosan határoznák meg a diéta jellegét egészen a betegség tetőfokának eljöveteleig, noha Hippokratész elrendeli azt, hogy ilyenkor bizonyos fajta étrendet kell követni. Mi maradt hát, amiben versenyezhetnek e férfival? Mert bizony nem az, hogy nagyszerűen tudják kifejteni gondolataikat, mely tekintetben ő a legmagasabbra jutott, tőlük olyannyira különbözőképpen, hogy úgy tűnik, közülük sokan egy kifejezésben két hibát is vétenek; úgyhogy megérteni is alig lehet őket.

Ezért úgy gondolom, meg kell keresni annak az okát, hogy – habár mindannyian csodálják e férfit – mégsem olvassák írásait, vagy ha valaki olvassa is azokat, nem érti meg azt, amit szerzőjük ír, vagy – még ha meg is érti – a gyakorlatban nem követi végig úgy, hogy azt elmélyítse egészen a biztos tudásig, rálelvén arra, hogy az akarat és képesség által jut osztályrészül az embereknek minden dicsőség. Mert aki ezek közül egyikben kudarcot vall, az szükségképpen a végcél tekintetében is kudarcot vall.

Bizony rögtön látjuk, hogy az atléták vagy azért vétik el céljukat, mert testük alkalmatlan annak elérésére, vagy mert a gyakorlást elhanyagolják. Akik pedig testük szerint alkalmasak a győzelemre és a gyakorlás tekintetében is feddhetetlenek, hogyan is ne győznének sok versenyen, melyeknek koszorú a díja? Vajon tehát a mai orvosok silányak mindkét dologban, mivel sem megfelelő képességgel, sem akarattal nem rendelkeznek e mesterség gyakorlására; vagy ha az egyik meg is van bennük, a másik hiányzik?

Márpedig úgy látom, ellentmond a józan észnek az, hogy manapság egyetlen olyan em-

ber sincs, akinek megfelelő képessége lenne ennek az olyannyira emberséges tudománynak az elsajátítására, hiszen a kozmosz is ugyanolyan, mint volt, az évszakok ugyanazon rend szerint követik egymást, a nap sem változtatta meg semmilyen tekintetben futását, és egy csillag sem állapotát, akár álló az, akár mozgó. Mert érthető, hogy egyrészt a rossz nevelés miatt, melyben manapság részesülnek az emberek, másrészt mert a gazdagságot többre tartják az erénynél, nincs ma senki olyan, amilyen Pheidiasz volt a szobrászok, Apellész a festők, Hippokratész az orvosok között; habár nekünk, akiknek az jutott osztályrészül, hogy ezen régi férfiak után születünk, és az általuk olyan magasra fejlesztett tudományt készen kaptuk, ebből nem kevés előny származott. Mindenesetre mindazt, amit Hippokratész elméjének igen hosszú ideig tartó munkájával feltalált, könnyebb lenne annak, aki azt csekély idő alatt megtanulta, életének hátralévő részében a még hiányzó többi dolog feltalálására használni. De nem lehetséges az, hogy aki a gazdagságot az erénynél többre tartja, és a mesterséget nem az emberek boldogulására, hanem a pénzszerzésért tanulja ki, elérje annak végcélját. [Hamarabb gazdagodnak meg ugyanis mások, minthogy mi annak céljához eljünk.]* Nem lehetséges ugyanis egyszerre pénzt keresni és ezzel az oly tekintélyes mesterséggel foglalkozni, hanem aki az egyikre hevesebben vágyakozik, a másikat szükségképpen megveti. Vajon tudunk-e mondani olyat a ma élő emberek között, aki csak annyi pénzt akarna szerezni, ami elég a legszükségesebb dolgokra? Van-e valaki, aki képes nem csak szóval tanítani, hanem saját életének példájával megmutatni a gazdagságnak természet szerint való határát, mely csak éppen a szomjúság, az éhség és a hideg megszüntetésének képességéig terjed?

Ha valaki ilyen, akkor megveti Artaxerxész és Perdikhász vagyonát, és soha nem járul eljűk, hanem gyógyítani fogja azt, aki Hippokratész tudományára szoruló betegségben szenved; mégsem akar állandóan vele lenni, hanem gyógyítja a szegényeket Kranónban Thasszoszban és a többi kicsiny városban is. A Kósziaknak, polgártársainak hátrahagyja Polyboszt és a többi tanítványát, ő maga pedig tanít, bejárván véges-végig egész Hellászt – mert írnia kell a vidékek természetéről.** Azért, hogy tapasztalat által tudjon döntení azon dolgokról, melyeket elméletben már elsajátított, minden várost személyesen kell felkeresnie;

* Müller kiadásában (Teubner, Lipsiae, 1891) kirekeszti a mondatot, úgy érzem jogosan, amit a két nagyon hasonló mondatvégződés is megerősít. A gondolatmenet azonban az, hogy aki csak meg akar gazdagodni, az hamarabb tesz szert vagyonra, mint amennyi idő alatt az orvosi mesterség kitanulható; ezért nem érheti el e mesterség alapvető célját az, aki pedig arra törekszik, míg más az orvoslás ürügye alatt meggazdagodik. A másik általam használt kiadásban (Kühn, 1821, Lipsiae) a kérdéses mondat a főszövegben van, azaz a kiadó nem rekesztette ki azt.

** Ezt a beszúrást is kirekeszti Müller. A szövegösszefüggésben jogosan, bár a következőkben éppen a vidékek megismerésének fontosságáról lesz szó, ami utalás egy, a hippokratészi corpusban hagyományozott írásra. Egyébként meg kell jegyezni, hogy a mondat – éppen állítványát tekintve – problémát vet fel a szöveghagyomány tekintetében és elég nehezen értelmezhető. Én a Müller-féle olvasatot fogadtam el annak ellenére, hogy azt nem a szöveghagyomány támogatja, hanem valójában egy konjektúra. A levegőről, a vizekről és a hegyekről, 165-186.o. (Ford.: Ritoók Zsigmond). In: *Válogatások a hippokratészi gyűjteményekből*. Bp., Gondolat, 1991. A szövegekhez kapcsolódó problémákról ld. Harmatta János a fordításához írott bevezetőjét, uo. 161-165.o.

egyrészt azokat, melyek délen vannak, azután amelyek északra, majd pedig keletre, és amelyek nyugatra. Azután meg kell néznie a völgyben fekvő városokat és a hegyen levő helyeket is, és amelyek vízben szegények – így máshonnan vezetik be; majd melyek forrásokból, esőből, tóból vagy folyóból nyerik azt: figyelmet fordít arra is, hogy vajon vize túlságosan hideg-e vagy meleg, és hogy nátront, timsót, vagy valami más ezekhez hasonlót tartalmaz-e. Meg kell még néznie a nagy folyók mentén fekvő városokat, a tavakkal és tengerrel szomszédosakat; és végül minden ilyen dolgot ismernie kell, melyekre maga Hippokratész tanított minket. Annak az embernek, aki ilyenné akar válni, nemcsak hogy szükségképpen meg kell vetnie a gazdagságot, hanem végletekig szeretnie kell munkáját. De nem lehet szorgalmas az, aki dorbézol, étellel töltekezik tele, aki átadja magát a szerelmi élvezetnek; egyszóval, aki szégyenletes dolgoknak és gyomrának szolgája. Tehát az igazi orvos kedveli a mértékletességet és szereti az igazságot. Sőt még az elméleti módszert is kell alkalmazni annak érdekében, hogy megismerje az összes betegséget neme és faja szerint, és hogy minden egyes esetben tudja, miféle gyógymódot kell előírnia. E módszer megtanítja azt, hogy milyen a test természete; az, amely elsődleges elemekből áll, (ezen elemek egymással teljes egészükben elvegyültek), azután amely a másodlagosakból, azaz az érzékelhetőkből; amelyet 'hasonló részekből összetett'-nek nevezünk*, és ezután a harmadik, mely organikus részekből tevődik össze. És megtanítja azt is, hogy az élőlények számára az elmondottakból milyen előny és miféle élettani működés származik, de mindezeket nem szabad vizsgálat nélkül elfogadni, hanem csak megfelelő bizonyítás alapján, az elméleti módszernek megfelelően. Hiányzik-e még valami ahhoz, hogy az az orvos, aki Hippokratészhoz méltóan gyakorolja mesterségét, egyben filozófus is? Mert ahhoz, hogy megismerje a test természetét, a betegségek közti különbségeket és az orvosságok rendelését, foglalkoznia kell az elméleti módszerrel, ahhoz pedig, hogy a gyakorlatban szorgalmas maradjon, a gazdagságot meg kell vetnie, s mértékletesen kell élnie, így a filozófia minden részben a birtokában lesz: a logika, fizika és az erkölcsstan. S bizony nem kell tartanunk attól, hogy aki megveti a pénzt és a mértékletességet megőrzi, az valami csúf vagy ártalmas tettet hajt végre: mert ami jogtalan dologra csak vetemednek az emberek, azt a kapzsiság miatt vagy a gyönyöröktől behálózva teszik. Így tehát szükséges, hogy maga az erény a többi erényt is magába foglalja; mert az egyik követi a másikat, s nem lehetséges, hogy aki az egyiknek a birtokába jutott, nélkülözze a többit, hisz ezek követik azt; mintha egy kötél kötné össze őket.

Így hát mivel először a tudomány elsajátításához, majd annak gyakorlásához szükséges a filozófia az orvosok számára, ezért nyilvánvaló, hogy aki igazi orvos, az egyúttal filozófus is. Semmiképpen sem szorul bizonyításra, hogy aki az orvosi mesterséget helyesen akarja gyakorolni, annak szüksége van a filozófiára, mivel láthatunk olyanokat, akik annyira vágyakoznak a pénzre, hogy gyakran kuruzslónak tűnnek, nem pedig orvosnak. És azzal ellenté-

* 'homoiomereia'. Bár a Liddell Scott szótár a terminus magyarázatánál Anaxagoraszhoz irányít minket, J. E. Ravennek (Kirk – Raven – Schofield: *A preszokratikus filozófusok*. Bp., 1998, [ford.: Csiszter Kálmán és Steiger Kornél], 534-536.) a terminushoz fűzött magyarázata alapján itt az arisztotelészi használatra kell gondolnunk, „ahol 'ta homoimere' olyan természeti szubsztanciák, mint a hús, csont, a fém vagy a négy elem, amelyeknek nézete szerint minden része pontosan ugyanolyan mint az egész.” (535.o.) Véleményem szerint tehát itt is erre kell gondolnunk.

tes célra használják e mesterséget, mint ami az természete szerint.

Vajon csakugyan vitázni fogsz azon, hogy kit hogyan hívjunk, és ostobán arról fogsz felelősködni, hogy aki mértékletes, bölcs s a vagyionon úrrá tud lenni, azt méltán tarthatjuk orvosnak, de filozófusnak mégsem, és hogy aki ismeri a test természetét, a szervek működését; azt, hogy mire szolgálnak a testrészek; továbbá a betegségek közti különbségeket s az orvosi kezelés módjának meghatározását; ő tehát mégsem élt az elméleti módszerrel? Vagy engedvén ezekben a dolgokban, fogod-e szégyellni azt, hogy pusztán szavakról vitatkozol? De elég már ennyi: helyesebb – ha már jobb belátásra tértél –, ha nem a szavakról vitatkozol, mint egy csóka vagy varjú, hanem a dolgokban lévő igazság megtalálására fordítod erődet, mert nem mondhatod, hogy bárkiből is jó takács vagy cipész válhat bármikor is tanulás és gyakorlás nélkül, de bárki rögtön igazságos, mértékletes, a bizonyításban jártas, a dolgok természetét ismerő lehet, habár tanárai sem voltak és önmagával sem foglalkozott.

Tehát ha ez szégyenletes dolog, és annak az embernek sajátja, aki nem a lényegről, hanem csak a szavakról vitatkozik, bizony először is a filozófiával kell foglalkoznunk, ha Hippokratésszel valóban versenyezni akarunk. Mert ha ezt tesszük, semmi sem lesz akadály annak, hogy ne hozzá hasonlóvá váljunk, hanem nála jobbat, megtanulván mindazt, amit ő oly szépen leírt, és hogy ami még hiányzik, azt mi magunk találjuk meg.

Hamvas Endre fordítása

BORIS KOVÁČ

Új rituális zene

A zene mitikus természetét értelmezve jutottam el a poétikus, perspektivikus, új zenéről szóló értekezés központi témáig. Az Új Rítusnak (nem véletlenül) nevezett zenei projektum az elsődleges oka mostani szövegem létrejöttének. Nem vállalkoznék a közönyös esztétizáló előjátékra a következő kérdés kapcsán: a mítosz vagy a kód esztétikuma? Ennek megválaszolását a semmittevő esztétákra kell hagyni... Tehát, miért az új rítus?

Hasonlóan hangzik, mint: új primitivizmus, retrográd, romantikus, naturalista stb. Mégis, emlékezzünk csak. A zene primér funkciója a rítus. Mint ilyennek, erős ontológiai alapja volt – beleszövődött a világi és vallásos életformákba, fontos szerepet játsza bennük. Természetfölötti minőséget tulajdonítottak neki, mert (a tánccal együtt) a profán valóságot meghaladó eksztatikus állapotba hozta az embert. Ez volt az emberek egymás közti (magán a törzsen, mint koherens közösségen belül) és az istenekkel, szellemekkel való kommunikációs módszere. Soha nem lett később a zenének ilyen fontos társadalmi szerepe, hatása az ember lelki-szellemi életére. A rituális zene eme metafizikus, ontológiai gyökere a legjelentősebb oka annak, ami miatt ezt a témát előbányásszuk egy másik idősből, s ami miatt a lehetséges új ritualításban a modern zene (meg a művészet) revitalizációjának az útját látom. Mert a zene (legfőképpen a nyugatit érte ezalatt) fejlődése a rítustól való távolodás irányába alakult [ez a gyümölcse a természetes igényének, hogy „tisztá művészetbe” emancipálódjon, amely a társadalmi, vallási, filozófiai funkciókkal szemben autonómiát élvez]. A zenével ugyanaz történt, mint a többi emberi tevékenységgel – specializációjukkal elválnak, majd messze kerülnek egymástól. Ennek megfelelően a zene egyre inkább elveszíti a kapcsolatot a tánccal, képpel, gesztussal, történettel avagy a mítosszal, mindazzal, amivel ritualításának idején egységben állt.

Ebben az emancipációban persze sok a pozitívum, ami ösztönzi magát a zenét. A társadalom változásával, az állam erősödésével a rítus, amelynek eleme a zene, mind formálisabbá, kanonizáltabbá és funkcionálisabbá válik, elveszítve a maga eredeti, spontán, erotikusan bolondos karakterét. A rítus mint fogalom ezidőtájt színvonalára lesz a kontrolláltnak, rutinszerűnek, pragmatikusnak. Ez egyaránt vonatkozik egyházi és állami rítusokra. Az állami struktúrák beiktatásával, a munkamegosztással, az osztályok differenciációjával, az állam és az egyház megszilárdulásával – a rítus intézményesül. Ekkor a művészet már nagy vonalakban leszakad a rítusról, a mesterséghez kötődik, később pedig az iparosodáshoz. Elhagyva a rítus fázisát a művészet az „előadás” formáját kapja. Ebből a szekularizált, formalizált pótlék rítusból született a polgári művészet, amelynek díszítő funkciója mellett ideológiai alapja is van – halmozni a rendszereket. Mozart idejében ez explicitebb formában jelentkezett, mint ma. A mágások mint szórakozást fizetik a művészetet, amelynek fénye egyben presztízs-kérdés, a hatalom szimbóluma. Így van ez korunkban is. Az állam a tesztelt, akadémikus művészetet támogatja. A művészet pedig hűséggel köszöni meg a bizalmat, ekként élük boldog számla-nászukat. Létezik más fenomén is, amely a zenét (a művészettel együtt) le-

választja a rítusról. Ez a folyamat a profanizációtól a prostitúcióig terjed – a kommersz zeneárú ipari termelése. Ahogyan az ipari sokszorosítás a lemez és a kazettagyártás útján a zene demokratizációjához járult hozzá, úgy serkentette az elhasználódását a piac törvényeinek megfelelően. Ez nemcsak a „zenei alkotást” szegényítette jelentős mértékben, hanem a recepciót is, a zenei élményt és ennek közvagyonai sajátosságát (a zenét fogyasztják, konzumálják, akárcsak a többi széles fogyasztói árút.)

A rítussal való kapcsolatot csak az eredeti folklór őrizte meg a maga jelentős lételemekkel való összeköttetésével, a maga spontán, nem formális játékos karakterével, mitikus tartalmával s jelentésével. Ez persze a mai időben ritkaságnak számít, egzotikum, amely egyre inkább manipulálódik a kommersz-turisztikai célok érdekében, s amely feltartóztathatatlanul haldoklik.

Hát akkor honnan fakad az ötlet az új rituális jellegű zenéről, művészetről? Miként lehetséges az új ontológiai alapozású zene – amely se nem dísz, se nem szórakozás a munka utáni pihenés gyanánt, se nem öntelt művészkedés (az emberrel, léttel kapcsolatot veszített „tisztá művészet” légiures terében lebegve)? Kétségtelen, hogy ez a „tisztá művészet” a tudás támaszpontját jelenti, a mesterséget meg a technikai kompetenciáét, amely nélkül mi el sem tudjuk képzelni az „értékes új művészetet”. A nem elidegenített, szabad szellem támaszpontja a modern ember korszakában mégis a szubjektumban van – a személyiség princípiumában. Ebből fakad a komponálás alkotói tettének – függetlenül attól, hogy magányos – egyénre jellemző egoisztikus aktusa, ez az egyedüli lehetséges autentikus művészi cselekedet korunkban, a „megszakított”, illetve a hamis, romlott kommunikációk idejében. Így a komponálás látszólag mentes a „romlott valóságtól”, mert elefántcsonttoronyba zárult, ami nem más mint kigondolt, személyes monologikus rítus. E személyes rítus szolipszizmusa szükségszerű következménye a paradox „abszolút szabadságnak”. A komponálás folyamán minden megtisztított – egy kritérium maradt, amennyire üres, annyira absztrakt is: a zene! Ekként alakult át az alkotás a semmiből való alaptalan tetté. Elidegenedve mindenféle elgondolástól, ez a cselekedet a modern korszakban pusztá kombinációs játékká fajult, esztétikus kalkulációvá, az anyaggal történő munkává. Így ez az esztétizált mikrokozmosz többé nem vonatkozik a makrokozmoszra, az élet világára, hanem csupán önmagára. Önmagától megtermékenyülve ez a mikrokozmosz kizárólag a saját kópiáit szülheti meg: a dodekafónia szerializmust eredményez, az utóbbi pedig aleatorikát stb. Lényegében semmi sem jön létre. A változás csak a tükrös szisztémájának az illúziója.

A zeneszerzés körüli helyzet így még rosszabb, mivel a klasszikus forma alapján ez nem teljes, megvalósult művészet, hanem még realizálatlan ez előadás értelmében. A komponálás és az előadás viszonya végképp intézményesített és elidegenített. Az előadók olyan hivatalnokokká váltak, akik mindazt reprodukálják, amit feladatként kapnak. Ezt az állapotot támogatja a zenei oktatás nyugati módszere, nem a művészi egyéniségeket segíti, hanem az igazolatlanul szétépett zenei lény szegmentált specialistáit.

A zeneszerző ugyanannyira elidegenített, akár maga az előadó. Nem manipulált, hanem manipulál, méghozzá közvetetten a kottás utasítás segítségével. A manipuláció eme viszonya leginkább a kortárs zeneszerző sajátja, aki „írja” a zenét. Mivel „ontológiai” és szociális értelemben elidegenített (akárcsak a saját „ötleteinek” realizációjától), a manipuláción

alapul majd a viszonya a művészetekkel, ahogyan mindennel, ami a művészen túl van. Ő technológussá válik, aki az építésznek megfelelően kidolgozza a zenei alkotás tervét. Ebben a munkában mindaz eszközzé válhat, amit az „építészek”, illetve a zenekarok, a „munkák” előadói kivitelezhetnek.

Hol van akkor az új ritualitás szerepe? Én úgy látom, hogy ezt a lehetőséget az ún. alternatív művészet adja meg, amelynek a XX. századi legmarkánsabb alakjai a zenében, a dzsessz meg a rock. A dzsessz, a rock elsődlegesen az, amit tömeges kultúrának nevezünk, úgy is mondhatnánk, hogy autentikus új folklór, illetve az a művészet, amely primér szintjén spontán módon jön létre. A XX. század kultúrájában a dzsessz és a rock eredetileg szubverzív jelenségek. A magas burzsoá kultúrára való spontán reakcióként jelentkeztek, s a polgárság megkövesedett kulturális modelljére válaszoltak. Újra felfedezik a játékos spontaneitást, a kommunikációs dimenziót, a kifejezés közvetlenségét, az erotikus energiát, s akárcsak az eredeti rítus, valódi életszükségleteken nőttek fel. Ez a zene direkt kapcsolatban van az életbeli és a szociális kontextussal. Ezért nem lehet úgy beszélni a rockzenéről, hogy közben ne gondoljunk a rock-kultúrára.

Ugyanakkor ez az „új folklorizmus” nagyjából ellentétévé vált a maga eredeti, szubverzív karakterének – elfogadta a fogyasztói társadalom törvényeit, eladta magát. Részévé vált annak, amit show businessnek hívunk. A korunkbeli ipari szórakozásnak jövedelmező ágazatai lettek, ami a fogyasztói társadalomban már a tömeges kultúra szociológiai és ökonómiai területe.

Ennek a fenoménnek a kisebb, nem kommersz szárnya művészeti szempontból releváns, de abban az esetben, amikor nem az, akkor az összes művészet feltétlen életteremtő energiája. Ez az a bizonyos folklór típusú erő, amelyre az autentikus zene mindig is, mint az emberi muzikalitás ősi támaszpontjának szoros kötelékre hagyatkozott. Amikor elvesztette ezt a viszonyt, a zene sterilizálódott, majd üres művészkedéssé változott, esztétizált önkénnyé. Ebből a szemszögből a dzsessz és a rock nem annyira zenei eredményként, műalkotásként fontosak, hanem mint a művészet létmódjának folyamatai jelentősek, amelyek a kortárs akadémizmushoz képest sokkal közelebb vannak a művészet lényéhez. A dzsessz meg a rock „módszernek” megvan az a spontaneitása, amely nélkül a művészet nem több a tanult elvek, technikák, mesterségek pusztá reprodukciójánál. Ez a „módszer” az individuális és a kollektív harmonikus viszonyára épül, amelyben mind a két elv egyaránt fontos. Az itt tárgyalt individualitás valóban lényegi, szubverzívizást mutat a komfortitással szemben, megismételhetetlen utakon jár. Ez egy olyan individualitás, amelyben elválaszthatatlan egymástól a művészeti és az életbeli credo.

E „módszer” kollektivitása különleges érték a ún. „komoly zene” megvalósulatlan, elidegenített kollektivitásához képest, amely javarészt intézményesített. A dzsessz és a rock eme kollektivitása az affinitás szabad asszociációin alapul, a kommunikáció iránti valódi szükségleten, az alkotói ötletek kölcsönös egymáshatásával az előadás kollektív művészi eljárásáért, s mint ilyen férközött legközelebb a folklór-rítus ünnepélyességéhez. Az a mód, ahogyan a hamisítatlan, nem kommersz dzsessz meg a rock kommunikálnak a közönséggel, szintén jelentős lépés az elidegenített polgári-fogyasztói közönség viszonyához vagy a magas művészet képviselőihez képest. Maga a megszólítás módja sokkal közvetlenebb, személye-

sebb, úgyhogy az új kollektivitásról a produkció és a recepció felfrissített kölcsönösségének értelmében beszélhetünk. Ez a házi reprodukció fejlesztésének (lemezek stb.) útján ugyan csak támogatást nyer. Ez a zenét az egyén, a hallgató akaratához közelítette, aki képes kiválasztani és résztvenni a saját zenei élményeinek rítusaiban.

Fenomenológiai szempontból az Új rítus paradigmái a dzsessz és a rock. Ezek a jelenségek igazán újak, autentikusak, korunk, a jelen idő szenzibilitásának szellemi produktumai. Ugyanígy, ezek rítusok, mert mozgásba hozzák az ember egész lényét, mélyen beleszövődtek az élet kontextusába, közvetlenek, kommunikatívok, direkt módon és világosan fejezik ki a hallgató evilági és metafizikus szükségleteit. Erős, eksztatikus élményre irányulnak, a transzra, míg az ún. „komoly” zene hideg celebralitássá változott. Ennek az eksztatikus funkciónak megfelelően a dzsessz és a rock hasonlítanak az ősi rítusra. Ebben az értelemben számomra főként az (új) improvizatív zene szegmentuma a fontos, amely elválaszthatatlan a taglalt két újkori fenoméntól. Ezért az improvizáció témájának kiemelt jelentőséget tulajdonítok a következő fejezetben.

Itt nem végződik, hanem épphogy elkezdődik az új ritualitás traktátusának központi témája. Ez pedig az a téma, ami a zene számára éppen a zenén túlit tartja fontosnak. A zenén túlba lép be a művészi meg a művészetén túli (az utóbbihoz a reális és a szellemi tartozik).

Az Új rítus annyiban utópisztikus projektum, amennyiben annak kibékítésére vágyik, amit a történelem folyton szétbomlaszt: a mesterségesen szétdarabolt művészeti médiumok újraegyesítése, a művészet ontológiai megalapozása az élet dimenziójában, majd a világ transzcendálása a mitikus időntúlba. Az Új rítus táplálja azt a szükségletet, hogy a művészet ismét szerepeljen a transzcendencia megformálásában.

Ha a zenéből indulunk ki, ezt a reál-utópiai projektumot ebben az időben kizárólag mint szinkretizmus lehetőségét látom, a dzsessz és a rock idiómáinak a komponálással való szintézisét (ezalatt klasszikus komponálást értek, improvizatív zeneszerzést, stúdiótechnikával, számítógéppel stb.). Az eljárás értelmében ez a spontán-improvizatív és a racionális-szervezett módszer szintézise lenne, a realizáció esetében pedig a produkció meg a reprodukció szintézise, a zeneszerzés és az előadásé.

Tágabb, művészeti értelemben ez az összes művészet kölcsönhatását jelentené. A zenét ugyanis mesterségesen leszakították a gesztusról, táncról, képről, szavakról, a környezete pedig személytelen koncerttermekbe izolálódott.

A lehető legtágabban nézve, ez a művészet életmód, nemcsak amiatt, hogy az életet művészetté szublimáljuk, hanem ontologikailag is. A művészet az a médium, ahol az emberi és a kozmikus a maguk teljességében mutatkoznak meg. Válaszolni tud az összes „legnagyobb kérdésre”, a delphoi imperatívusz, „ismerd meg önmagad”, egyaránt vonatkozik a művészetre, a tudományra és a filozófiára. Ezek a területek különben is elválaszthatatlanok és komplementárisak.

Világos, hogy az Új rítus utópisztikus projektuma nem fejezhető ki egyes számban. Ezek lényegében új rítusok, amennyire autentikusak, annyira különbözőek is. Ezeknek a rítusoknak a kollektivitása nem tud, illetve nem szabad, hogy az eredeti modell elvén alapuljanak, amely a primér közösségek szociális és kulturális indifferencialitásához kötődnek. Az új rítus kollektivitása a kultúra általános elvére kell, hogy épüljön – a személyiségre. Az auten-

tikus kommunikáció csak az alkotói személyiségek között lehetséges. Csak ők tudnak részt venni az Új rítusban. Miden további kommunikáció hamis, manipulált. A művész nem mondhat le a maga én-jéről, ha a valódi mi-re vágyik. No, a csonka világban, amelyben élünk a személyiségek is csorbák, megvalósulatlanok. Ez egyben a kommunikáció fő akadálya. Mert a csonk, a kvázi-személyiség nem képes arra, hogy elfogadja az esztétika és az életfilozófia különbségeit, amelyeket egy másik személyiség hordoz. Sajnos, a polgári világ „művészi személyisége” romlott individualitáson alapul – a szubjektumon, amely a sajátot univerzálissá totalizálja. E totalizáció számára a pszichológiai okok is immanensek – nyers hatalomvágy, haszonlesés, ez a meghosszabított túlélési biológiai harc, amely mindent az egy posztulált, saját elve alapján ítél meg, miként a racionalitásra visszavezetett dogmatizmus. Mindez a „szentesített művészet” ideológiájával álcázott, ahol a beteg ambíció a vallásos fanatizmus tompaságával keveredik, ami végül a specialisták fanatizmusába szekularizálódik. Az ilyen típusú ideológia a versengő harc kezére játszik, ez ugyanúgy uralkodik a művészetben, mint minden más piacon. Ebben az egészben az ember totalitása csorbul, a „szentesített művész” pedig szakbarbárrá válik, aki megfelel a piac követelményeinek.

Természetesen mindez megindokolja ama kvalifikációmát, hogy az Új rítus utópisztikus projektum. Valóban nehéz dialógust teremteni a hivatalos és az alternatív művészet között. Ez az akadály adva van mind társadalmi, mind ökonomiai szinten. A dialógusig kifejezetten a művész alkotói szükséglete vezethet el – a valódi személyiségé, amely nem korlátozható szellemi és szociális keretek között, melyeket a maga kulturális mintáival a társadalom vár el tőle. Azt, hogy ez az elv mégis kivitelezhető, az improvizatív zene példáival bizonyítom majd, a minimalizmussal, a stúdió-zenével, a zenei színházzal és performansszal. Mindezek a jelenségek még nagyon marginálisak, nehezen kapják meg a maguk reális társadalmi státusát. Viszont az alternatív művészet attörése megállíthatatlan. A kortárs intézményesített, kommercializált kultúrában ez a „harmadik út”, amely úgy tűnik, az egyedüli autentikus művészet útja. Ez az oka annak, ami miatt az akadémikus művészet gyakran kokettál az alternatívval. Ezzel megkísérli visszanyerni azokat a pozíciókat, amelyeket, reálisan nézve, a kedvező társadalmi státus ellenére elveszített. Ezt a folyamatot az ún. mediális kultúra szintén alátámasztja, nagy mértékben hozzájárulva a demokratizációhoz és a hivatalos kultúra privilegizáltságának megszüntetéséhez.

No de térjünk vissza a témánkhoz: az Új rítus, csak a különbségek kommunikációjaként lehetséges. Az egyénit itt nem csupán a személyiség princípiumában gondolom el, hanem kulturális, etnikai stb. értelemben is. Az Új rítus az ún. „kulturális univerzum” túloldalán jön létre, ami soha nem jelenthet mást, mint annak a kultúrának az álcázott homogenitását, amely gátolja az univerzalizmust (ez leggyakrabban a nyugati világ produktuma). Ezt nem úgy értem, hogy a kulturális tartalmak kozmopolitizmusát tagadni kellene: hangsúlyozva a különlegességet, minden kultúra egyéniségét, függőségét az etnikai, földrajzi, vallásos determinációktól, kiemeljük és támogatjuk a kommunikációt, mint a különbségek dialógusát (az egyedüli valódi dialógus éppen a különbségek közt lehetséges – annak, ami egyforma nincs oka kommunikálni). A kulturális univerzalizmus az önös princípiumok univerzálisként való erőltetése, emögött viszont a piac logikája áll, a hatalom politikája.

A modernitás ideológiájával szemben (kulturális univerzalizmus), az Új rítus az alkotói-

nak lokalitására és folklórális specifikumára épít. A művészetben a folklór nem lehet az „anyag forrásának” a kérdése, nem lehet csak egy „lehetséges inspiráció” stb., tehát nem az, aminek csak szekundér jelentősége van, amivel a művészi eljárások során manipulálnak, hanem éppen hogy a művészet ontológiai, metafizikus hátterének a kérdése kell, hogy legyen. A folklórt nem szedhetjük úgy elő, mintha vizsgálatunk tárgya lenne, vagy hogy manipuláljuk. A folklór az, ami előttünk is megvolt, amire rátalálunk, amit nem választunk se helyül, se idejül születésünknek. Ezek azok az archetipikus, generikus vagy neveléssel szerzett tulajdonságok, amelyeket vagy felismerünk magunkban, illetve a világban, vagy sem. A zenében a folklór alatt nem a népdalokat értem, sokkal többet ennél: ősi muzikalitását az etnikai, földrajzi, kulturális-történelmi tájnak. Itt pulzusról, mértékről, specifikus súlyról, egy muzikalitás erotikus természetéről van szó (pl. ez a különbség Bach és Vivaldi között, noha stílusuk rokon).

A folklór számomra az „általános produktív előítélet”, az, amely a szubjektívvel együtt, a „külön produktív előítélettel” képzi az alkotói személyiség tudattalan elő-ítéletes potencialitását. Az individuális előítéletek szükségszerűsége az egyén művészetének integritását, identitását biztosítja. Tehát az általános előítélet (a folklór) nem hathat egységesen az azonos folklórális „feltételezettségű”, az azonos klíma művészetére. Ugyanis, ez az általános előítélet az egyéni ítéletek prizmáján töredezik szét, folyton más eredményeket adva.

Ez a válasz a modern zeneszerők gyakori véleményére, miszerint a folkloritás „elhasználdott”, „túlhaladott” terület. Mivel a művészet legtagabban értett „környezetének” lényeges ontológiai megalapozottságáról van szó, a folklórral kapcsolatos determinációnak (inspirációnak) mitikus, múlthatatlan karaktere lesz, amelyet átengedhetünk a felejtésnek, de nem tagadhatjuk létét. A folklór vitális princípium, az autentikus művészet erosza. De a „technológiai esztétika” (a manipuláció esztétikája, eljárásai) mindenhatóságának korában logikus, hogy a folklór anakronizmusnak hat, tradicionalizmussal bélyegzik, s elvetik (Adorno stb.). Ugyanakkor a folklór archetipikus: elvethetjük anélkül, hogy megcsonkítanánk a művészet lényegét. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a folklór történelmileg megváltoztathatatlan. Így a mai folklórhoz nemcsak egy vidéknek és népnek a kulturális hagyatéka tartozik, hanem az ún. tömeges kultúra újekeletű formái is (pl. dzsessz, rock). Ahogyan a folklór nem egyszer létrehozott, állandó entitás, úgy az „újrafelfedezésének” számtalan módja szintén nem az (hermeneutikus, művészeti értelemben). A folklór a művészet számára az a talaj, amely determinálja, de lehetővé is teszi, hogy a szabadság „magasba repüljön”. Ez a földdel, az élet gyümölcseinek forrásával létesített szükségszerű kapcsolat. E nélkül a viszony nélkül a művészet légüres térben fog lebegni, alaptalan művészekedéssé válik, visszavonhatatlanul elveszíti a kommunikációs tulajdonságát.

A folklór témája logikusan kötődik a zene mitikus témájához: ezek elválaszthatatlanok és javarészt identikusak. A folklór is, meg a mítosz is a kollektív tudattalan struktúrákhoz tartoznak, amelyet a zene szintén képes „felfedezni”. A mítosz a folklórral egyaránt ősi példákhoz nyúl, a változó, történelmi formák ellenére megtartván az univerzális értékeket.

Ahogy azt már mondtam, az autentikus Új rítus csak a személyiség princípiumára épülhet. Ez azt jelenti, hogy csak akkor valósulhat meg, amennyiben tud önmagáról, illetve

amennyiben vágyik erre az öntudatosodásra. Ebben az esetben művészi praxis, akárcsak a művészet élménye (recepció), elválaszthatatlan a filozófiától, a szó etimológiai értelmében pedig – a bölcsesség iránti szeretettől.

A teoretikusnak és a praktikusnak ez a kapcsolata a művészetben leggyakrabban a művészet (zene) létesítésére redukálódik a teoretikus-technológiai szűk értelemben – az eljárások törvényei szabta technikai, formális formulákkal, „alkotói receptekkel”. Ugyanakkor ennek sokkal tágabb és mélyebb kapcsolata kell, hogy legyen a filozófiával, fenomenológiával, sőt még a művészet szociológiájával is, mert mindazok a témák, amelyek érintik a művészetet, az alkotóhoz meg a művészet és az alkotás folyamatainak a receptorához szólnak. A történelemben gyakran eluralkodott az a vélemény, hogy a művészi „munka” rendeltetése, hogy értékes műveket hozzon létre. Ebben az alkotói folyamatban legtöbbször a művész „tudattalanságát” glorifikálták. Ugyanakkor ez végképp egyoldalú (ennek ellenére a tudattalan szerepét nem szabad figyelmen kívül hagyni), s ellentmond annak a szélesen elfogadott véleménynek, hogy a művész a legkomplexebben realizált ember (szellemi-lelki-testi lény). A valódi művész az érzések és a tudat, az értelem majd az intuíció, a természet s történelem stb. szintézisét adja. Amennyiben, mint ilyen a művész az igazi alkotói tevékenység paradigmája lenne (az emberi mérték alapján), miként lehetséges az, hogy ő is csonk lénnyé válhat, olyan értelemben, hogy csupán szándékairól tud, a világról a maga filozófiai nézetét alkotja meg, amely egyébként a művészet által jut kifejezésre. A művészet mint az alkotói tevékenység példája, vagy a legkomplexebb emberi tevékenységet jelenti a teoretikus-praktikus értelemben, vagy csak pusztán szakma.

Ezt a teoretikus tervet tágan kell érteni: mint véleményt (reflexiót) a művészetről, s mint véleményt a művészetben. Mindkét elképzelés mind filozófiai, mind poétikai vonalon konstruktív (amennyiben érdemes ezeket külön választani), de technológiai szempontból is az a művészi eljárás kiválasztását és lebonyolítását tekintve. Gyakran hallani, hogy a művészetről az alkotóknak nincs mit mondaniuk. Az övéké az, hogy alkossanak, a alkotásról meg a művészetről a maga teljességében a kompetencia fog ítélni: a bizonyos „fajtájú” művészek teoretikusaitól az esztétáig és legnagyobb szintetizálókig – filozófusokig. Ez az elgondolás princípiumként tarthatatlan, de bizonyos példák ugyanúgy beszélnek a hozzáállás elviselhetetlenségéről, a „szükséges munkamegosztásról”, a specializáció helyességéről ezen a területen. A Sztravinszkijről, Bartókról szóló gondolatok a szakmai hiányosságok mellett is közelebb állnak a zenéhez, mint az általános filozófiai feltételezéseken alapuló elméletek, s szisztematikus (deduktív) módon „alkalmazzák” ezeket a különféle területeken, így a zenében (művészetben). Ez természetesen az ősi kérdés részét képezi, lehetséges-e a művészet objektív, tudományos megismerése. Az én válaszom a következő: talán, de csak abban a szegmenumban, amellyel úgy bánhatunk, mint a megismerés tárgyával a szubjektum-objektum viszonyának értelmében. Ez az a bizonyos percepciós szegmenstum – a zene fenomenális, hangzós rétege. Ennyiben a zene joggal alávethető az akusztikus, perceptív-pszichológiai és teoretikus-strukturális vizsgálatnak, az általános meg a biztos definícióra törekedve. De, ennek a kutatásnak a hatásköre jól körvonalazható, kicsúszik kezéből a művészet értelme. Persze ez nem jelenti azt, hogy amikor zenéről van szó, az akusztika, akár csak a percepció pszichológiája vagy a zene elmélete (harmónia, kontrapunkt, alak stb.)

hasztalan. Roppant hasznosak, de ennél nem többek. A művészet (zene) alapvető kérdései csak utánuk kezdődnek, ott, ahol ők maguk befejeződnek. Ez a „meta-fizikus” elem, amely kitér az analízis elől – az alkotói élményben bukkan fel – függetlenül attól, hogy produkcióról vagy recepcióról van szó. Ennek megfelelően logikus, hogy a művészet lényegéhez maguk a művészek jutnak legközelebb. Természetesen csak akkor, ha kifejlesztik reflexiós képességeiket. Épp azt próbálom bebizonyítani, hogy ezek a képességek a művészet véleményezéséről inherens viszonyban állnak a művészetben való alkotással. Sztravinszkij és Bartók esete (hogy ne is említsem Schönberget) reprezentáns, mindenki számára ismert példája a művészi praxis és a filozófia, az esztétika meg a zeneelmélet elválaszthatatlanságának.

Mindebből levonhatjuk a következtetést: nincs objektív, univerzálisan érvényes művészetesztétika és filozófia, ahogyan nincs kizárólagos poétika sem. Sok többé-kevésbé megalapozott, koherens elképzelés van – ezek közül azok, amelyek poétikákból származnak, közelebb vannak a művészethez azokkal szemben, amelyek filozófiai vagy tudományos posztulátumokra épülnek. Emiatt a tudományos esztétika alapvetése vak munka, benne a művészet levezethetetlen lényege kitér a kísérletezés, a kutatás, az analízis és az általánosítás elől.

Másfelől a „nem gondolkodó” művész nem is művész. Mert nincs autentikus művész autentikus poétika nélkül, poétika pedig nincs gondolkodás hiányában. Tehát az autentikus gondolat nélkül a tökéletes alkotás is csak szakma, poétikai értelemben pedig tudatos, vagy még gyakrabban, tudattalan epigonizmus! Ez egyszerű törvény: ha nincs saját elgondolásom, akkor vagy semmiféle véleményem nincs, netán más gondolatait fogadtam el sajátomnak. Ez nem jelenti a konceptualizmus érvénytelenítését, az alkotás elvi megalapozásának, a művészet konceptuális levezetésének elvetését. Az autentikus művészetben az elvi és az ösztönös oldal igazi értelmükben szükségszerűen komplementárisak, egységesek. Ugyanígy a filozófiát se kell tisztán fogalminak vélni. Ahogyan a művészet hatáskörébe nemcsak a szépség, hanem a megismerés (illetve az igazság) és a jószág (ld. morál) egyaránt beletartozik, úgy a filozófia is belátja a fogalmi gondolkodás hiányosságát, majd kitágítja saját kifejezőképességét, amelyben a művészet biztosítja számára a támaszpontot. Az újabb filozófia tud erről, oly mértékig, hogy a művészettel több esetben nem úgy foglalkozik, mintha a filozófia organonja volna, hanem fordítva: a művészet alkotói tevékenység, amely által az emberi létezés (egzisztencia*) legmélyebb értelme derül ki.

A vélekedés és a művészet másik aspektusa a vélemény a művészetben. Ez közvetlenül konstitutív az alkotói folyamat megalapozásában, véghezvitelében. Úgy tűnik, e téma számára a konceptualizmus nézőpontja instruktív, mivel sokat foglalkozott ezzel a területtel. A konceptualizmus számára alapvető a mentális és a tapasztalati szintek összekapcsolása. A mentális terv egyesíti a megismerést az intuícióval, a konkrétumot az absztrakttal, ezen a módon a művészet kiegyenlítődik a filozófiával és fordítva. A konceptualizmus** számára két területen fontos a kutatás: a.) a médiumok, pontosabban a kifejezés módjának a vizsgál-

* „A művészet az igazság léte és története”, M. Heidegger: Holzwege, 59.

** Nagyjából a következő összeállítást használtam fel: Mentalni prostor 1-4., SKC Beograd

lata; b.) a szellemi előfolyamatok kutatása, illetve annak a reflexiók szintnek vizsgálata, amely magának a művészeti folyamatnak konstitutens eleme. Tehát, ez az analízis rekonstruktívan – a már létrehozott mű vagy a megélt akció elemzése által – megkonstruktívan is működik, mint elméleti aktivitás, ami szerepet vállal magában az alkotói tevékenységben, illetve ennek a cselekedetnek az előkészítésében (ami lényegében ugyanaz). Legtágabb értelemben, a konceptualizmus a művészet realitásának a felfedésével foglalkozik, ezzel eljut az ember és a világ, a természet meg a szellem viszonyának alapvető kérdéseiig, ami legautentikusabban éppen a művészetben található meg. Így a konceptualisták elmélete nyomán a művészet metafizikai területen leváltja a filozófiát.

Annak ellenére, hogy a művészet, és a filozófia fontos kérdéseit indította el, a konceptualizmus mint művészeti mozgalom figyelmen kívül hagyta az emberi alkotás ösztönös-erotikus mozzanatát, túlhangsúlyozta a reflexív-kontemplatívát. Így „egy elvre építve az alkotást” vagy levezetve azt a tiszta ideára, az ideológia közelébe került, ami nem más, mint a művészet teljes lényének és általában az emberi alkotásnak a degradációja.

Úgy gondolom, amikor a művészet és a filozófia viszonyáról van szó, ismét emlékeznünk kell, hogy e szöveg kiinduló témája a mítosz – az a terület, amely összefogja az emberi kifejezés eme két pontját. A mítoszban, eredetét tekintve, a művészet és a filozófia egy, elszakíthatatlanok, komplementárisak. Ezek később természetesen különválnak, de az újabb filozófia (Nietzschétől), csalódva a fogalmi gondolkodás eredményeiben (ami a technikai tudat és felejtés felé vezet...), újra szorgalmazza a művészet, filozófia, gondolkodás és az ének egységének fölállítását. Itt szükséges megemlíteni az igazságnál értékeesebb esztétikai látszat mint „hazugság” Nietzsche általi védelmét. Ugyanis az esztétikai látszat magasabb szint az igazságnál – komplexebb hozzá képest (a valós mint fogalmi kép értelmében). Ahogy ezt André Gide mondaná – a betegség, az abnormalitás valamivel több az egészségnél, a normalitásnál. Ugyanis az egészség az, ami egyszerű, elsődleges, ami önmagától van – a betegség, az örület, az abnormalitás egészséges és még plusz valami! Így a látszat igazság és szintén többlet: ez a specifikus művészi illúzió. A látszat teremtett emberi igazság, belső igazság.

Ahogy az új ritualitás utopisztikus traktátusának kifejtésében túlléptem a zenén (s a művészetén), más alkotói területeket érintve, amelyek nagyjából összefonódnak a gondolkodással, így továbbra is, e projektumnak megfelelően, jó ha továbblépünk a zenéből az oszthatatlan, teljes művészet felé. Mert az önmagáért való zene ugyanaz, mintha csak önmaga számára létezne – zárt, egyoldalú, monologikus-szoliszisztikus, például a már annyiszor idézett – modernitás zenéje. Az Új rítus tehát mindenekelőtt új szinkretizmus, nem zenei, de művészi projektum. Ez a szinkretizmus, az új rítus alapján, minden művészi „médiomot” komplex alkotói tevékenységben kíván egyesíteni. Ez korántsem jelenti azt, hogy a megvalósult intermedialitásnak nem lehetnek különböző formái, amelyekben az egyes médiumok individuális preferálásai dominálnak. Ez az oka annak, hogy az új rítus, amiről én beszélek, a zenéből származik. De, ez sokkal inkább a vokáció és az affinitás kérdése, mint a lényegi különbség.

Az intermedialitás alapvető ösztönzése nem a lehetőségek, innovációk, hanem az ember természetes szükségleteinek kiszélesítésében áll – hogy a művész ne legyen korlátok

közé szorított lény. A reneszánsz még az a periódus, amikor a művészet természetes-zinkretikus alakjában létezik, a művészek pedig sokoldalú alkotók. A reneszánsztól viszont ez a tendencia a polgári művészet, a kompetenciák irányába halad, az alkotó pedig specialistává válik – „egy dimenzió embere”. Az intermedialitás szükséglete a totalitás, a minden emberi lehetőség realizációjának vágyából fakad. A művészet szétválasztása mesterséges, s csupán a specialista kompetencia szintje fogadja el – ez tipikusan a „munka teljesítményének” nyugati elve, ezzel együtt pedig a „presztízs” meg a profit eszméje. Művészeti szempontból nincs az a magyarázat, ami igazolná azt az elképzelést, hogy a művész csak művész lehet, mégha természete szerint közel is van a hangzás médiumához, ez nem elegendő ok arra, hogy bezárkózzon abba.

Egyébként, ha az ember fizikailag egészséges, egy időben rendelkezik mind a látás, mind a hallás képességével. Ez a két percepció képesség komplementáris jellegű és biológiai elválaszthatatlanok. Mi természetesen ezek közül bármelyiket elfojthatjuk mesterségesen, sőt még eliminálhatjuk is: míg hallgatjuk a zenét, „behunyjuk a szemünket”, míg nézzük a képet „bedugjuk a fülünket”. Ezt tesszük – gyakran tudatosan, de általában tudatalanul: a percepció irány automatikus kiválasztásával. Ez a módja annak, hogy precízebbé tegyük valamelyik észlelést, ami teljességgel megegyezik a specializáció szellemével. Egy este koncertre megyünk „meghallgatni” a zenét, másik alkalommal pedig kiállításra megyünk „megtekinteni” a képeket. Ugyanakkor a koncert képes látványt nyújtani, ahogyan a kiállításon jelen vannak a különböző hangok. De a meghatározott helyszínen előadott művészet számára ezek a részletek jelentéktelenek. A következő jelenetet látjuk: az előadók a maguk hangszerével foglalkoznak, kottára és az integető karmesterre néznek. Némileg változik a helyzet, amikor a szerző adja elő a saját zenéjét, így az élményben, az értelmezésben összekötjük a kinézetét, gesztikulációját a művével. Node ez szintúgy másodlagos, a zenei élmény szociális és pszichológiai melléktermékei közé tartozik. Lényegesen megváltozik mindez, amikor az autentikus improvizatív zenéről esik szó. Ekkor a zene, alkotói értelemben, valóban az előadás színhelyén jön létre, lehetségessé válik vizuális kommunikációról beszélni az előadó-közönség relációban, olyan kommunikációról, amely magára az alkotásra vonatkozóan meg a mű megélése tekintetében konstitutív lehet. Itt egy bizonyos vizuális észlelésről, s nemcsak a hangzásbeli „energia transzmissziójáról” beszélhetünk. Azt mondhatjuk, hogy a koncertek (kivéve az improvizációt valamint a rockot) elveszítették a fontos kapcsolatot a rítussal, intézményesítettek lettek, hivatalosak és hűvösen-merevek, tehát muzeálisak.

No, térjünk vissza a(z új) zinkretizmushoz, mint egész művészetéhez, amely minden „kreatív képességet” mozgósít, s amely a teljes emberi lény élményéhez szól. Ennek a szintézisnek a lényege a médiák kommunikációjában áll, ezek kölcsönös egymásra hatásában, provokálásában és sarkallásában, kiegészítésében, gazdagításában, az eredmény pedig a komplex audio-vizuális élmény lehetősége. Az auditív és a vizuális közti viszony ilyen organikus szintézisben roppant bonyolult, többértelmű, poliasszociatív. E viszonyok tere a háttéralkotói lehetőségek tere, olyan tér, amelyben a teljes emberi és művészi tapasztalat összegződik, tehát összes intellektuális, emocionális és energetikai potenciálja az alkotói személyiségnek vagy ilyen személyiségek kollektívájának. Ebben az értelemben a

művészi szintézis leginkább az Új rítus témája: csak a totális művészet fogja megvalósítani ezúttal új formában az eredeti ritualitást. Amíg a művészet megosztott, specializált képződmény, nem térhet ki a többi gyártó foglalkozás sorából, amelyek a munka effektusára irányulnak, a piacon lévő konkurenciára és profitra.

Függetlenül attól, hogy intermédiáról, polimédiáról lenne-e szó, vagy totális, zenei színházról, netalán ambientális land artról, video artról, stb., a közeli jövő utopisztikus művészete (elektronikus) technológiáival a médiák totális művészetének gyors szintetizálásává válik. Amennyiben emögött a szinkretizálás autentikus támasza óvja, s nem csupán egy, a „médiák által kitágított” manipuláció, annyiban ez a korlátlan alkotói játék tere lesz, nem pedig a „kortárs” izmus kérdése, s közelebb kerül az Új rítus megvalósításához. Benne a szintetikus imagináció egyre inkább fölváltja az egyéni-művészi kompetenciát. Ez létrehozza majd a „művészi mesterség” másmilyen, komplexebb felfogását, s az alkotó sokkal tágabb poétikai, esztétikai-filozófiai tudatosságát.

Orcsik Roland fordítása

SIMON REYNOLDS – JOY PRESS

Szexuális forradalmak

Flörtölés az ürrel: abjectio a rockban

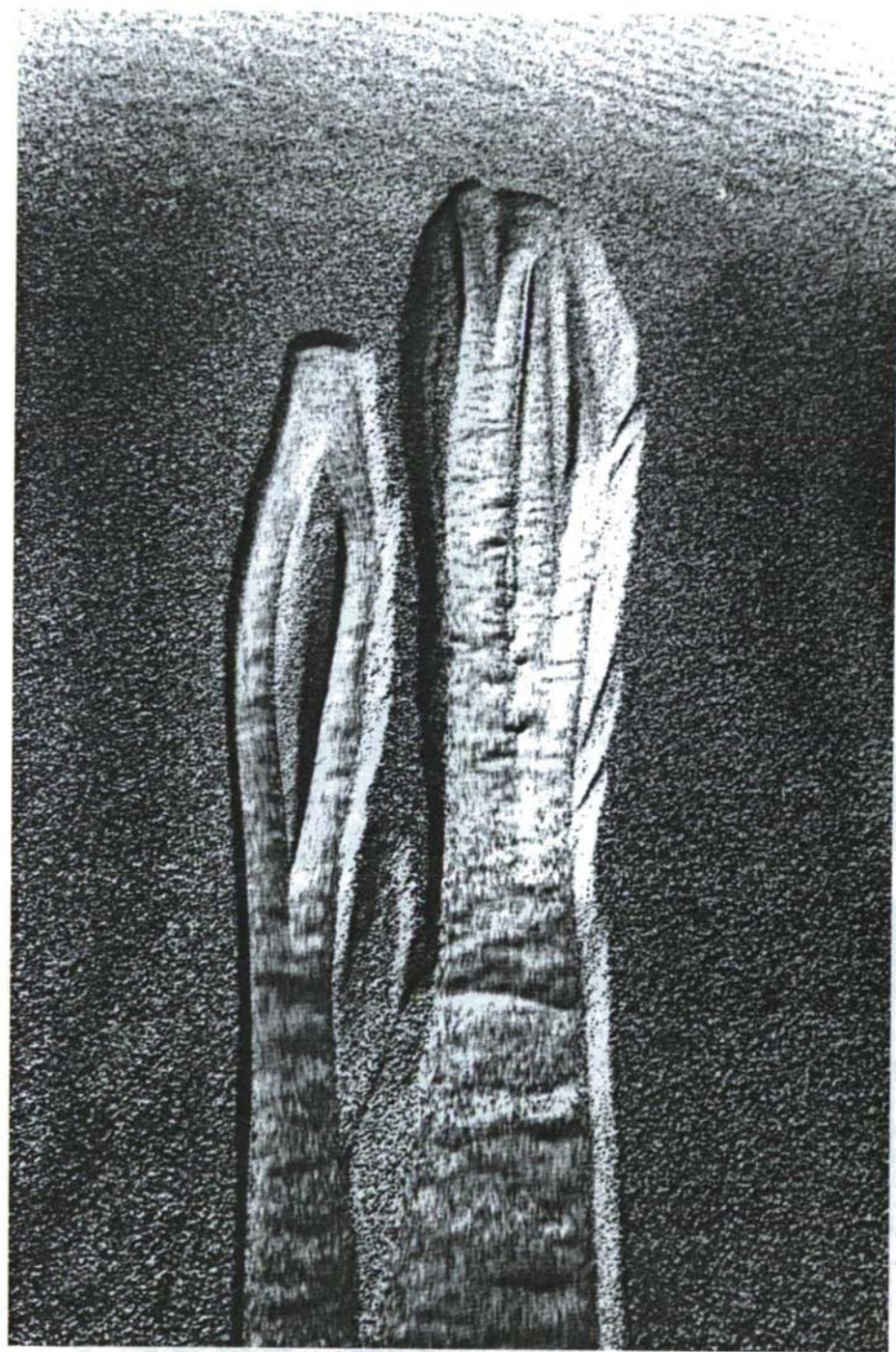
„Ez egy lágy, behódoló aktus, egy nyirkos és nőies szívóerő...
A nyálka... betegesen édes feminin bosszú... A női szex
obszcenitása mindaz, ami teljesen kitárukozva tátong.”
Jean-Paul Sartre: A Lét és a Semmi

A harcos, lovagi rock ifjúkori idealizmusa megkísérli felülmúlni a felnőtté érés biológiai valóságát: a hormonális izgalmakat, szokatlan és kitarító vágyakat, nyugtalanító testi változásokat. Az Icarus-rock egy fennkölt, magasztos birodalom felé emelkedik (politikai igazságosság, lelki absztrakciók), eltávolodik az emberi létezés közönséges állatiasságától, s megpróbálkozik az *abjectio* nedves, sötét impériuma fölötti lebegéssel.

Az 'abject' Julia Kristeva terminusa a ragadós folyadékokra (anyatej, ondó, hüvelyi váladékok, menstruáció, nyál, orrváladék, ürülék, vizelet, genny), amelyek elmaszatolják a határt én és nem-én, bent meg kívül között. Halmazállapotukat tekintve nem cseppfolyósak, de nem is szilárdak: *szennyeződések*, kiűzendő nyálkák, ám nemcsak azért, hogy a test folyamatosan tiszta és megfelelő legyen, hanem egy erőteljes ego fenntartása érdekében is. Ezek az anyagok akkor abjectek, amikor visszatérnek az (Kristeva szavaival élve) 'anyai iszonyatba', abba a körvonalaiiban elmosódott státuszba, amelyből fokozatosan kiemelkedik a gyermek bizonytalan önértékelése.

Sexual Personae című művében Camille Paglia az ember 'nyálkától való evolúciós borzongás'-áról ír, az anyaméh 'miazmikus mocsara' visszhangzásának eltérítéséről. Úgy véli, a Nyugati művészet, irodalom az Anyatermészet folyékonyságának/változékonyságának elkerülése, illetve e szörnyű hatalommal – mint az ördögűzés rituáléja – való konfrontálódás között oszcillál. Ez utóbbi példának láncolata a Charybdis mitológiai figurájától Jonathan Swift *A hölgy öltözőszobája* című művében tapasztalható finnyásságáig (A Szerellem Királynőjét taszítsam el / mert büzlő iszaptól emelkedett fel?), Edgar Allan Poe gótikus horrorszerűségéig, mint *A Maelström poklában* és Coleridge *Rege a vén tengerésről* című munkáig (amiben, írja Paglia, 'a nyílt tenger rothadó sír... démonikus anyaméhhé változik') terjed.

Sartre komoly ambivalenciát érzett fluidum és a feminin kapcsán is, ahogy azt esszéjükben Margery L. Collins és Christine Pierce kimutatják (*A mélyedések és a nyálka: szexizmus Sartre pszichoanalízisében*). *A Lét és a Semmi*ben a filozófus visszaborzad a nyálkától, ami valami rémisztő, piócaszerűen puha, ragaszkodó és 'kezelhetőségétől függetlenül fenyegető' valami. A nemi aktus során a falloszt a vagina 'veszélyezteteti'. Sartre szerint a női nemiség 'egy telhetetlen száj, amely felfalja a péniszt... A szerelmi aktus a férfi kasztrációja, ám ez

bizonyosan azért van, mert a szex egyféle üreg.' Azonban a freudista Ferenczi Sándor szerint a hím nemi vágyat az uterinális ürességbe való visszatérés reménye hajtja, üzi, amitől éppen Sartre annyira rettegett. Ferenczi számára az emberiség óceanisztikus miszticizmusa egyszerűen az anyaméh utáni atavisztikus sóvárgás szublimációja.

Megfulladni 'a szerelem tengeré'-ben: ez a Férfi legrejtettebb vágya s legsötétebb félelme is egyben. Ezen szennyeződések azért inspirálják a gyönyört éppúgy, mint a szubjektumba csepegtetett irtózás érzetét, mert a kisgyermekkor elveszett paradicsomának vérfertőző világát elevenítik föl. Az incesztus tiltása, mivel véget vet anya és gyermek szimbiózisának, megteremti az identitást, ám az incesztus mindig földereng: egyszerre lehet gyomorforgató, az önazonosságot darabokra zúzó regresszió és őszintén kívánt elhasznál(ód)ás-elfogy(aszt)ás. Dionüszoszt – az ego fölbomlásának és a mámor istene –, a lázadó archetípusát, akit felháborít, felingerel az incesztus tabuja, folyadékokkal azonosítja (vér, életnedvek, bor, tej, ondó). A dionüszoszi művészet összeolvasztja a formát és a vonalat, a káoszt, a dezorientáltság állapotát keresi. Ehhez hasonlóan a rockban a dionüszoszi hagyomány nem egyéb, mint kacérkodás az abjecttal, szó szerint a határon élés tematizálódik: toporgás az eredendő formátlanság ingoványának, a feledés meredek partjának szélén. Ha Dionüszosz életbevágó, maszkulin lendülete lankadni látszik, megmutatkozik a fenyegető mocsok – a maga pöröségében.

Az abject fölbukkanása a rockban a hatvanas évek végére tehető, amikor elapadnak a lázadás energiaforrásai, és a rock *elnehezül*. A magaslatok után a megalázó zuhanás. A *The Stooges* (1969) című lemez első oldalán a '1969' zajos, tinédzserkori lázadása meg az 'I Wanna Be Your Dog' lealacsonyítás utáni vágya a 'We Will Fall' teljes kimerültségébe fordul át, egy tízperces mantrába, amelyben a nirvána azonos a bénultság állapotával. Iggy Pop nihilisztikus erőszakossága az üresség imádatává alakul át. A dal egy rockmauzóleum, amelyet márványszerűen díszítenek a The Doors 'The End'-jére visszautaló indiai raga* mély, monoton hangjai. Amíg azonban Jim Morrison a kataklizmát egyfajta lelki újjászületés prelúdiumaként képzelte el (ld. Eliot: *A puszta országa*), a 'We Will Fall' végállomás, a halálöszön győzelme az erősz fölött, visszatérés a méh/sz-gödörbe.

A második album (*Funhouse*, 1970) hasonló röppályán mozog. Az első oldal egy hím szexuális kaland struktúráját vázolja a ragadozótól (Down on the Streets) az erőszakos közönsélen keresztül (Loose) a vehemens (el)szabadulásig (TV Eye) s a bizsergető lelohadás utóhatásáig (Dirt), amely számban Iggy Pop hangja is elhasználódik. A korong B oldalán, a 'Funhouse'-ban a mértéktelen szex, drogok és rock'n'roll az első járóka: túl sokáig voltunk, mondja, 'elválasztva egymástól', most már – végre – mulassunk egyet az ősi bűzben. A zene érdes gitárok szinte ellenállhatatlan özőne, amelyet még hangosabbá tesz a szabadon csapongó szaxofon újszületőre emlékeztető sírása-ordítása. (Iggy Pop színpadi mozdulatai közé tartoznak a hüvelykujj-szopogatás és lábközvakarás-szolgáltatás infantilis gesztusai.)

A *The Stooges* az állatiasban kedvét lelő magatartása a punkban a szexualitással szembeni ellenérzéssé fajult. A punk mint stílus a sadomazochizmusból meg a fetisizmusból emelt át részleteket a maga világába: perverziókat, amelyek a testiség intimitását olyan, kö-

* Szanskrit szó, hagyományos dallam- és ritmusminták, amelyek szabadon interpretálható kompozíciók alapját képezik.

rülteként kódifikált rituálékkal helyettesítik, amelyek karnyújtásnyi távolságban tartják a húst s a fluidumokat. A punk alapjában véve a szexualitással szembeni közönyre tanított. De a közömbösség kifejezésének mélyén (Rotten: ásis! csak egy másik havibaj) az elszigetelődéstől való félelem bujkált. A Sex Pistols egyik legkiemelkedőbb nótája, a 'Submission', a szerelem óceánjába fulladás témáját dolgozza föl. Briliáns szójáték a cím, amelyben az alávetés (akár a szexuális rabszolgaságban) jelentésével fonódik össze női nemiség mélytengerbe való alámerülés képzelete. Rotten számára a nő tényleg kifürkészhetetlen, feneketlen szakadék volt, amely identitását fenyegette. A szám zenéje maga a Sex Pistols; leginkább baljóslatú szerzeményeik egyike, borongós, súlyos zakatolás, amelyet háborzongató háttér vokál valamint tengeralti, delfinek beszédére s hanglokátorokra emlékeztető visszhangok díszítenek. Rotten végül beletörődik sorsába, amint e világ 'rejtett áramlatai' lerántják végzetébe, elkialtja magát a szerelem félelemmel teli megerősítéseként: 'meg akarok fulladni!!!'

A 'Submission' metaforája talán kölcsönzés – tudatosan vagy sem – John Scale 'Momamma Scuba' (Fear, 1974) című számából. De Rotten csinált valamit a szöveggel: tisztán lelke mélyéből fakadónak érezte. Pistols utáni karrierjében is visszatér ez a nemi kényeskedés, legfőttünöbben a Public Image Limited 'Track 8' című dalában (Flowers of Romance, 1981), amely egy korántsem kielégítő szexuális párviadalt mond el a kirobbanó zsír és a tángoló alagutak érett képzeeteivel.

A sírokat gyönyörű lányok ássák

„Az erotikus megadás legizgatóbb pillanatában, ahogy az aktív, pulzáló hím erekció alábbhagy a sokkal passzívabb (feminin) ejakulációs görcsökkel és a medencetájéki belső összehúzóódásokkal-expanziókkal egyetemben, a hím azután sóvárog, hogy átengedje magát passzív, fogékony, feminin-csecsemő kívánságainak. Ám az a férfi, aki retteg az efféle vágyaktól, érzésektől, gyorsan kiszabadítja magát...

Az ilyen férfi számára az erekció: élet; ejakuláció majd összetöprés: halál.”

Louise Kaplan: Női perverziók

A fenti Kaplan-gondolathoz valami nagyon közelálló – rettegés a szerelem béklyóitól, amelyekkel szemben egy végtelen, legyőzhetetlen erekció defenzív látomása áll – fejeződik ki a The Stooges 'Ann' című szenzációs, fölkavaró nótájában, amely a 'Submission' egyik prototípusa. Iggy úgy érzi, magatehetetlenül hánykódik barátnője kitágult pupilláinak 'úszómedencé'-jében. Álmódzása gyönyörteli, de közben gyöngé is, levert; a lány megtörte 'akaratát'. Ezzel párhuzamos jelenet zajlik le Sartre *Nincs kiút* című művében, ahol Garcia visszautasítja Estelle csábítását: 'Nem hagyom magam tekinteted mocsarába süllyedni. Puha vagy, nedves. Aah! Mint egy polip... akár egy ingovány!' 'Ann' balladáját Iggy elkábult Sinatra-hangon ének-

li a gitár narkotikus kódén keresztül. Hirtelen azonban azzal a dilemmával szembesül, amelylyel a Freikorps katonája, amikor szemközt találja magát a fenyegető csöcselékkel; Theweleit így ír erről: 'a hatása alá kerülsz, vagy ölsz'. A halk dúdolás hirtelen vadállati morgássá fajul, majd egy bizonytalan 'szeretlek' mozdítja ki a szerelem tétlenségéből a kimondás által, amit Iggy csatakiáltása pecsétel meg: 'MOST'. S máris lángra lobban a dal, ahogy a petyhüdt gitár hangja riffé merevedik, kemény lesz, tomboló, mindamellett a tónus mélyén ott bujkál a veszélyérzet. Oda a szerelmi idill, mihelyst a fallikus vágy fölüti gusztustalan fejét.

A rock hemzseg a női nemiség 'mélység'-étől visszahökölő daloktól. A John's Children 'Smashed Blocked'-jától az Eyes 'You're Too Much'-áig a hatvanas évek freakbeatje megálíthatatlan vágyaktól és nemi megbéklyózottságtól való rettegés szédítő forgataga. A 'You're Too Much'-ban a nő túl fürge, túl tüzes – kezelhetetlen a férfi számára. A lány egyre fiatalabb, vadabb generáció tagja, 'szenved, ha elernyedek'; különös fordulat egy másik Eyes nóta, a 'My Degeneration' ismeretében, amely a hatvanas sokkal jellegzetesebb jelene-tébe enged betekintést: a fiú kigúnyolja a lányt, aki túl prűd, frigid és gyerek-es-etlen vágyai kielégítéséhez. A 'You're Too Much' végére az énekest hangáradat nyomja el, előretörnek a gitárok – az egyszerre döbbenetes és csodálatos nemi apokalipszis hallható káprázataként.

Jó másfél évtizeddel később a The Smiths 'Pretty Girls Make Graves'-e (1984) hasonló őszinteséggel ismerte be a hím gyöngeségét a női mohósággal szemben. A szám címét talán Jack Kerouactól (kedvenc mondásai közé tartozott) kölcsönözte Morrissey, ám a dal sokkal kevésbé szól a letelepedés fenyegető érzéséről, mint a nemiségben való elnyelődés horrorisztikus víziójáról. Morrissey plátói, magasztos és spirituális kapcsolatra vágyik, a lány viszont testét akarja megkapni. A rocklázas szellemes megfordítása, érdes magatartásformáinak ellentettje Morrissey hervadozó violasága, míg a nő türelmetlen, nemileg koraérett útonálló. Összeáll az első tuskó-de-férfias alakkal, hogy bemutassa önmagát; a keserű Morrissey magára marad. Előfordulhat, hogy a 'gödör', amelyet gyönyörű lányok ásnak, nemcsak a férfi köddé lett romantikus képzelgéseinek sírja, hanem – sokkal inkább – az ejakulációból és lelohadásból eredő halál metaforája is, amely – Louise Kaplan szerint – a férfi nemi rettegésének forrása?

Testek

A rock'n'roll történetének egyik legkíméletlenebb szembesítése az 'anyai iszonyat' birodalmával a Sex Pistols 'Bodies'-a (*Never Mind the Bollocks*, 1977). Ez talán a legfenyegetőbb, legösszefüggéstelenebb szám a Pistols életművében. Az akkori brit zenei sajtó teljesen összezavarodva próbálta hozzákapcsolni a dal nyilvánvalóan abortuszellenes szellemiségét ahhoz a politikai beállítottsághoz, amelyet a punkról magának elképzelt. A nótából áradó düh, undor az emberi létállapot szélére taszítja a 'Bodies'-t, a 'Belsen Was a Gas' mellé. Mindkét dal zajos áradat, egy fekete lyuk mélyébe szálló rock'n'roll – fekete lyuk, amely megmagyarázhatatlan módon életre kel, majd támadásba lendül. Rotten a katolikus blues hangján üvöltözik: irtózás-

sal tölti el (mintha a hasüregben lenne) az emberi létezés bestialitása, hús és vér rettenete.

A 'Bodies' már nem lehetne képszerűbb, érzékletesebb annál, amilyen, Rottenből felszínre törnek a bugyogó, kiválasztódó váladékok képei. Dalbéli személyisége kettéhasad a felelősségét el nem ismerő apa és a sikoltó magzat ('anya, én nem vagyok állat') között feszülve. A lány, Pauline, csak valamicskével több egy állatnál. A tény, hogy egy gyárban dolgozik, látszatra a női biológikum gépies természetét hangsúlyozza, amely mechanikusan állítja elő az életet. A magzat elhajtása egy vécében zajlik le, figyelmeztetve minket, hogy immáron az emésztő- valamint a kiválasztó szervek világában vagyunk. A 'Bodies'-ban a női szervezet, természet a rabszolgájává teszi a férfit.

Az abjectio elembertelenítő, gépszerű minősége illetve az industrializált élet totalitárius természete közötti kapcsolat ábrázolásának továbbfejlesztője a Throbbing Gristle lett, amely úttörő szerepet vállalt az ipari zene mint poszt punk műfaj kialakításában. Az együttes mindvégig a 'konfrontálódni a feltevésekkel/színlelésekkel' elve mentén haladt, folyamatosan próbára téve közönsége toleranciáját. Zenéjük a brutalitás, elembertelenedés, lankadatlan mértékű ocsmányság világának tükré, amely lefokozott, megcsonkított hangok olyan al(só)-világi határaihoz ért el, amelyeket túllépni mind a mai napig sem sikerült. A Throbbing Gristle elsőként járta be az industriális mániák (hangtartományát: sorozatgyilkosok, összeesküvés-elméletek, az elme tudatküszöb alatti kontrollja, stb. Megteremtették az industriális attitűdöt, amelynek lendülete a valóság levetkőztetésével próbálkozik egészen ennek epidermiszéig, hogy lelepleződhessen a mindennapok külszínével eltakart zsi-geri förtelem. A Gristle életművében a nő lett e viviszekciók privilegizált áldozata. A 'Slug-bait' egy 'gonosz fiú' elkoptatott meséje, aki kiveszi egy hetedik hónapban lévő anyából a magzatot, majd leharapja a fejét (a szám későbbi verziójába beépültek egy kislány gyilkosának magnóra vett vallomásai). A 'Hamburger Lady' betekintés egy – a valóságban megégett – áldozat szörnyűséges törvényszéki jegyzőkönyvébe. A Throbbing Gristle név egyszerre céloz a falloszra meg a húsba zárt létezés abject-szerű természetének érzékelésére, egyfajta emlékeztető: élni annyit tesz, mint a tudattól független folyamatok (kiválasztás, szaporodás, leépülés, halál) és erőszak örökké jelenlévő lehetőségének alanyául szolgálni.

A Throbbing Gristle a COUM Transmissions nevű radikális művészeti csoportból formálódott meg. A Gristle-höz hasonlóan a COUM tabudöntőgető konfrontálódásainak fő irányai azt hangsúlyozták: a női test, szexualitás undorkeltő. 1976-os *tour de force*-uk, egy londoni kiállítás az Institute of Contemporary Arts-ban a 'Pornography' címet kapta. Pornómagazinokat kerestek be és címeztek meg műalkotások gyanánt; mindegyikben a COUM tagja, Cosey Fanny Tutti szerepelt, aki művészetének részévé tette munkáját, pornómodellkedését. Más installációkban kapott helyet egy sorozat Venus De Miloról, amint használt tampont tart mindkét kezében; egy Art Deco órából kivették a szerkezetet, aminek helyére Milo egy hónap alatt elhasznált tamponjai kerültek; egy harmadik mű pedig az élet ciklusait szimbolizálta: másik hónapnyi, elhasznált tampont raktak egy doboznyi nyű közé, amelyek idővel legyekké fejlődtek. A menstruáció-mániás COUM számára a női test újratermelése egyértelműen a 'félelmetes igazság' jelölője, feneketlen mélység, amelybe a magas művészet fennhéjázó elbizakodottsága süllyedt. A női abjectio átfordult a gyalázás hím fegyverévé – nagy sikerrel, ugyanis a 'Pornography' megdöbbent főcímekeket provokált ki a brit sajtóban, sőt, parlamenti vitává terebélyesedett.

Nőpástétom

A The Birthday Party a punk nemi viszolygását másik irányba mozdította el, visszafelé: a The Stooges, The Doors, rockabilly és a blues nyomvonala mentén újra kapcsolatot teremtett a későromantikus költők, Rimbaud, Baudelaire, Lautréamont lázas vízióival. Nick Cave szövegei a The Birthday Partyban (és későbbi karrierje során) az abject virágzásának legteljesebb, legförtelmesebben érzéki bizonyítékai a rockban. A The Birthday Party első, nevüket viselő (1980) és második albumán (*Prayers on Fire*, 1981) a hányinger, a feszingés, a kórosodás zenéjét játssza. A 'King Ink' című dalban Cave alteregója – a lázadó tudomány klasszikus, hengező antihőse – úgy érzi magát, mintha 'levesestálban úszkáló bogár lenne. Számaiban Cave a melankóliát fuldoklásként, az unalmat egyfajta nyúlós dologként éli meg. A *Prayers on Fire*-ben a tekintet beteges, az orrlyukak kitágulnak a rémülettől; a szövegek tele vannak egyfajta pszichedelikus rosszkedv nyomorúságos képeivel, egyhangú színekkel, nyirkos textiliákkal, kellemetlen szagokkal, amelyekhez lüktető, ám gyászosan komor jazz-punk dallamok társulnak.

A *Junkyard* (1982) című albumukon és az ezt követő EP-ken egyre visszafordíthatatlanabb ütemben gennyesedik el az abjectio problematikája. A 'She's Hit' a nők sebezhetőségéről szóló blues sirám, meggyászolja a férfi kezei között 'női masszát'-vá rothadó szerelmeseket. A 'Deep in the Woods' (*Bad Seed* Ep) meggyilkolt szerelmesének testébe mintákat vésnek a férgek, a nők különös vonzalma a halálhoz azt sugallja, hogy csak a bolondok esnek szerelembe. Cave vízióiban gyakran olvad össze tökély és rothadás. A 'Mutiny in Heaven' (*Mutiny* EP) paradicsoma férgectől hemzsegő, szeméttel teli hely, amely Lautréamont 1868-as, *Maldoror* című regényének látomását idézi meg: az elhagyatott királyság, ami fölött egy korrupt, szenilis istenség elnököl a fekália trónján ücsörögve, s emberi lényeket puhít forró vérben, hogy bezabálásukkal csillapítsa féktelen húséhségét.

A The Cramps a The Birthday Party sex'n'horror stiklijének rajzfilmváltozatát teremtette meg. A rockabilly e fundamentalistái az ősi rock'n'roll 'igazi szellemé'-nek föltámasztását tűzték ki célul, amely nem egyéb, mint az ötvenes évek hím lázadójának megzabolázhatatlan ösztönei és elfojtott libidója. A puritán Délen a szex bűnös, igazán szennyes dolog: a The Cramps az alacsony értékű mozifilmek kliséivel szédítette meg a rock'n'roll mint az ördög zenéjének ideáját. A 'What's Inside A Girl', 'Smell of Female', 'Her Love Rubbed Off' című számaik *ad nauseam* kinyilatkoztatások: az együttes tagjai újjászületett Mocsárlakók, akik imádnak henteregni a női test kiválasztó szerveinek szennyében. Még nevük is a női test iránti hazug elragadtatás kifejezője, hiszen az amerikai szlengben a szó a menstruációs fájdalomra utal.

A nyolcvanas évek közepére az indusztriális műfaj és a The Birthday Party groteszkjének iskolája hatni kezdett Amerika poszt hardcore bandáira. A Butthole Surfers, Big Black, Scratch Acid és a Killdozer zenéjében az abject az embert hússá redukáló szélsőséges tapasztalat fixációjában ütötte föl a fejét. A sorozatgyilkostól a tébolyult erőszakig, az autóbalesetekig és a szétroncsolódás-csonkoltság különféle bizarr formáiig. A Butthole Surfers törvényszéki és kórházi boncolások filmfelvételeinek vetítése közben játszott. Autóbalese-

tek, nemváltoztató operációk képei sorjázta koncertjeiken. A Big Black 'Cables' című számában szórakozásként egy mézárszék meglátogatása vetődik föl.

A Scratch Acidet különösen rabul ejtette mindaz, ami nemcsak a lélek nyugalját, hanem az emberi forma szerkezetét is fenyegeti. Nevüket viselő első és *Just Keep Eating* (mindkettő 1986-os) című második albumukon hemzsegnek a számokban a pusztulás, felbomlás képei, a zenéből pedig árad az elemi erejű, rossz szájszag: mintha a halál kipárolgása lenne. A 'Holes' férfiszereplője rádöbben, hogy élete csupán rövid közjáték aközött, hogy kicsuszszan egy lyukból (ami a vagina), majd visszapottyann egy másikba (a sírgödörbe). A 'Spit A Kiss'-ben a test a 'legyek tenyészhelye' lesz. A Scratch Acid és a rokon szellemiségű bandák bensőséges kapcsolatot vélnek fölfedezni a hanyatlástól, felbomlástól való félelem és a nőgyilkosság iránti késztettség között. A nők ugyanis – a születés processzusával való szoros kapcsolatuk miatt – félelmetes erővel rendelkeznek, amely csak földarabolásuk által üzhető el. Így ideiglenesen elmúlik a veszély, megerősítést nyer a férfi uralma és teljessége.

A test belseje iránti elragadtatottsághoz tartozik egy misztikus elem is: konfrontálódni az abjectio során annyi, mint fölfogni az emberi létezés végső, *nyers* igazságát. A brit Godflesh már nevében is megragadja a transzcendencia a megalázásból ideáját. A 'Spine Nerve Shatter' című számban (többek között) a megemésztődés és elnyelődés az eredendő ősmasszában valamiféle megsemmisüléssel járó extázis. A Godflesh híd volt az avantgarde/poszt hardcore szcéna és a heavy metal egyik alműfaja, a grindcore között. Ezen bandák a thrash metalt egy könyörtelen cséplőgéppé alakították át, csapkodó riffek és korbácsszerűen pörgő dobfutatok hallható vágóhídjává. Az organikus zenei áramlás legkisebb érzetét is brutálisan szakították szét a tempóváltások, a sebesség váltakozása, míg a kegyetlen szövegek morbid megállapításai a test organikus egységének veszélyeztetését hangsúlyozták. A Carcass szándékosan lendítette át a grindcore-ban mutatkozó húsábrázolási tendenciákat az önparódia szintjén, elérve egy nehezen megragadható határt, olyan számcímekkel, mint 'Excoriating Abdominal Emanation' vagy 'Crepitating Bowel Erosion'. *The Reek of Putrefaction* című albumuk borítója egy boncolt emberi maradványokból készült montázs míg a *Symphonies of Sickness* album külsejét egy lenyűzött bőrű emberi fej határozza meg. A Carcass zenéje éppoly sebészi, mint szövegei: bevágások s perforációk staccatós egymásutánja. A grindcore megigéződik mindattól, ami hátborzongató: testamentuma mind a fenyegetettségnek, mind a szinte érzéki csábításnak, amelyet az abject vet föl. A Skin Chamber például a 'megcsonkítás'-t 'áldás'-ként írja le: a fölnyitás és a csonkolás visszatérés a méh nyugalmába.

Zárógát a folyón

A gyermeknevelés mindig is sarkalatos pontja volt, hogy megtanítsuk őket testfolyadékaik visszatartására (orrváladék, nyál, vizelet, ürülék, könny, gyomortartalom), s hogy úgy gondoljanak testbensőjükre, mint hitvány anyagok tárolójára. A *Hím fantáziák* című műben Klaus Theweleit azt mondja, hogy azok a Freikorps katonák, akik különösen szigorú gyer-

meknevelési módszereken mentek keresztül, megtanultak küzdeni egy 'tisza és megfelelő test' fenntartásáért, jobban magukénak érezték a harcot, amely a Harmadik Birodalom fennmaradását szolgálta. A him katonákról szóló szövegben egy téma – hogy a kommunista munkásosztály taszította bele Németországot a pöcegödörbe – variálódik a végtelenségig (dágvány, posvány, mélység, szennyvízcsatorna, trágyagödör, stb.). A protofasiszta katonák számára a tömegek valóban föl is lázadtak! Ennélfogva az első világháború utáni polgárháború kétfrontos küzdelem volt – a nagy test politikája, valamint a személyes test mikropolitikája –, a cél pedig a nyálas érzelgősség fenyegető áradatának elrekesztése.

A gyermeknevelés gyakorlata természetesen sokat lágyult az első világégés óta. Mégis, figyelemre méltó, hogy a rock'n'roll milyen alaposan telítődött a testi folyadékoktól kapott élményes érzetével. Ennek ellenére jónéhány szám szól a gátak átszakadásáról – a protofasiszta gondolkodásmód egyik központi fóbiákkal teli metaforájáról. A leghíresebb a Led Zeppelin 'When the Levee Breaks'-e, amely együttest rengeteg kritika támadott a protofasiszmus vádjával hiperfallikus fellengzőssége és Viking/Tolkien-szerű harcos megszállottsága miatt. A dal egy klasszikus blues, amit a Zeppelin ítéletnap boogie-vá dagaszt. Hogy miért azonosították a Plant and Co-t ezzel a dallal (a fekete gazdálkodók számára ezt hallani valós veszélyhelyzetet jelentett), csak találgathatunk. A nők azonban gyakran tűnnek föl számaikban démoni szerepben ('Dazed and Confused', 'Black Dog' stb.). Lehet, hogy a 'When the Levee Breaks' a nő behálózási praktikájával szembeni félelem allegóriája, amely eljut a kozmikus rettenés mesterkélt csúcspontjára?

Két évtizeddel később az Alice In Chains 'Dam That River' (*Dirt*, 1992) című számában újra előjön a védőgát átszakadásának metaforája, amely egy dohos gyászének tele rossz előérzettel, ami a szex kapcsán jön elő. Seattle grunge bandái közül a leginkább metálos Alice In Chains a Black Sabbath és a Led Zep haldokló, nehézkes bluesát vitte tovább. Hangzásuk, riffjeik végítéletyszerűek, mintha egy test küzdene az ellen, hogy elmerüljön a reménytelenség mocsarában. A 'Them Bones' című számban az fejeződik ki, hogy mindannyian a sírba születünk. Az együttes, úgy tűnik, osztja Louis-Ferdinand Céline kétségbeesett lesújtó véleményét, miszerint az ember nem egyéb, mint egy parcellányi 'föltartóztatott rothadás'. A *Dirt* egészét áthatja az abjectio: a függőség öntudatlan paralízisét ('Junkhead', 'Godsmack'), ám legfőképpen a szerelem 'lassú kasztrációját' ('Rain When I Die').

Kasztrációs blues

Ötvözve a Punk hadbanállását a heavy rock kétségbeesettségével, a grunge a kasztrációs blues hangja. A boogie ágyéktáji melója helyett a grunge dagályossága a *nem alámerülni* harcát testesíti meg. A Nirvana politikai és egzisztenciális impotenciáról énekelt, a 'kiheréltség, ivartalanítottság' állapotáról. Ann Powers úgy vélte, sikerük a rockközösség kétségbeesett kísérlete a falosz föltámasztására (visszatérés a kemény, maszkulin, agresszív hangzáshoz, a rockhoz, amely az ifjonti lázadás jelölője). Fontos azonban látni: a kísérlet *kudarccal* vég-

zódott, sokkal inkább büszkélkedés a kasztráció után keletkezett forradásokkal. Amikor az 'In Bloom' klipjében női ruhákba öltözve játszottak, a Nirvana nemcsak eltávolította/kigúnyolta a grunge hard rockos maszkulinitását, hanem egyúttal életre is hívta a punkot (a maga eredeti jelentésében): a nőies, nemileg passzív fiút.

A Nirvana életművében rengeteg az utalás az emberiség elutasításának (szabályokat át-lépő) ösztönzésére s arra, hogy az anyaméhben lehet csak menedékre lelni. A *Nevermind* borítóján a víz alatt úszó kisbaba előtt fityegő, horogra akasztott dollár arra csábítja, hogy hagyja el magzati paradicsomát a korrupt világ kedvéért. A 93-as *In Utero* első slágere, a 'Heart-Saped Box' az anyaméh utáni nosztalgia és a nemi/érzelmi behálózódástól való félelem érzéseiről tépelődik. Cobain könyörög, vissza szeretne kerülni a biztonságos helyre, ahol fejét a 'köldökszinór hurkába' teheti; szeretné, ha beszippantana 'magnetikus kátrányoshordód'. Az imént idézett képek valószínűleg Cobain megosztott késztetéseit dramatizálják. Egyrészt az elszakadás vágyát az otthon fojtogató kényelmétől, másrészt pedig belső késztetést az emberiség elutasítására egy olyan világban, ahol a maszkulinitás manifesztációi többnyire gyűlöletesek; a gyermekké válás, a kiheréltség vágyát. A 'Heart-Shaped Box' metaforái a Sylvia Plath és Anne Sexton költészetében megjelenő, halál készítette érzéki képzelgéseket is földézik (Sexton egyik versében arról ír, hogy a sikertelen öngyilkossági kísérletek mindig földézik egy 'majdnem megnevezhetetlen vágy' oly édesen bódító érzését, narkotikumát). Cobain vágya, hogy visszavonuljon a világból egy menedékhely dermedt terébe, heroinfüggőséggé alakult, amitől virágba szökkent halálvágya (a megadás, amit Freud nirvána-elvnek hívott: minden organikus életforma arrafelé tendál, ahol a lehető legkevesebb irritáció éri, az élettelenység állapota felé). 1994 áprilisában Cobain föbe lőtte magát.

Ez a feminin identitás (az *In Utero* egy másik számában leszögezi, 'hogy sohasem volt apja') Cobaint méginkább az abjectio bűvkörébe vonta. Ami leginkább megmagyarázza azt, hogy a Nirvana miért pendült egy húron a grunge ifjakkal, az agóniájuk, amely pontosan a stagnálással szembeni védtelenség érzése. Az értelmezők szerint a Nirvana rajongótábora a 'lógósok' generációja, céltalan húszkörülivalamik, akik képtelenek személyes vagy politikai aktivitásra. Cobain is hasonló érzelmekről beszélt, miszerint 'undorodom generációm apátiájától, az enyémtől is, és gerinctelenségemtől'. A Nirvana zenéjét áthatja a lógós frusztrációja, aki gerincessé akar válni. Ám a Clash-től eltérően a Nirvana nem tudott elmozdulni a szunnyadótól a militáns felé, s ez szinte az egész amerikai undergroundra jellemző; mindvégig szkeptikusak maradtak a kísérletek kapcsán, amelyek a rock politikussá tételét, mozgalommá szervezését tűzték ki célul.

A holtpontról elmozdulni késztetésének egyik irányát mutatta meg Henry Rollins. Korábban, a nyolcvanas évek elején a Black Flag nevű hardcore csapat énekese volt, amely zenekar sérült maszkulinitásának katartikus, lökésszerű rohamai (olyan albumokon, mint a *Damaged* és a *My War*) elsőrendű forrásként szolgáltak a Nirvana számára. Szólóban Rollins a Black Flag Sabbath inspirálta esztétikáját fejlesztette egyfajta szolipszisztikus harci rockká. Némi Robert Bly, Mishima Yukio és Travis Bickle (a *Taxisofőr* virrasztója) – Rollins megveti a szolidaritást, de visszautasítja a lógóssá lenni kellemes parancsát. Iszonyatos fizikumával, nullához közeli hajával, csupa életerő fellépéseivel és 'ne baszkodj velem' aurájával Rollins egyszemélyes hadsereg, akiben folyamatosan szól a vészjelző.

De ami ellen Rollins hadat viselt, az korántsem külső fenyegetés, mint az abjectio: teste és lelke a csatátér. Sokatmondóan ír majdnem misztikus tulajdonságáról, a súlyokkal való munkáról, az énekes bevallotta, hogy tizenévesként 'egyáltalán nem éreztem önmagam. Mindaz, ami voltam, az összes félelmem s megalázottságom eredménye volt, amiktől szenvedtem.' Cobainhez hasonlóan Rollins is apa, hím viselkedésmóddal nélkül nőtt föl. Egy kedves tanára azonban megsajnálta, és megtanította edzeni; Rollins többé vissza se nézett. Azonban a bizonytalan önértékelést folyton fönn kell tartani az abjectio sakkban tartása mellett. 'A Vastól távol töltött minden perc leépíti az agyam. Ellep a depresszió mocska... A Vas sohasem hazudik neked... Mindig ott van, mint jelzőfény az éj koromsötétjében... a legjobb barátom.' Rollins testépítésének majdnem autisztikus minősége (amit a 'nincs jobb mód harcolni a gyengeség ellen, mint erővel' tautológiája is bizonyít), amely elvezet személyes viselkedési kódexéig (első szabály: 'Ne kötődj. Semmihez, senkihez').

A Black Flag 'Damaged I'-ában Rollins teljesen kimerült, kasztrált. A Rollins Band világában viszont feszült és merev, üres-öngző harci gépezet. Zenéje a lélek tai chi-ja, amely a testi/lelki éberség extatikus állapotát idézi elő. Mint a klasszikus túlélő vagy szamuráj, Rollins szigorú edzésekkel automatizálta érzelmi reakcióit, s eljutott az embergép steril kegyéig. Ő a Sabbath 'Iron Man'-je, felderíthetetlen, sérthetetlen, legyőzhetetlen.

Nem vagyunk férfiak?

Minden idők talán legklinikább hangzású rock'n'rollja a Devo nevéhez fűződik. 1978-ban a Devo, előmászva Ohio sötét lyukaiból, az emberi test gusztustalansága felé mutatott kényeskedő vonzódást, amit valószínűleg a punk testtel szembeni visszaborzadásának folyamányaként értelmezhetünk. Viszont a Devo morbid mániakussága megelőzte a punk tabuk elleni támadását. Kora hetvenes évekbeli anyagaik (ezek utólagosan kerültek forgalomba *Hardcore Devo I-II* című kompilációk formájában) grotesksége úttörő. A 'Soo Bawls' diadalének egy kedves mongoloid idiótához címezve, akinek vécévizéből minden srác kortyolni akar. A 'Buttered Beauties'-ban a fekete szépségek az énekes feje fölött piszkítják be nagy 'fényes seggüket'. A 'Midget' protagonistája, akinek teste egy kisgyermeké, vágyai viszont egy felnőtt emberéi, egész nap anyja szoknyája alatt játszik, míg apja be nem rakja egy otthonba. Ekkor még a Devo a kora hetvenes évek Amerikájának oly népszerű raunch and boogie zenéjének egy robotikus, higiénikus változatát játszotta, amelyből hiányoztak a jellemző nemi váladékok: az együttes lecsapolta őket, de csak azért, hogy viaszszívárogtassa őket gyarló szövegeibe.

Az *Are We Not Men? We Are Devo* (1978) albumában egy a női test és a nemiség averziójától teli világ tükröződik. Az 'Uncontrollable Urge' című számban a gerjedelem a test tulajdonosának önkéntelen ürülésektől és izomrángásoktól való zavarodottságán keresztül fejeződik ki. Az 'I Saw My Baby Getting Sloppy' szexjelenete Sartre kaján tekintetén keresztül tárul elénk, s az énekes, Mark Mothersbaugh azt írja el, hogy 'elhibázta a lyukat'. A 'Shrivel

Up' beszélője a hallgató arcát a halál és fizikai leépülés tényeibe nyomja bele, miközben hőrögtve emlékeztet anyád elkerülhetetlen halálára. A 'Gut Feeling' pedig a régi hatvanas évek nőgyűlöletének elhalkulását elemezgette szokatlanul színes, gyomortájéki és szaglószerivi képek bemutatásán keresztül.

Ezen ízetlen, de furcsa módon függőséget okozó táplálék kísérője pedig a 'de-evolúció' átláthatatlan, de megfontolásra alkalmas filozófiája volt. Lényege, hogy az emberiség hanyatlik a tévé meg a reklám agyeroziót okozó hatásának köszönhetően. A Devo célja megszüntetni a rock'n'roll megmaradt kapcsolatait az ellenkultúra utópizmusával és újjávarázsolni a rockot a neokomformista, totalitárius popkultúra tökéletesen életképes elemeként. Az 'Are We Not Men?' és a 'Mongoloid' című számok a nyugati civilizáció pusztuló korszakában új szerepet kapó rock himnuszai. Paródiaként a de-evolúció briliáns jóslatnak bizonyult: a nyolcvanas években a rock integrálódott az MTV-n, a reklámon és Hollywood mellékiparágain keresztül a szabadidő kultúra fő irányvonalába, amely egyszerre volt irányító és irányított.

Mégis, ami most a leginkább szembetűnő, az az, hogy a Devo undora milyen régimódi volt, szinte összhangban a zsidó-keresztény hagyomány testundorával. A csoport fő teoretikusa, Jerry Casale így beszélt: 'esztétikánk alapja az önironikus humor. Ehhez megvan a(z) [közép-nyugati] érzékünk... a szégyenérzet, hogy emberek vagyunk.' Szerinte a rockzene 'érdemes, mert mocskos – émelyítő, mégis egyenesen áll'. Kifejti, hogy 'a hatvanas évek tulajdonképpen a nemi szerveket előnyben részesítő szexhez volt hasonlatos. A hetvenes évek narcisszisztikus fordulata az orális, a jelenkor pedig az anális szakasz, s ez a pregenitális sexualitással, a gyermekkorral van összefüggésben. Újra mintha a saját lyukadban turkálnál.'

A Devo pszeudofuturisztikus képzelgéseit mélyén a legősibb rock'n'rollos nőgyűlölet rejtőzött. Casale egy interjúban elmondta: grafikát tanított egy főiskolán, ahonnan kirúgták, ugyanis egy hallgatólány ellopott tőle egy albumot tele Mothersbaugh rajzaival, s 'meglehetősen traumatikus élményben volt része, miután gondosan átnézte Mark Mothersbaugh képeit, amiken boldogan transzírozza a női testeket egy sebészi helyiségben'. S miért viselt a Devo laboratóriumi kutatókra meg technokratákra emlékeztető uniformisokat? 'Azt mondtuk mindenkinek, hogy védelmet nyújtanak. Ha belegondolsz, csak egy gusztustalan hernyó vagy bármiféle kemény külső héj nélkül... Ha csak hangyányi méretű vagy, könnyű szétlapítani. Mint egy apró, fölgülemlett mitesszer.'

Kereskedelmi áttörésük idején a Devo elhajította a gitárokat a szintetizátorok rozsdamentes sterilítása kedvéért, és húsiszonyuk a 'Whip It' szadomazochisztikus képein keresztül mutatkozott meg (szex a beszennyeződés kockázata nélkül). Interjúikban arról beszéltek, hogyan képzelik el a XXI. század új, ultratiszta nemiségét. Lenyűgözte őket a japán társadalom hatékonysága. Ám viszolygásuk a testtől és különösen a női test cseppfolyós abjectiója oly ősi volt, akár az Ótestamentum.

Domokos Tamás fordítása

fosszília

[022Σ119]

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

I. évfolyam 3-4. szám

Szerkesztik

BORDÁS SÁNDOR, DOMOKOS TAMÁS,
ORCSIK ROLAND, VARGA PÉTER

Konzultánsok

ODORICS FERENC, ÖTVÖS PÉTER, SZILASI LÁSZLÓ

Lapterv

TÓTH PÉTER

E számunkat

HATSUTARO HORIJUCHI, SENJI TANIUCHI és TOSHIO SHIBATA
munkáival illusztráltuk

Megjelenik negyedévente

Kiadja a

Messzelátó

Felelős kiadó: Jancsák Csaba

Szerkesztőség címe: 6725 Szeged Boldogasszony sgt. 6.

Telefon/Fax: (62) 544-759

Drótposta: fossilia@freemail.hu

Támogatók:

SZTE Kulturális Iroda

Főiskolások A Szegedi Universitasban Alapítvány

A folyóirat kapható

BUDAPESTEN: Atlantisz Könyvsziget, Írók Boltja,

Osiris Könyvesház, Pont Könyvesbolt;

DEBRECENBEN: Sziget Könyvesbolt;

SZEGEDEN: Sík Sándor Könyvesbolt,

és megrendelhető a szerkesztőség címén

ISSN 1586-0116